

„F E R I A”

P A R T E A I - a

CAPITOLUL I

FORMELE ȘI ORIGINA CUVÂNTULUI „FERIE”

1. — Instituțiunea feriei o aflăm în documente cu numiri ne-
asemănându-se perfect, ca formă, dela caz la caz. Aproape fiecare
dintre hrisoavele care vorbesc despre această instituțiune prezintă
o înfățișare osebită a numelui ei. În această situațiune, acest capitol
va expune în limite care tind să epuizeze subiectul — fără a reuși,
deoarece materialul documentar continuă a fi dat publicității —
pluralitatea formală a *numelui* dat acestui așezământ.

Dar, dacă scopul principal al acestui capitol este să prezinte
diversele forme ale cuvântului *ferie*, forme pe care ni le-au adus
hrisoavele, el nu se va limita aici numai la aceasta, ci va examina
și cauza acestui fenomen de transformare formală a cuvântului.

Importanța acestui capitol este osebită deoarece din compa-
rațiunea elementelor înfățișate de documente vom descoperi *forma*
inițială a cuvântului *ferie* în limba românească și, bazându-ne pe
această formă, mărturisită chiar de hrisoave, studiul asupra origi-
nei cuvântului *ferie* va fi mult înlesnit. Dar acest capitol prezintă
interes și pentru că în cuprinsul lui se pregătește forma cuvântu-
lui care va trebui să fie primită, de literatura științifică pentru cir-
culațiunea de toate zilele.

Precum am anunțat, documentele ne aduc forme osebite ale
terminului *ferie*. În tabloul care urmează enumerăm documentele
cu numele și instituțiunea care ne interesează, pentru ca din această
înfățișare, aproape completă a formelor, să se poată strânge con-
cluziunile problemelor care au fost propuse cercetării.

Data documentului	Forma cuvântului în document.	Transcrierea cuvântului de către traducătorii 1)
1573 Dec. 21	ферію	ferie (<i>Uricarul</i>); feriiu, ferăe (<i>Surete</i> , 19 și 2; <i>Arhiva-Iași</i>)
1580 Mart. 24	—	ferie
1580 April. 26	—	ferie (<i>Cercetări</i>), ferae (<i>Surete</i>)
1580 Sept. 21	ферію	feria
1581 Sept. 14	—	ferue
1582 Mart. 10	феріи	ferăe (<i>Ispisoace</i> și <i>Judecata la Români</i>); ferii (<i>Arhiva-Iași</i>)
1583 April. 8	ферію	fierie
1583 Iulie	—	ferăia
1584 Mai 7	—	ferie
1585 Sept. 10	ферію	ferăe
1588 Oct. 6	—	feria
1592 Febr. 24	ферзію	ferie
1598 April. 5	ферію	feriiu
1598 April. 27	—	ferie
1598 Aug. 17	ферію	fierie
1599 Mart. 30	ферью	ferăie
1600 „ 25	ферію	ferie și ferae (<i>Ispisoace</i>); feriiu (<i>Arhiva-Iași</i>)
1603 „ 18	ферзю	ferăia (<i>Isp.</i>), ferăiu (<i>Arhiva-Iași</i>)
1604 „ 13	ферзю	feria
1604 Mai 10	—	fieriiu
1604 „ 26	—	feria
1604 Iun. 10	ферію	ferie
1604 Oct. 10	—	fierie
1605 Iul. 13	—	ferue
1605 Nov. 23	ферью	ferie
1607 April. 30	ферію	ferăie
1607 Mai 21	феріа	feriia
1608 Nov. 5	фързе	ferăe
1609 Ian. 22	фьерзе	fierăe
1609 Mart. 26	ферію	ferăe

1 Pentru locul publicațiunii a se vedea indicele cronologic de documente dela sfârșitul acestui studiu.

Data documentului	Forma cuvântului în document.	Transcrierea cuvântului de către traducători
1609 Iun. 11	ФЕРЕН	ferei
1609 Sept. 22	ФІЕРІЕ	fierie
1609 Nov. 5	—	ferăe
1610 Iun. 17	—	ferie
1611 Aug. 9	ХЕРЪЕ	herăe
1612 Mai 8	ФЕРІЮ	ferie (<i>Surete</i>); ferii (<i>Arhiva-Iași</i>)
1612 Dec. 21	ФЕРЕН	ferei
1613 April. 25	—	firăii
1613 „ 30	ФЕРІЮ	fieriui
1615 Ian. 17	—	ferie
1615 „ 26	ФЕРІЮ	ferăe (<i>Surete</i>); feriiu (<i>Arhiva-Iași</i>)
1617 Mai 12	ФІЕРІЕ	fierie
1617 Mai 20	ФЕРЪЮ	ferăe
1617	ФЕРНЮ	fierăe
1618 Mai 12	ФЕРЪЕ	ferăe
1619 Mai 14	ФЕРЪИ	ferăe
1619 Iun. 3	ФЕРЪЕ	ferăe
1619 Iun. 28	ФЕРЕН	ferei
1619 Dec. 20	ФЕРЪЮ și ФЕРЪЮ	ferue
1620 Mart. 13	ФЕРЪЮ	ferăe
1620 Mart. 23	—	fierăia
1620 Mai 4	—	ferue
1620 Nov. 1	—	ferii
1621 April. 24	—	ferăe
1622 Iun. 28	ФЕРЕЮ	feruia
1622 Iul. 23	ФІЕРЪЮ	fierăie
1623 Febr. 14	ФЕРІЮ	ferăe
1623 Mart. 20	—	ferie
1624 Dec. 21	ХІЕРЪА	hierăia
1625 Ian. 11	—	fierăe
1627 Mai 3	ФЕРЪЮ	fierăe
1627 Iul. 2	—	fierăie
1628 Ian. 16	—	feriea
1628	—	herăia
1628 Mart. 11	ФЕРІЮ	ferue
1628 Iun. 28	ФЕРЕЮ	feruia
1628 Dec. 10	ФЕРЪЮ	ferăe și fierăie
1629 April. 29	ФЕРЪЮ	ferăe

Data documentului	Forma cuvântului în document.	Transcrierea cuvântului de către traducători
1629 Iun. 3	—	fhieruia
1630 Oct. 4	ФЕРЪЮ	ferăe
1630 Nov. 1	ФЕРЪЮ	ferie
1630 Dec. 21	ФЕРЪА	ferăea
1631 Febr. 15	—	hierăia
1631 April. 27	ФІЕРЪЕ	fierăe
1631 Mai 11	—	ferăiu
1631 Iunie 15	—	fierăe
1632 Nov. 10	ФІЕРЪЕ	—
1633 Ian. 29	ФЕРЪЮ	ferăiu
1634 Ian. 30	ФІЕРЪЮ	fierie
1634 Febr.	—	fieră _л
1634 Febr.	—	fieră _л
1634 Febr. 28	ФІЕРЪЮ	fierăe
1634 Mart. 20	—	ferăe
1634 Iul. 6	—	herăia
1634 Aug. 20	ФЕРЪИ și ФЕРЪЕ	ferăe
1634 Dec. 27	ФЕРЪЕ	ferăe
1635 April. 8	—	ferăe
1635 April. 14	—	ferăe
1635 Iun. 28	ФЕРЪЮ	fierăe
1635 Aug. 4	—	ferăia
1635 Aug. 18	—	ferăe
1636 Mai 14	—	ferăe
1636 Iul. 27	ФЕРЪЕЮ	fierăe
1636 Aug. 4	—	ferie
1636 „ 31	ФІЕРЪЕ	herăe
1638 Ian. 25	—	hieria
1638 Mart. 9	ХІЕРІА	ferăia
1638 Mart. 18	ФЕРЪА	ferăia
1638 Mai 1	—	fierie (<i>Isp.</i>);
1638 Iun. 6	—	ferie (<i>Doc. bucovinene,</i>
1638 Sept. 3	—	ferii
1639 Iun. 28	ФЕРЪЮ	ferăe
1639 Sept. 11	—	herăe
1640 Dec. 10	ФЕРЪЕЮ	ferăe
1641 Mart. 2	—	heră _л
1641 Apr. 22	ФІЕРЪЮ	ferăe
1641 Mai 10	—	heră(ie)

Data documentului	Forma cuvântului în document	Transcrierea cuvântului de către traducătorii
1641 Mai 21	ФИРЗИА	firăia (<i>Uricarul</i>); ferăe (<i>Doc. bucovinene</i>)
1641 Mai 25	ХЕРЗИА	herie (<i>Uricarul</i>); herie (<i>Doc. bucovinene</i>)
1642 Sept. 4	ФЕРЕЮ	fereiu
1642 Mart. 20	—	fierăe
1642 April. 25	—	ferie
1642 Iun. 3	ФИЕРЗИЮ	fierăe
1642 Iul. 21	ФЕРЗЕЮ	ferăe
1641 Sept. 2	—	ferie
1642 Oct. 19	—	feriia
1643 Aug. 22	ФІЕРЗИЮ	fierăiu
1644 Mart. 22	—	fierie
1644 Iun. 5	ФІЕРРАЮ	fierăe
1644 Iun. 25	ФЕРЗЕЮ	ferăe
1644 Aug. 6	ФІЕРЗИЮ	fierăie
1644 Dec. 1	ФЕРЗИ	ferăe
1645 Sept. 15	—	herăa
1646 April. 24	ФЕРЗИЮ	ferăiu
1646 Iun. 14	—	herăia
1646 Iul. 6	—	herăe (<i>Uricarul</i>); ferăe (<i>Doc. bucovinene</i>)
1646 Aug. 24	—	fierăia
1646 Sept. 18	—	ferăe
1654 Dec. 2	—	—
1656 Febr. 27	—	fierăia
1656 April. 20	ХЪРЗАА	ferăa
1657 Febr. 5	—	fierăia
1660 Apr. 15	—	hiarăe
1662 Ian. 15	ХЕРЗЕ	herăe
1662 Febr. 15	—	fierie
1662 Mai 12	—	hierăia
1663 Febr. 11	—	fierăia
1663 Febr. 18	—	fierăia
1663 Iun. 16	—	hierăia
1668 Mai 12	ФИЕРЗАА	—
1668 Iun. 18	—	heriia
1672 Apr. 29	—	heriia
1672 Sept. 19	—	herăe
1685 Mart. 18	—	ferie

Deci formele cuvântului care denumește instituțiunea examinată în acest studiu, sunt foarte numeroase. Această multitudine formală a termenului *ferie* a provocat surprindere și desbinare între cercetători. Astfel, când fu vorba ca acești cercetători contemporani să întrebuițeze cuvântul, ei adoptară, fără discernământ științific, fie o formă fie altă din acele pe care le întâlneau în documente, ca înfățișând cuvântul *ferie*. Iar alții, nemulțumiți cu acest procedeu, au inventat forme noi.

Intre formele din documente ale cuvântului *ferie* observăm că unele din aceste forme au sunetul inițial *f-* pe când altele au inițial *h-*. Deci, în primul rând, putem face osebire între formele cuvântului *ferie* prin împărțirea lor în două grupe: una cu inițiala *f-* și alta cu inițiala *h-*.

Din punct de vedere al epocii de apariție putem deasemenea afirma că grupa cu sunetul inițial *f-* este anterioară celeia cu *h-*. Numai după anul 1610 am întâlnit forme cu *h-* inițial. Astfel fenomenul lingvistic românesc de palatalizarea labialelor primește aici deplină confirmare, cu adăugarea în favoarea lui a unui indiciu asupra epocii în care a apărut.

Odată ce am stabilit documentar că formele cuvântului *ferie*, începătoare cu sunetul *f-* sunt mai vechi față de formele cu *h-* inițial, să încercăm să aflăm care este explicațiunea trecerii dela formele începând cu *f-* la cele începând cu *h-*. Explicațiunea acestui fenomen, desigur, nu o vom avea în litera documentelor, ea aparținând regulilor generale ale filologiei românești. Ori, în cadrul acestei științe, transformarea sunetului *f-* în *h-* pe teritoriul moldovean este prea cunoscută, pentru a nu mai fi nevoie a stăruii asupra acestui fenomen. Explicațiunea transformării sunetului *f-* în *h-* se află în tendința de palatalizare a labialelor din cuvintele vocabularului moldovenesc.

În resumat, deci, documentele, confirmând un fenomen filologic românesc, ne îndreptățesc să susținem că formele originare ale cuvântului sunt acelea cu *f-* inițial, iar cele cu *h-* inițial sunt forme derivative și aparțin unei epoci tardive.

Dar, pe lângă această transformare fonetică, pe care a suferit-o cuvântul *ferie*, mai putem observa — în tabloul prezentat — și alte osebiri între cuvintele înfățișate de documente ca nume ale instituțiunii cercetate. Desigur, în acest caz, este vorba de celelalte osebiri formale ale cuvântului arătând instituțiunea *feriei*, osebiri pe care le întâlnim înăuntrul fiecăruia din grupele fixate mai

înainte, în baza transformismului fonetic. Aceste forme, pe care le avem în vedere, sunt: *ferie*, *ferie*, *fieriie*, *ferăe*, *ferae*, *ferăi*, *ferăiu*, *ferei*, *ferei*, *ferue*, *ferii*, *feriiu*, *fieriie*, *fierăe*, *fierăie*, *fieraie*, *fieriie*, *fhieruia*, *firăi* și *herie*, *heriia*, *herăiie*, *herăiia*, *heră*, *hierăia*, *hieriia*, *hărăiea*.

Dacă osebirea între cele două grupe de forme ale cuvântului *ferie* se datorește unei tendințe proprii grupului etnic românesc, din regiunea Nord-Est-ică, de a îndulci sunetele labiale, care va fi explicațiunea acestei variabilități formale, înăuntrul fiecărei grupe? Asupra acestor osebiri nu se poate emite o explicațiune cu armătură științifică. Credința este că în această pluralitate formală trebuie să se vadă numai o imprecizie scripturală datorită diacilor cancelariei domnești, mai mult decât unei osebiri de natură materială (intrinsecă).¹ Nimic nu ne îndrituiește să credem altfel.

Ceea ce se poate conchide, la sfârșitul acestui prim capitol, este că numele instituțiunii s'a prezentat sub aspecte diferite, putându-se însă clasifica aceste forme în două grupe: una care prezintă cuvântul având sunetul cu inițiala *f*- și alta cu sunetul inițial *h*-. Prima grupă, adică aceea cu inițiala *f*-, este neîndoelnic că în ea cuprinde forma originară și originală, în documente apărând mai întâi forma cu *f*- inițial. Că în ce privește celelalte variațiuni formale ale cuvântului ele sunt de minimă însemnătate și își au explicațiunea numai în lipsa de precizie ortografică cu care scriau dacia.

Înainte de a părăsi acest capitol destinat să arate numele sub care s'a prezentat instituțiunea cercetată aici, precizăm că: un singur cuvânt a fost numele instituțiunii și *nu mai multe*, iar osebiri pe care le-am semnalat nu însemnează cuvinte diferite, ci numai forme, înfățișări, ale cuvântului care în esență și permanent a rămas același.

* * *

2. — Urmează să ne ocupăm de origina cuvântului *ferie*. Voim deci să stabilim dacă pentru limba românească este un neologism, în care ne rămâne să descifrăm și termenul străin, sămânță de cuvânt nou românesc, ori dacă, dimpotrivă, cuvântul *ferie* a apărut în vocabularul nostru ca un produs propriu. În realizarea scopului indicat

¹ V. B o g r e a, *Din vechea noastră terminologie juridică: Ferie*, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, II, p. 349.

va trebui să înfățișăm în prealabil discuțiunile care au avut loc cu privire la origina cuvântului, pentru ca din confruntarea lor, precum și ținând seama de criticele aduse, să putem conchide, dacă nu definitiv, cel puțin cât mai apropiat de adevăr, asupra formațiunii cuvântului *ferie*.

Asupra problemei originii cuvântului *ferie* cercetătorii s'au oprit *indelong*. Discuțiunile în jurul problemei originii au luat aspecte din cele mai serioase, din pricină că toate concluziile care se admiteau aici trec ca argumente fruntașe în construcțiunile privind încadrarea instituțiunei însăși. Ori, din acest punct de vedere se poate afirma că problema definirii originii cuvântului *ferie* nu-i decât un corolar al acelei lupte scriitoricești din vechiul Drept românesc pentru stabilirea rostului depunerii *feriei* în raportul procesual, căci ajungând la un rezultat sau altul, procurăm argumentul filologic respectiv fiecărei ipoteze.

Și încercările de a trata ambele probleme prin prisme personale nu au lipsit.

A. Cea dintâi cercetare a originii cuvântului *ferie* este aceea a istoricului A. D. Xenopol. Comentariul lui, făcut în anul 1889, în *Arhiva Societății Științifice și Literare* din Iași (pag. 631), are însemnătatea de a fi cea dintâi prezentare în literatura modernă, totodată a unei încercări asupra caracterului instituțiunei cât și asupra originii cuvântului *ferie*. Profesorul A. D. Xenopol, pentru a afla care este locul unde trebuie încadrată instituțiunea *feriei* în Dreptul vechi românesc, căutând să descopere, deci, funcțiunea juridică, în răspunsul dat a înțeles să se bazeze și pe un argument de ordin filologic. Din căutarea acestui fundament filologic și nu din vre-o ambiție de studiere independentă a cuvântului, Xenopol a ajuns să formuleze o ipoteză în privința originii cuvântului *ferie*. Această teorie va fi expusă și examinată în rândurile care urmează.

Terminul *hărăia* (Xenopol întrebuițează forma *hărăie*, *χάραια*, poate și pentru că documentul pe care-l avea în față prezenta această formă) își are origina în suvântul turcesc *vire, vere*. (Pentru această origină a cuvântului *ferie* a opinat și I. Nădejde, *Viața Românească*, I. pag. 414, nota 1.)

Pentru această susținere Xenopol ceru părerea slavistului Ioan Bogdan. Scrisoarea de consultație a acestuia, publicată de Xenopol în același loc, cuprinde următoarele idei: „Mie mi se pare că cuvântul nostru (*feria* n. n.) vine din cuvântul turcesc *vire, vere*”.

„ce înseamnă *credință, incredere, credit, invoială, capitulație*” .. „Vere în turcește poate avea însemnarea „*garanție*”.

„Schimbarea lui *v* în *h* se poate admite ca la *vișel, hișel, etc.*”

„Cuvântul trebuie să fie relativ nou; în secolul XIV—XV nu cred să fi existat. Tot nou e la Bulgari și Serbi”.

„*Hărăie* a putut trece în românește nu deadreptul din *vire* ci dintr'o formă turcească *vereje*, dativ”.

Dar Profesorul Xenopol nu s'a mulțumit cu părerea lui I. Bogdan. El a căutat și alte argumente spre a întări ipoteza originii turce a cuvântului *ferie*. Astfel a observat că „forma cea mai veche a cuvântului român este *ferie*, ce se poate deduce mai ușor din turcescul *vire*” (pag. 632).

A căutat, deasemenea, să explice aparițiunea cuvântului *ferie* în Moldova ca aparținând influenței turcești din a doua jumătate a veacului al XVI-lea: „pentru origina turcească a cuvântului vorbește și împrejurarea că într-un document de la Ștefan cel Mare din 1461, pe când înrăurirea turcească nu era cunoscută în Moldova, deși se cunoaște așezământul, nu este însă însemnat cu cuvântul de *hărăie*”.

Și insistă apoi că instituțiunei asigurând pe câștigător asupra irevocabilității sentinței date, înțelesul de *garanție* pe care îl are deci cuvântul *ferie* la noi, este în perfectă concordanță cu înțelesul pe care l-a avut în vocabularul turcesc. „Intr'un document dela Iancu Sașul din 1581, în plină înrăurire turcească, scrie Xenopol, găsim așezământul legăturii însemnat cu cuvântul *ferie* (*ферію*)”. Domnul declară că Gavril perzând procesul cu Grija și Alexa, câștigătorii au pus *ferie* 12 galbeni,” și de aceea de acum înainte să nu mai aibă a trage la judecată pentru această treabă Gavril pe Grija și Alexa și să nu mai aibă pretenție nici odată dinaintea acestei scrisori a noastră”. „Se vede că aice *feria* sau *legătura*, adică *garanția*, era depusă de partea câștigătoare pentru a *impiedeca* reînnoirea *pricinei*”.

În Istoria Românilor din Dacia Traiană, apărută mai târziu, A. D. Xenopol menține această părere, scriind: „cuvântul *ferie, fhierue, hierâie*, pare a veni dela turcescul *vere, veresia* = *garanție*. El fiind de origină turcească nu se regăsește în uricul lui Ștefan cel Mare”. (Ediția I-a maj., vol. IV, pag. 119, nota 16.) Și autorul sintezei asupra istoriei Românilor nu uită să citeze, pentru origina turcă a cuvântului *ferie* pe I. Bogdan.

Această opinie, aparținând lui Xenopol și întărită de slavistul

Ioan Bogdan, după care cuvântul *ferie* provine din turcescul *vire* nu poate rămâne fără obiecțiuni.

Observațiunile în sensul inadmisibilității acestei ipoteze formează primul obiectiv al rândurilor care urmează.

Prima replică împotriva ipotezei lui Xenopol, potrivit căreia termenul *ferie* descinde din limba turcă, este bazată pe datele de ordin general ale istoriei noastre precum și pe concluziunile filologiei române. Turcii, în expansiunea lor pe teritoriul peninsulei din Sud-Est-ul Europei, urmează din cucerire în cucerire drumul spre Nord, spre centrul bătrânului continent. Prin forța lucrurilor deci, prima formațiune statală românească, din Nordul Dunării, pe care aveau s'o întâlnească era Țara Românească. Prin ea au luat Turcii contactul de vecinătate, a urmat dușmănia și lupta, pentru ca în sfârșit Țara Românească să recunoască suzeranitatea Porții. Întâi se luptă cu Turcii Mircea cel Bătrân și mai târziu Ștefan cel Mare, nu pentru că ei au voit astfel, ci pentru că expansiunea turcească a amenințat Țara Moldovei într'o epocă mai apropiată. Dar câtă depărtare cât timp s'a spulberat dela luptele lui Mircea cel Bătrân la războaiele lui Ștefan cel Mare! Acest răstimp indică tardivitatea năzuinței turcești de a cuceri Țara Moldovei și implicit tardivitatea înrăuirilor asupra acestei țări. Dacă termenul *ferie* vine dela Turci, care-i explicațiunea că el nu apare în regiunea în care influența turcească a început mai devreme și a fost mai puternică? Prin ce capriciu cuvântul *feria* nu apare în limbajul Românilor din Țara Românească și-l aflăm numai pe plaiurile mai îndepărtate de vechea și puternica influență turcă?

Pe lângă aceasta, epoca de influență turcească asupra Moldovei începe la o epocă mai târzie decât aflăm noi întrebându-se cuvântul *ferie* în hrisoavele cancelariei domnești din Țara Moldovei (veacul al XVI-lea). Dacă anterior influenței turcești apare la noi cuvântul *ferie* presupusa trecere este evident hazardată. N. Iorga, a semnalat deasemenea că termenul *ferie* apare în Moldova anterior influenței turcești. (*Revue historique de Sud-Est européen*, X (1933), pag. 33, în notă.)

Pentru Turci, afirma I. Bogdan, cuvântul *vire* denumea o funcțiune identică aceleea pe care o îndeplinea, la noi *feria*. Această funcțiune de garanție, asigurare, era echivalentă feriei care avea de scop să asigure definitivarea judecăților.

Împotriva acestei susțineri se ridică însă autorii din ultima vreme, cari dovedesc că instituțiunea feriei, de care ne mărturisesc

hrisoavele Țării Moldovei, nu avea de scop garantarea câștigătorului. Astăzi deci, în această situație, din punctul de vedere al înțelesului nu se mai poate afirma că *feria* noastră era identică *vere* turcești.

În fața acestor dificultăți, pe care le ridică teoria originii turcești a cuvântului *ferie*, teorie emisă de A. D. Xenopol ajutat de I. Bogdan, suntem îndreptățiți să o calificăm lipsită de fundament¹ cu atât mai mult cu cât până astăzi ea nu a fost susținută din nou de vre-un alt cercetător.

B. — În acest loc urmează să examinăm o teorie care susține că *ferie* este un cuvânt de origină neogreacă.

Asupra originii neogrecești a cuvântului *ferie* s'a pronunțat Tiktin în *Dicționar român-german*, vol. II, p. 619, ad. voc. *ferie*.

În această privință autorul citat scria: „Et. Viell. (vielleicht) n. n.) ngr. χέρι „Hand”, gen. pl. χερῶν.

Deci, după părerea lui Tiktin cuvântul *ferie* provine din cuvântul neogrec χέρι care are înțelesul de „mână”.

În primul rând, dacă *ferie* provine din neogrecul χέρι trebuia ca în primele documente grafiile cuvântului nostru să apară cu h literă inițială. Ori forma cu h (*herie*) apare în documente mult mai târziu, ca rezultat al fenomenului lingvistic moldovenesc de palatalizarea labialelor. Dacă totuși, contrazicând datele sigure pe care le avem, vom socoti că forma originală în limba noastră a cuvântului cercetat a fost *herie* nu văd ce explicație s'ar da transformării sunetului h- (*herie*) în f- (*ferie*).

Apoi, nici ca înțeles nu se evidențiază vre-o legătură între χέρι care însemna „mână” și *ferie* care era o taxă plătită cu ocaziunea unei judecăți.

În fine, veacul al XVI-lea nu a fost de prea strânse legături între Moldoveni și Bizantini. În ori ce caz în această epocă este greu a se vorbi de schimburi între acele două popoare. Dar, admitând posibilitatea unui schimb, cuvântul cel nou, „*herie*”, trebuia dat unei instituțiuni noi, natural împrumutată dela același neam.

¹ Pentru aceleași considerațiuni respingem și opinia lui I. Peretz (*Curs de Istoria Dreptului Român*, vol. I, ed. II-a, p. 436 și vol. II¹, ed. II-a, p. 154 după care cuvântul *ferie* este de origină turco-tătară, derivând din cuvântul *fira'*, *firagh*, care înseamnă „odihnă, liniște, repaos”, „retrocedare a dreptului”.

Până astăzi, însă, nu suntem informați că Bizantinii ar fi avut o instituțiune, asemănătoare feriei noastre, pe care o numeau $\chi\acute{\epsilon}\pi\iota$.

Față de aceste considerațiuni ni se pare că nu se poate admite părerea originii neogrecești a cuvântului *ferie*

C. — Ne vom ocupa acum de una dintre cele mai interesante ipoteze asupra originii cuvântului *ferie*, adică: explicațiunea că *feria*, nu provine dintr'un cuvânt străin, ci este un cuvânt de formațiune proprie limbii românești.

Autorul acestei ipoteze este colecționarul și traducătorul de documente Profesorul G. Ghibănescu. La explicațiunea dată de G. Ghibănescu s'a raliat și Profesor D. Mototolescu-Vădeni (*Revista Arhivelor*, I, p. 111 și *Herăie, eine alt-rumänische Rechtsinstitution*).

Cu toate că în scrierile de mai înainte Profesor Ghibănescu împărtășea în privința originii cuvântului *ferie* explicațiunea înfățișată de Xenopol totuși în studiul „*Ferîea*” publicat în *Arhiva Științifică și Literară* din Iași în anii 1908 (p. 393—402) și 1909 (p. 58—70), el părăsește vechea opinie, pe atunci la modă, și formulează ipoteza că termenul *ferie* este un produs al graiului românesc și nu un cuvânt a cărui origină se află în cuvintele vre-unui popor cu care eram învecinați (p. 67).

În studiul acesta, Ghibănescu demonstrează formațiunea autohtonă a cuvântului *ferie*, născut spre a denumi instituțiune românească, creată de necesitățile sociale ale timpului și vieții moldovenești. Vorba *ferie*, susține această teorie, este o concepțiune sintetică produsă în cadrul lingvistic românesc. Iată cum își explică autorul opinia: „...nu e exclusă posibilitatea formațiunii unui derivat diminutiv în corpul limbii române dela rădăcina *fer*, prin sufixul *-ue* (cetățue, ferăstrue, etc. deci din *fer*, *ferue*, scris de diecii slavoni în peste 20 de forme...” (p. 67).

În privința obiecțiunilor care le întâmpină teoria lui Ghibănescu, trebuie să menționăm că ea nu poate fi combătută cu argumente de ordin general istoric, întrucât după această părere cuvântul *ferie* este format înăuntrul limbii române. Totuși nu este mai puțin adevărat că și o astfel de explicațiune nu este asigurată cu totul în privința obiecțiunilor.

Astfel, din punctul de vedere al acestei teorii, nu se poate justifica pluralitatea de forme sub care se află menționată de documente instituțiunea cercetată aici, căci, în speță, nu este vorba numai de guturalizarea sufixului, ci de o mare imprecisiunea în redarea rădăcinii însăși.

Deasemenea, Prof. N. Drăganu (*Etimologii: ferie (herie)*);

ferăie (herăie), *Dacoromania*, vol. V, p. 354) combate această teză care susține că origina cuvântului *ferie* este în cuvântul *fer* la care s'a mai adăogat sufixul *-ue* pentru faptul că Ghibănescu pornește, în explicațiunea pe care o încearcă, de la o constatare asupra căreia există îndoială, anume: „grafia ферию“. Prof. N. Drăganu scria: „nu este sigur că trebuie cetită *feriuu*. Ea se poate ceti și *ferăia* sau *feriuu*” (pag. 357).

Și tot prof. N. Drăganu a arătat, că în cazul în care s'ar admite formațiunea cuvântului *ferie* din *fer* și sufixul *-ue* „sufixul *-uie* ar fi trebuit să se păstreze” pag. 357).

Din cele arătate mai sus se poate vedea că formațiunea în corpul limbii românești a cuvântului *ferie*, care să suplinească o nevoie de ordin judiciar, nu este probabilă. Impotriva admiterii unei asemenea teorii se ridică obiecțiuni ca acelea privind varietatea formală, îndoiala asupra formei de bază, imposibilitatea de a explica transformarea sufixului *uie* în *ie*, considerațiuni care în chip hotărît impun rezerve.

Îotuși, cu toate îndoelile care o umbresc, teoria lui G. Ghibănescu este și interesantă și plină de rezonanța sentimentului național. Dar mai presus de aceste două considerațiuni, ceea ce face această ipoteză să fie mereu discutată este că ea rămâne în știință o viziune, pe care descoperirile ulterioare o vor putea confirma.

D. — In aceste rânduri urmează să ne ocupăm, cu privire la origina cuvântului *ferie* de o altă opinie, care susține că acest cuvânt nu provine din vre-o vorbă străină, ci s'a format în lăuntru limbii noastre. De aici se vede, că această teorie este apropiată de părerea lui G. Ghibănescu.

Profesorul N. Iorga (*Bulletin de l'Inst. pour l'étude de l'Europe sud, or., I, 53* scria: „*Ferie* în sens de măsură de capacitate (cum l-am aflat și aiurea) explică vechea *ferie*, *herie* amendă”) și, independent de el, prof. August Scriban (*Arhiva-Iași, XXVIII—1921, p. 71* și *Dicționarul limbii românești, p. 502, cuv. ferie*) au formulat ipoteza că termenul *ferie* derivă din cuvântul *fer*, la fel ca ipoteza lui Ghibănescu, dar sufixul care s'a adăogat nu era *-ue* ci *-ie* (indicat de către A. Scriban), adică *ferie*, apoi *herie*. După acești autori cuvântul astfel format avea la început înțelesul de măsură de capacitate. A. Scriban explică această formațiune astfel: „*Ferie* și *herie* f. (dela *fer*, adică „cu cercuri de fer”, ca *arămie* din *aramă* ori *lemn* din *lemn*. Comparați cu *acov* și *demerlie*, tot vase ferecate)” (p. 502).

Odată ce au explicat formațiunea cuvântului *ferie* din cuvântul *fer*, acești autori erau datori să ne indice și prin ce proces cuvântul *ferie*, cu înțeles de măsură de capacitate, a ajuns să enunțe o taxă depusă de câștigător în judecăți. Și susținătorii acestei ipoteze au justificat trecerea de la un înțeles la altul prin faptul că la început taxa *feriei* consta din câte-va ferii, adică măsuri de capacitate. *Ferie*, *herie*, taxă, a descins din cuvântul *ferie*, *herie*, cu înțelesul de măsură de capacitate printr'un proces de transformare semantică, susțin acești autori, transformare asemănătoare aceleia care schimbă sensul cuvântului găleată, măsură de capacitate pentru cereale, în denumirea unei contribuțiuni fiscale. Se citează apoi, ca probă că *feria* la început a avut înțeles de măsură de capacitate și mai târziu de taxă documentul bistrițean de prin 1650 (Iorga, *Doc. rom. în arhivele Bistriței*, I, p. 99) în care se scrie așa: „не-мь .мръцать... ș'amь dat și heriă: vr'o patru-cinci heri de mied", de unde rezultă ambele înțelesuri pe care le-a avut cuvântul *ferie*, căci de fiecare dată cuvântul are unul din înțelesurile arătate mai sus (măsură de capacitate, ori de taxă).

Ne rămâne să arătăm obiecțiunile, pe care le întâmpină această ipoteză.

Pentru ca să se poată admite trecerea dela *ferie* măsură de capacitate, la *ferie* — taxă judiciară, trebuie ca *feria* — măsură de capacitate, să fi fost pe teritoriul Țării Moldovei un cuvânt cu utilizare frecventă și să fi avut în vocabularul Moldovenilor o existență anterioară îndelungată. Deci premisele necesare ale acestei teorii sunt:

Cuvântul *ferie*-măsură de capacitate să se întâlnească în vocabularul Moldovenilor;

Să avem indicii că în acest vocabular a avut o mare circulațiune;

Ferie — măsură de capacitate să fie anterior cuvântul *ferie* — taxă, desigur în același grai.

Ori cu excepția documentului citat, aparținând unei regiuni de graniță, în vocabularul Moldovenilor nu mai avem vre-un caz în care să apară *feria* - măsură de capacitate, măcar cu alte ocaziuni decât în hrisoavele de judecăți. Deci nimic nu ne îndrituește să credem că în Moldova a existat o măsură de capacitate care să aibă denumirea de *ferie*.

Dar, pe lângă faptul că premisele necesare ale acestei teorii nu sunt confirmate, la inadmisibilitatea ei se adaugă și caracteris-

tica instituțiunii *feriei*: pe teritoriul Țării Moldovei *feria* consta într'o sumă monetară.

Din expunerea obiecțiunilor ridicate teoriei formulate de N. Iorga și A. Scriban cu privire la origina cuvântului *feriei* se vădește imposibilitatea transformării cuvântului *ferie* - măsură de capacitate în *ferie* - taxă și deci lipsa unui temei pentru primirea acestei păreri.

E. — Urmează să înfățișăm opinia după care cuvântul *ferie* este de origină maghiară.

Această opinie a fost dezvoltată de către Prof. N. Drăganu în studiul: *Etimologii: ferie (herie); ferăie (herăie)* publicat în *Dacoromania*, V, 354.

Prof. N. Drăganu a explicat origina cuvântului *hérie, férie*, cuvânt pe care îl găsește întrebuințat și astăzi în părțile Transilvaniei, găsind-o în cuvântul maghiar *féreje, fére*. Înțelesul cuvântului *hérie, férie*, este de măsură de capacitate. Apoi susține că termenul *ferie*, a cărui origină o cercetăm în acest capitol, este o formă derivativă a cuvântului transilvan *férie*. Iată concluziunea autorului în această privință: „Cuvântul unguresc explică pe cel omănesc nu numai din punct de vedere semantic, ci și formal *féreje, fére*, dă în românește tocmai *ferie, ferie* s. *feré*” (p. 356).

Teoria aceasta se apropie mult de opinia expusă anterior și prin care N. Iorga și A. Scriban susțineau că *feria* provine din cuvântul *ferie* cu înțelesul de măsură de capacitate. Osebirea între aceste două teorii este că pe când Iorga și Scriban susțin că *ferie* - măsură de capacitate este un cuvânt format înlăuntrul graiului românesc, prin adăogarea sufixului *-ie* cuvântului *fer*, N. Drăganu susține că *ferie* - măsură de capacitate este un neologism a cărui origine se află în termenul maghiar *féreje, fére*. Dar amândouă teoriile văd origina cuvântului *ferie* - taxă în *ferie* - măsură de capacitate.

Punctul care ne interesează însă în prealabil, în acest loc rezervat obiecțiunilor care se aduc acestei teorii, este dacă a fost posibilă trecerea de la cuvântul *férie* - măsură de capacitate, la *feria* din documentele moldovenești, unde are înțelesul de taxă, și nu dacă *férie* - măsură de capacitate este un neologism de origină maghiară sau o formă lexicală proprie. Numai dacă am admite această transformare semantică ar fi cazul să cercetăm și origina cuvântului transilvan a cărui înțeles este de măsură de capacitate.

În subcapitolul precedent am arătat considerațiunile pentru care

trecerea dela *ferie* - măsură de capacitate la *ferie* - taxă nu se poate primi. Acele argumente sunt valabile și pentru această teorie, care susține la fel cu aceea că *ferie* - taxă descinde din *ferie* - măsură de capacitate.

În această situație discuțiunea asupra originii cuvântului transilvan *ferie* - măsură de capacitate este lipsită de interes în cadrul acestui studiu.

Față de cele arătate și de concluziunile puse, când am examinat teoria emisă de N. Iorga și A. Scriban, trebuie respinsă teoria lui N. Drăganu care susține descendența *ferie* - taxă din cuvântul *ferie* - măsură de capacitate. (de origină maghiară).

F. — În acest loc urmează se ne ocupăm de teoria potrivit căreia origina cuvântului *ferie* se află în terminii vocabularului polon.

Această teorie aparține profesorului Vasile Bogrea și a fost expusă în studiul: „*Din vechea noastră terminologie juridică: Ferie*”, publicat în *Anuarul Institutului de Istoria Națională*, II—1923, p. 345 (vezi și adaosul acestui studiu publicat în același loc, III—1924—25, p. 520). De curând la această teorie s'a raliat Agapie Bogdan, *Instituția Fieriei, contribuțiune la cunoașterea Dreptului Cuzumiar Românesc*, 1942, pag. 15.

Vasile Bogrea pornește în cercetarea originii cuvântului *ferie* pe un drum nou. El cercetează cuvântul independent de instituțiunea juridică pe care o desemna. În această încercare fără precedent de a studia cuvântul în sine trebuie aflat marele merit al autorului. Până la el scriitorii tratau devalma instituțiunea cu cuvântul care o numea. Curajos prin gestul lui de a deslipi lucrurile văzute până atunci nedespărțite, V. Bogrea îndrăznește să caute origina cuvântului *ferie*, întemeiându-se numai pe argumentele de filologie.

Dacă drumul acesta era nou și parcurgerea lui va aduce rezultate surprinzătoare, nu-i mai puțin adevărat că datele procurate de el cu această ocaziune sunt foarte importante pentru deslegarea problemei originii cuvântului *ferie*. Astfel, rezultatele prezentate în privința încadrării temporare, a delimitării teritoriale, precum și precizarea elementelor fonetice alcătuind cuvântul *ferie* rămân câștiguri permanente ale științei.

Pentru a ajunge la concluziile pe care ni le da în privința originii cuvântului *ferie* V. Bogrea constată în prealabil:

Cuvântul *ferie* aparține aproape exclusiv vocabularului moldovenesc.

Epoca la care în mod sigur apare în acest vocabular este a doua jumătate a veacului al XVI-lea;

Epoca disparițiunii acestui cuvânt este începutul veacului al XVIII-lea;

Forma apropiată de cea originală este aceea în care primul sunet este *f*. („Din mulțimea variantelor înșirate, se desprind, totuși, două constatări: a) că forma originală a cuvântului nostru nu începea cu *h* (cum implică etimologia lui Tiktin), ci cu *f*. (cf. dubletelor fonetice *fi-hi*, *fiu-hiu*, *fier-hier*; și b) că cea formă originală pare a fi sunat: „feruie”, feriiie”. Pag. 350).

Variabilitatea formală a cuvântului dovedește că *feria* nu se acomodase posibilităților de exprimare ale limbii românești, din acea vreme.

Pe baza acestor constatări, Vasile Bogrea își începe construcțiunea în privința originii cuvântului *ferie*. Argumentarea este aceasta: *Ferie*, este un cuvânt moldovenesc care apare sigur în veacul al XVI-lea și care din pricina imperfecțiunii de exprimare este probabil de origine străină. Care este cuvântul străin din care derivă *ferie*, se întreabă V. Bogrea? Desigur un cuvânt al vocabularului unui popor vecin cu Țara Moldovei. Care este acest popor? Răspunsul: Slavii nordici, anume Polonii, la care întâlnim cuvântul *feruje* (dela ferować), de acest termen apropiindu-se și forma cuvântului nostru, care în primele documente este menționat începând cu *f* (*ferie*). Iată și chipul în care autorul își înfățișează, cu un aparat demonstrativ bogat, teoria: „In concepția noastră, termenul *feriie* este un neologism de cancelarie, moldovenesc, a cărui proveniență trebuie căutată în sfera de influențe nord-slave, specifice mediului respectiv”.

„Ni se pare și singura ipoteză în care se poate explica și aspectul cu adevărat proteic al cuvântului, extraordinară șovăire în transcripția lui: ферую, ферью (Ghibănescu, *Surete și izvoade*, II, 49; cf. ibid. „i postavili sobi fervю vi zlat 8”), fereю (60), ferne (305), ferію (28) ferію (249, 275), fierън (95), fierъю (302), ferъи ferъе (ibid, III, 4), fierъю (59), ferъею (117, 168), fierъа (133), herăe (71, doc. rom.) herъи (190, 323, id.), hărăia, hara'ia (aceasta din urmă în *Arhiva-Iași*, I, 631) etc.: față cu noutatea și exotismul intrusului, diacii, pentru a-și fixa forma, îl alipiau, adică, de câte un cuvânt de acasă (*fier*, *feri*)”.

„De unde vine, deci, în Moldova, unde a strălucit timp de un

sec. și jumătate acest meteorit lexical, care a radiat doar sporadic în Țara Românească, deși a lăsat, se pare, acolo, o interesantă supraviețuire în *heriaș*, „gâlcevitor”, din *Glosarul muscelean* al D-lui Rădulescu-Codin, p. 39 (cf. cârcotaș, din cârcotă, buchicaș din *bucluc*, iar, ca sens, *cârciogar*, *șvornic*, *priceav*)?”

„Din mulțimea variantelor înșirate se desprind totuși două constatări: a) că forma originară a cuvântului nostru nu începea cu *h-* (cum implică etimologia D-lui Tiktin), ci cu *f-* (cf. dubletele fonetice *fi-hi*, *fiu-hiu*, *fier-hier*); și b) că acea formă originară pare a fi sunat: „*feruie*”, „*feriie*”.

„Origina enigmaticului cuvânt iese din întuneric și controversatul termen juridic se explică plausibil ca termen de cancelarie domnească, de felul fr. *vidimer*, germ. *vidimieren* (= lat. *vidimus*, pus ca „viză” pe actele autentificate), din polonul *feruje*, dela *ferować*, „prononcer la sentence” (J. A. E. Schmidt, *Nouveau dictionn. français-polonais et polon.-français*, ad voc.), *ferować*, *-ował*, *-uje*”, durch gerichtlichen Ausspruch bekräftigen, befestigen” (Booch Arkossy, *Polonisch-deutsches Wörterb.*, ad. voc.), — un pendânt profan al cunoscutului vr. *veruie*, „Crezul” din limba bisericească: „...și această o mărturisim tare în credința noastră, unde cetim *veruia*”, spune Varlaam (*Cazania*, ed. Socec, p. 16; cf. și Pușchilă, *Molitvelnicul lui Dosoftei*, p. 60: „Vërum” e numit simbolul credinței după cuvântul cu care începe în slav. *vëruju* = „cred” — și compară rom.-pop. *ocenașile* = Tatăl nostru, la care s’ar putea adăogi: vr. *vosresnele* din Gaster, *Lit. pop. rom.*, p. 469, împreună cu bine-cunoscuta înjurătură populară de *vascris* = Invierea, Paști, serbo-cr. *vaskrs*, „Ostern”, etc.” (pag. 350).

În rândurile următoare vom enumera obiecțiunile care s’au adus ipotezei că *ferie* este un cuvânt de origină polonă, mai precis că descinde din termenul polon *feruje*.

Obiecțiunile asupra originii cuvântului *ferie* în polonul *feruje* au fost ridicate de prof. N. Drăganu în studiul: „*Etimologii: ferie, ferâie (herâie)*”, *Dacoromania*, V, p. 354.

Iată cum își formula N. Drăganu prima lui obiecțiune împotriva teoriei lui Vasile Bogrea: „Însăși paralela pe care ne-o dă Bogrea, ne arată însă că și în acest caz *-uie* trebuia să se păstreze. De altă parte am văzut că cetirea *feruie* nu este sigură; în orice caz, cum arată celelalte grafii, mult mai numeroase, nu este cea originală”. (Pag. 357). Prof. Drăganu tinde prin această obiecțiune să ne arate că *feruie* n’a existat ca formă originară și originală. Argumentul în sprijinul susținerii că *feruie* este o formă inventată de Bogrea. fără

să fi existat în graiul Moldovenilor, constă în acea că din forma originală a cuvântului *feruie* sufixul *-uie* nu trebuia să se schimbe. Sufixul *-uie* însă nu s'a păstrat, deci forma aceasta este imaginară. Consecința acestei demonstrațiuni este că, lipsind în graiul nostru forma *feruie*, între *ferie* termenul polon *feruje* nu există nici o legătură.

Este în stare această obiecțiune să dărâme construcțiunea lui Bogrea? Credem că nu. Ori cât de temeinic ar fi argumentul lui N. Drăganu, datele prezentate de Bogrea pentru a justifica o legătură între *ferie* și polonul *feruje* rămân nesdruncinate. Fără îndoială, însă, nu vom subestima valoarea obiecțiunilor lui N. Drăganu, dar vom conchide că teoria lui Bogrea s'a apropiat foarte mult de adevăr în privința originii cântului *ferie*. Între *ferie* și *ferowac* există o legătură. Bogrea a intuit-o. Explicațiunea pe care a dat-o nu pare a fi însă cea mai științifică.

O altă obiecțiune ridicată de N. Drăganu constă în acea că din punctul de vedere al înțelesului nu există vre-o legătură între cuvântul *feruie* și polonul *ferowac-feruje*.

În această ordine de idei N. Drăganu se exprima astfel: „În sfârșit înțelesul cuvântului nu este cel de „sentință”, cum am așteptat, ci de „chezășie”, „garanție” ori de „birșag”. (Pag. 357).

Această obiecțiune, privind lipsa de identitate între înțelesurile cuvântului polon și *feria* Moldovenilor mi se pare că nici nu trebuie discutată aici, deoarece nu voim să anticipăm asupra instituțiunii pe care a desemnat-o cuvântul *ferie*. În acest studiu ne-am propus să cercetăm atât problemele în legătură cu cuvântul cât și acelea privind instituțiunea independent unele de altele. Ne ferim de greșala acelor care prezentau drept argumente pentru problema originii cuvântului susținerile în capitolul tratând funcțiunea *instituțiunii* feriei, deci luând de bază lucruri pe care le întemeiau pe concluziunile din acest loc. Lăzând însă la o parte aceste considerațiuni și forțați să dăm răspuns unei obiecțiuni, putem afirma totuși că nu este exclusă posibilitatea ca *feria* să fi avut înțelesul de „sentință”, înțeles pe care îl avea și cuvântul *ferowac*, *feruje*. Acest înțeles a fost adoptat pentru cuvântul *ferie* de majoritatea scriitorilor din ultima vreme.

Astfel că acest argument al lui N. Drăganu pentru sfărâmarea construcțiunii lui V. Bogrea, pe lângă că nu poate duce la rezolvarea directă a problemei care ne interesează dar astăzi se află depășit de ultimele rezultate ale științei.

În aceste rânduri am expus teoria lui V. Bogrea în privința ori-

ginei cuvântului *ferie*. Am arătat că potrivit acestei păreri *feria* este un neologism de origină polonă. Cuvântul din care descinde pe pământul Țării Moldovei fiind *feruje* (dela *ferowac*). Deasemenea am examinat ipoteza lui Bogrea sub raportul ei structural, constatând că prezintă două părți: una analitică, în care examinează datele în legătură directă cu termenul *ferie*, ca: epoca de aparițiune a cuvântului; epoca de disparițiune; teritoriul pe care acest cuvânt a circulat; precum și forma cea mai apropiată de cea originară, astfel cum apare din document. Partea a doua a teoriei o formează opinia propriu zisă a lui Bogrea, adică demonstrațiunea descendenței *feriei* din cuvântul polon *feruje*, *ferowac*. Enumerând și analizând criticile aduse acestei ipoteze, care susținea un raport de rudenie între *ferie* și *feruje*, am arătat că ele sunt departe de a avea puterea să o sfârșame în întregime, obiecțiunile, reducându-se numai la amănunte.

Concluziunea: Intre cuvântul *ferie* și termenul *ferowac-feruje* este o foarte strânsă apropiere. Deci, din acest punct de vedere teoria lui Bogrea se află pe calea adevărului. Inșă obiecțiunile care s'au adus ne arată că, deși prin tendința afirmată a ajuns la rezultate ce nu pot fi trecute cu vederea, totuși demonstrațiunea lui Bogrea nu epuizează subiectul căci pentru a fi adoptată trebuie să sufere unele rectificări.

G. — In acest loc vom înfățișa concluziunile noastre în privința originii cuvântului *ferie*.

Mai înainte de a ne expune părerea asupra problemei cercetate să încercăm să stabilim elementele a căror întrunire trebuie să se afle în concepțiunea a cărei ambiție este să închidă discuțiunile asupra originii cuvântului *ferie*.

Orice teorie care voește să indice originea *ferie* trebuie să țină seama de următoarele date:

Că termenul *ferie* se înfățișează în documente cu o uimitoare varietate scripturală;

Existența *feriei* cu utilizare specific juridică se constată numai în Țara Moldovei;

Formele majoritare din documente indică *ferie* ca formă originară și originală;

Derivarea cuvântului *ferie* cu înțelesul conferit de hrisoave din vre-un cuvânt apropiat ca formă, dar cu alt înțeles, nu se poate justifica;

Epoca de aparițiune a cuvântului în terminologia juridică moldoveană trebuie să coincidă epocii de influență generală.

De aci o serie de consecințe. Le enumerăm:

Marea pluralitate formală pledează că ne găsim în fața unui cuvânt nou.

Intrebuințarea exclusivă în Țara Moldovei ne duce cu gândul la o influență exercitată de un neam învecinat numai acestei porțiuni a teritoriului românesc.

Sensul juridic al cuvântului *ferie* ne îndeamnă să credem că vorba străină, în care el își are origina, avea, la rândul ei, un înțeles apropiat de al lui.

În lumina acestor considerațiuni trebuie să căutăm origina feriei în Polonia, țara care a exercitat o înrăurire asupra Moldovei.

Influența aceasta este prezentă în epoca de aparițiune a cuvântului *ferie* în documentele moldovene.

Terminul polon, de care forma originală a cuvântului nostru se apropie este *ferować, feruje*.

Terminul *ferować, feruje*, are o strânsă legătură de înțeles cu *feria* din documentele moldovenești. Pawel Kalina în *Slownik francusko-polski i polsko-francuski*, (vol. II, p. 152, ad. voc.), indică termenul *ferować* în expresiunea uzuală de *ferować wyrok* = *prononcer un arrêt*. *Ferować* avea deci în limbajul juridic înțelesul de a hotărî, a judeca. La noi *feria* era o taxă ce se plătia cu ocaziunea pronunțării unei sentințe. Pronunțarea judecătorului: *ferować* atrăgea plata taxei de judecată: *feria*.

Apare deci clar că între *ferie* și *ferować* au existat legături din cele mai strânse, dovedite prin formele asemănătoare și înțelesurilor.

Totuși nu putem susține că între cele două cuvinte ar fi existat un raport de descendență. Am arătat mai înainte că trecerea dela *ferować* la *ferie* nu poate fi admisă, întrucât, în acest caz alta ar fi fost înfățișarea cuvântului nostru.

În urma acestor explicațiuni pentru a afla origina cuvântului *ferie* trebuie să avem în vedere următoarele considerațiuni:

Ferie este un cuvânt nou în vocabularul Românilor din Răsăritul Carpaților.

Cuvântul *ferie* are un pendant în limba polonă, în termenul *ferować*, de care se leagă prin forma apropiată și înțeles.

Cuvântul *ferie* este probabil venit în Țara Moldovei dela Nord, de pe tărâmurile Polonilor, unde o formă a lui a rămas în vocabularul polon.

Acum problema originii cuvântului *ferie* ni se pare în parte rezolvată, întrucât drumul de urmat ne-a fost indicat.

Dacă *ferie* și *ferować* sunt cuvinte asemănătoare nu este probabil că au origină comună?

Pawel Kalina ne indică pentru *ferować* origină latină, dela *ferro*.

Verbul latin a avut și semnificațiunea de: a da (un aviz); a rosti (o hotărîre). În aceste sensuri Quicherat & Daveluy, în *Dictionnaire latin-français*, (pag. 541, ad. voc.), redă expresiunile: „*Ferre suffragium*. Cic. Donner son suffrage. — *judicium*. Cic. Rendre un arrêt. — *sententiam*. Cic. Emettre une opinion, porter un jugement”.

La Poloni cuvântul latin trece cu semnificațiunea de a hotărî, a judeca, a se pronunța. Iar la noi verbul se substantivizează, având să denumească taxa cu care se răsplătea acela care îndeplinea actul de a hotărî, a judeca, a se pronunța într'o pricină.

Pentru noi cuvântul *ferie* este de origină latină și a venit în Moldova adus de influența polonă.

*

Mai înainte de a încheia acest capitol avem de dat o explicațiune.

În tot cursul acestui studiu întrebuițăm forma *ferie*, pentru cuvântul care a denumit instituțiunea cercetată.

Ferie este forma originară și originală a numelui instituțiunii asupra căreia am scris studiul de față.

CAPITOLUL II

DURATA CUVÂNTULUI „FERIE” ȘI TERITORIILE PE CARE A FOST ÎNTREBUIȚAT ACEST CUVÂNT

În cadrul acestui capitol urmărim să stabilim limitele temporale ale cuvântului *ferie*, aceasta în primul rând, iar în urmă să aflăm hotarele înlăuntrul cărora poate fi dovedită existența cuvântului.

În locul întâi urmează, deci, să cercetăm epoca în care cuvântul *ferie* apare în limba românească, iar apoi, epoca în care urmele acestui cuvânt dispar.

În cel de al treilea rând vom cerceta care a fost teritoriul românesc în graiul căreia s'a întrebuițat cuvântul *ferie*.

Mai înainte de a trece la dezvoltarea punctelor arătate mai sus ca scopuri ale acestui capitol, trebuie să facem o observațiune; cuvântul *ferie* a cărui limită ascendentă și descendentă precum și al cărui spațiu de utilizare le căutăm este acela pe care îl aflăm în hrisoavele judecăților făcute de către Domnii Țării Moldovei și în care mărturisiri scrise ale vremii *feria* avea înțelesul de taxă. Vom lăsa deci la o parte osebitele conjuncturi făcute de filologi între *ferie* și alte cuvinte, de care el se poate apropia formal, dar de care înțelesurile diferite îl despart.

1. Asupra problemei epocii de aparițiune a cuvântului *ferie* în graiul românesc cercetătorii nu s'au ocupat în chip osebit. Cel mult dacă unii dintre ei au anunțat că pentru prima dată acest cuvânt apare în hrisovul lui Ioan Domnul Țării Moldovei, din 1573, Dec. 21, arătând că la această dată apare cuvântul *ferie* în graiul Moldovenilor.

Ceea ce ne interesează în acest loc este să stabilim printr'o cercetare mai atentă problema de cronologie care ni se înfățișează, anume dacă, în adevăr, în 1573 apare pentru prima dată vorba *ferie* în limba românească.

Documentul din 21 Dec. 1573 reprezintă din acest punct de vedere o dată certă, dela care existența cuvântului *ferie* în graiul nostru nu poate fi suspusă îndoelii. Dar, întrebarea care revine în acest caz este dacă dincolo de data arătată mai sus, anterior ei, ne putem oare pronunța asupra existenței *feriei*, sau, dimpotrivă, trebuie să considerăm anul 1573 drept dată de aparițiune a cuvântului pe care-l cercetăm aici.

Cu această ocaziune trebuie să semnalăm că rezolvarea acestei probleme este strâns legată de existența anterior hrisovului lui Ioan Voevodul Țării Moldovei a instituțiunei desemnate de cuvântul *ferie* sau de absența acestui așezământ.

Nu avem nici o mărturie scrisă contemporană, mai înainte de 1573, că ar fi existat în vocabularul Moldovenilor cuvântul *ferie*, precum nici un hrisov nu indică existența instituțiunii înainte de această dată.

În lipsa unor mărturii scrise, emanând dela scriitorii contemporani, va trebui să recurgem la alte dovezi, desigur mai puțin pregnante, decât acelea venind dela persoane care au auzit și rostit acest cuvânt, deoarece în credința noastră cuvântul *ferie* a existat

în graiul românesc anterior datei pe care o poartă hrisovul lui Ioan Voevod. Argumentele sunt următoarele:

Introducerea sau formarea cuvântului *ferie*, numind o instituțiune existentă sau nouă este puțin probabil să nu fi fost menționată de către contemporani. Letopisețul ar fi trebuit să indice;

Cuvântul *ferie* nu apare la această dată ca termen de cancelarie în Țara Moldovei, ci ca un termen aparținând întregului corp lingvistic moldovean (*feria* era o taxă încasată de judecător indiferent dacă el era Domn sau numai boer. (Vezi partea II-a, cap. II);

Hrisovul Voevodului Ștefan Tomșa din 7130, Iunie 28, vorbește de *ferie* ca despre o instituțiune aparținând vechiului obicei al țării. „Și am luat dela Dochîța și dela toți frații ei *feruia* după cum este legea țării” (*Surete și izvoade*, II, 60);

Cuvântul *ferie*, precum am arătat în capitolul precedent, provine din limba latină medieală și s'a adoptat prin intermediul Polonilor, desigur în epoca de influență a acestora (sec. al XIV-lea).

Față de aceste considerațiuni credem că termenul *ferie* trebuie socotit ca aparținând vocabularului moldovenesc încă mult înainte de mărturia produsă de documentul din 1573, căci influența polonă asupra Țării Moldovei este anterioară epocii în care s'a dat acest hrisov.

2. Ceea ce voim să stabilim în acest subcapitol este epoca în care a avut loc disparițiunea cuvântului *ferie* din graiul Românilor din Țara Moldovei.

Desigur ne referim la cuvântul *ferie* astfel cum rezultă el din documentele moldovene.

Din cancelaria moldoveană cuvântul *ferie* dispare la sfârșitul veacului al XVII-lea, odată cu ultimele hrisoave menționând instituțiunea juridică pe care o vom cerceta în acest studiu.

Diș această constatare s'a tras încheerea că sfârșitul acestui veac este mormântul cuvântului *ferie* în limba noastră.

Totuși lucrurile nu stau astfel. Dacă documentele moldovenesti nu mărturisesc nimic despre existența vorbei *ferie*, de aici până la concluziunea propusă este oarecare depărtare.

Deși hrisoavele sec. al XVIII-lea nu pomenesc despre cuvântul *ferie*, avem totuși la îndemână alte mărturii scrise care să ne arate că și în veacul acesta *feria* era un cuvânt întrebuițat de Moldoveni. Astfel Dimitrie Cantemir, în lucrarea lui asupra Țării peste care oblăduise, menționează *cheria* (*Descriptio Moldaviae*, p. 106).

Dar nu numai acest argument pledează pentru existența *feriei* în graiul Moldovenilor după veacul al XVII-lea, ci și faptul că întâlnim acest cuvânt la sfârșitul veacului al XVIII-lea și chiar în veacul al XIX-lea. În așezământul Ciubotarilor întărit în anul 1766 de către Gavril Mitropolitul Moldovei și reconfirmat apoi de către Domnitorul Ioan Sandu Sturza în anul 1821 (*Uricarul*, XIV, p. 2 și 11), găsim cuvântul *herăia* (formă alterată a cuvântului *ferie*).

Care este deci data la care cuvântul *ferie* dispăre din graiul Moldovenilor?

Larga popularitate de care se bucura cuvântul *ferie* în graiul Moldovenilor, precum și mărturiile indicate mai sus ne obligă să credem că despre disparițiunea lui nu se poate vorbi până în prima parte a veacului al XIX-lea. Totuși este posibil ca descoperiri ulterioare să ne arate că epoca în care acest cuvânt dispăre este și mai apropiată de noi.

3. Ne rămâne să arătăm hotarele, până la marginea cărora cuvântul *ferie* a fost întrebuințat de Români, pentru a numi instituțiunea ale cărei caractere vor fi studiate în această lucrare.

Cuvântul *ferie*, cu sensul pe care ni-l aduc hr-soavele este întâlnit ca fiind întrebuințat în osebite locuri ale Țării Moldovei. Nimic serios nu ne împiedică să afirmăm că acest cuvânt a existat în graiul tuturor Moldovenilor, fie că ei se aflau în satele de pe malul Nistrului, în cele de pe plaiurile Carpaților, sus, în Nord pe apa Ceremușului sau în satele Vrancei. (Vezi colecțiile de documente: Ghibănescu, *Ispisoace și zapise, Surete și izvoade*; Bălan, *Documente bucovinene*; A. Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Lăpușnei*). Ocinele pentru care s'a depus în pricinii *ferie* sunt multe și de pe aproape toate plaiurile Țării Moldovei, astfel că termenul acesta era fără îndoială cu o circulațiune completă asupra întregului teritoriu al Țării Moldovei.

Dar și în afară de limitele Țării Moldovei întâlnim acest cuvânt în ținutul *Bistriței* de unde un document de prim 1650 (Iorga, *Doc. românești în arhivele Bistriței*, I, p. 99 § CXXXI) ne aduce cunoștință că Dornenii și Ioan Bălan, vameșul, împăcându-se au plătit „*heria*”: vr'o patru-cinci *herbi* de mied”.

Această întâlnire a cuvântului *ferie* dincolo de hotarele Țării Moldovei își are explicațiunea în aceea că relațiunile dintre Moldova și ținuturile Transilvaniei dela granița ei au fost foarte strânse.

În alte ținuturi românești nu am mai întâlnit cuvântul *ferie*, *herie*, deși unii autori au căutat să ne convingă că întrucât *ferie* cu înțelesul dat de către documente nu-i decât o formă specifică,

de sens minor, a cuvântului *ferie* — măsură de capacitate, care aparține cu valoare circulatorie curentă graiului Românilor din Transilvania și Oltenia, harta feriei trebuie completată și cu aceste provincii. Cum orice legătură între *ferie* — taxă și *ferie* — măsură de capacitate a fost respinsă într'un capitol precedent, modificarea propusă și bazată pe acest temei este absurdă, căci ceace ne interesează pe noi în acest capitol este numai teritoriul peste care a circulat cuvântul *ferie* cu înțelesul de taxă, arătat de documente.

Concluziunea este că *ferie* a fost un cuvânt a cărui circulațiune nu poate fi pusă la îndoială în ce privește întregul pământ al Țării Moldovei și că din acest loc a trecut dincolo de hotarele moldovenești, ca spre exemplu în regiunea Bistriței, dar nimic nu ne indică pătrunderea lui și în alte regiuni locuite de Români.

CAPITOLUL III

ÎNȚELESURILE CUVÂNTULUI „FERIE”

În acest capitol urmărim să arătăm care au fost înțelesurile pe care, fie cumulativ, fie dealungul vremii le-a avut cuvântul *ferie*.

Obiectivul acestui capitol, adică arătarea osebitelor sensuri pe care le-a înțeles cuvântul *ferie*, deși de mare interes, totuși nu s'a bucurat din partea cercetătorilor de prea multă atențiune.

Numai I. Tanoviceanu a menționat în articolul: „*Zavezcu și ferăie*” (rev. *Dreptul*, 1916, nr. 11, p. 87), că termenul *ferie* a avut patru accepțiuni.

Iată care sunt accepțiunile cuvântului *ferie* după I. Tanoviceanu:

În primul rând cuvântul *ferie* desemnează *instituțiunea*, pe care o aflăm în documente intitulată „*ferie*”;

Un al doilea înțeles al cuvântului *ferie* este de *aldămaș*;

Al treilea înțeles în care se utiliza cuvântul *ferie* este de *taxă* cuvenită judecătorului pentru osteneala depusă în rezolvarea pricinii;

Și, în fine, același autor, arată că termenul *ferie*, într'o epocă mai târzie, se află întrebuințat cu accepțiunea de *amendă meșteșugărească*.

În rândurile următoare vom examina aceste accepțiuni atri-

buite cuvântului *ferie* de către I. Tanoviceanu, și dacă va fi cazul vom completa tabloul înțelesurilor pe care le-a întrunit acest termen și cu alte sensuri neindicate de autorul arătat mai sus.

I. Tanoviceanu, în studiul amintit, a arătat că în cele mai multe cazuri în care este întrebuințat cuvântul *ferie* în cancelaria veche moldovenească el indică instituțiunea intitulată de hrisoavele de judecăți, *ferie*. Dar Tanoviceanu nu se oprește aici, când este vorba a indica înțelesul cuvântului în această accepțiune, căci, după el, termenul *ferie*, luat în acest sens, indică mai precis o *taxă* care garantează câștigătorului irevocabilitatea sentinței obținute. De ce în sens mai precis, I. Tanoviceanu opină că termenul *ferie* indică o *taxă* producând autoritatea de lucrul judecat din Dreptul Modern? Răspunsul: I. Tanoviceanu susținea că *feria* era „o altă instituțiune menită să asigure irevocabilitatea lucrului judecat” (p. 87). Deci, cuvântul *ferie* în această accepțiune indica tocmai *taxa* care producea acest efect.

Poate să fie primită opinia lui I. Tanoviceanu în privința înțelesului cuvântului *ferie*, după care opinie acest termen ar fi însemnat: instituțiunea numită *ferie*, o *taxă* judecătorească, sau mai precis o *taxă* care garanta irevocabilitatea hotărârii pronunțate?

Această opinie a lui I. Tanoviceanu deși în general valabilă totuși în precizarea înțelesului cuvântului *ferie* se depărtează de adevăr, căci dacă este fără îndoială că una din accepțiunile acestui cuvânt indica instituțiunea din cărțile de judecată, adică *taxa* pe care o plătea câștigătorul judecătorului, nimic nu ne poate îndreptăci să credem că mai precis, în această întrebuințare cuvântul acesta avea sensul de *taxă* care producea efecte juridice, prin aceea că judecata cu ocazia căreia se depusese nu putea să fie reluată în viitor.

Atunci care este înțelesul cuvântului *ferie* întrebuințat de hrisoave pentru a denumi instituțiunea „*feriei*”?

Pentru a da un răspuns să înfățișăm câteva spețe de procese în care se depusese *ferie*, pentru ca pe această cale să se poată deduce, fără replică, înțelesul cuvântului *ferie*, în cazurile în care el desemna instituțiunea de care vorbesc hrisoavele.

În primul hrisov, care pomenește depunerea *feriei*, pâra judecată de către Ioan Voevod, numit de cronicar, cel Cumplit, la 21 Decembrie 1573, este purtată de către preotul Drăghici și nepoții lui, împotriva lui Lazăr și a fratelui lui Toader, pentru satul Bărboși. Lazăr și Toader câștigă și „ș’au pus *ferie* 12 zloți în visteria noastră” spune hrisovul. (*Uricarul*, XIV, p. 152).

Intr'un hrisov în care deasemenea câștigătorul depune *ferie* este cel cu pâra între „Ghiarghiț”, nepotul lui Ciolpan de Brălești și Ursul, feciorul lui Nichita, pentru poiană „Muncei”. Judecata este făcută de către Vasile Vodă Lupu. Hrisovul poartă data de 4 August 1636 și se încheie astfel: „rămas-au sluga domnii mele Ursul pre Ghearghiț den toată leagea țării, și și-au pus a sa fierăe la vistearul domnii mele 12 florinți...” (*Ispisoace și zapise*, II, 1, p. 124).

În fine, un alt hrisov, din 1685, Mart. 18, dela Constantin Cantemir Voevod, în pâra lui Andronic și a lui Ștefan Visternicul cu Vasile Bordon, se arată că Andronic și Visternicul Ștefan au câștigat în fața Domnului „și ș'au pus și fieră în vist(e)ria domnii miali 24 de taleri”. (*Ispisoace și zapise*, IV, 1, p. 120—122).

Din aceste cărți de judecată se poate vedea limpede că *feria* era o taxă pe care câștigătorul o dădea Domnului, adică judecătorului.

Deci, în concluziune, trebuie să spunem că Tanoviceanu, când indică pe cel mai popular înțeles al cuvântului *ferie*, ca fiind accepțiunea de instituțiune judecătorească; de taxă procesuală, este pe linia adevărului, dar introducerea ideii specifice de taxă asigurând autoritatea de lucrul judecat, conform teoriei lui că instituțiunea *feriei* avea funcțiunea de a dotă hotărîrea cu asemenea calitate este fără teme științific. În părerea noastră semnificațiunea cuvântului *ferie*, în accepțiunea lui populară din hrisoavele de judecată, este de *taxă judecătorească* pe care o depunea câștigătorul în favoarea Domnului (judecătorului), fără a putea să ne pronunțăm dacă această taxă avea vre-o funcțiune juridică.

În ce privește cel de al doilea înțeles al cuvântului *ferie* de aldămaș, indicat de I. Tanoviceanu, acesta scria următoarele: „Vom spune de altmintrelea, că acest cuvânt are o semnificație mai largă, decât însemnarea pe care i-am dat-o noi. Astfel într'un document de pe la mijlocul veacului al XVII-lea, pare că are însemnarea de *aldămaș*, fiind că după împăcare se spune că: amk dat și *heria*, vr'o patru-cinci *herbi* de mied”.

Deci din documentul de pela anul 1650, I. Tanoviceanu deduce că termenul *ferie* avea semnificațiunea și de aldămaș. (Iorga, *Documente românești în arhivele Bistriței*, I, p. 98—99, doc. nr. CXXXI).

Nouă ni se pare că niciodată cuvântul *ferie* n'a avut acest înțeles. Documentul citat arată că locuitorii din Dorna s'au certat cu Ioan Bălan Vameșul, iar când s'au dus în fața judecătorului,

acolo s'au împăcat și au pus *ferie*. Noi nu vedem în depunerea feriei în acest caz o derogare dela sensul pe care îl indică celelalte documente, ci o confirmare a părerii noastre că feria avea semnificațiunea de taxă cuvenită judecătorului, căci, în acest caz, judecătorul (vătămanul) i-a împăcat.

În al treilea rând Ion Tanoviceanu găsea că termenul *ferie* avea înțelesul de *taxă* pentru osteneala judecătorului. Acest înțeles îl găsim, nu numai confirmat de documentele indicate de el (N. Iorga, *Studii și documente*, XI, p. 48, § 8 și G. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, II, p. 67), dar precum am arătat mai sus această accepțiune a cuvântului este aceea în care îl găsim întrebuițat în documentele de judecăți care menționează depunerea taxei „feriei” pentru judecător. De data aceasta suntem de acord cu Ion Tanoviceanu.

În fine, Ion Tanoviceanu mai găsea un ultim înțeles cuvântului *ferie*, către sfârșitul existenței lui în graiul românesc, anume: *amendă meșteșugărească*. Afirmând că termenul *ferie* ar fi avut acest înțeles, de amendă, pe care era obligat să o plătească meșteșugarul starostelui, Ion Tanoviceanu se baza pe cuprinsul dispozițiunii a șasea din Așezământul Ciubotarilor din 1766, Noembrie 9. Această dispozițiune, care se prezintă astfel: „Năimitul moldovan, de se va băga la arman, să aibă a da herăia un ort ciubotarilor”, este reprodusă și de Așezământul ciubotarilor din 17 Noembrie 1821. (Ambele publicate în *Uricarul*, XIV, p. 2 și 11).

Rezultă din cuprinsul acestui articol de regulament meșteșugăresc că termenul *ferie* avea înțelesul de amendă, cum susținuse I. Tanoviceanu? Noi credem că altul este înțelesul cuvântului *ferie* în întrebuițarea lui din așezământele meșteșugărești, menționate mai sus. Care era acest înțeles? De taxă pe care trebuia să o plătească meșteșugarul (ciubotarul) care în loc să lucreze la un patron român se angaja la un patron armean. Nu se putea prevedea într'un regulament meșteșugăresc o amendă, pentru că amendă este penalitatea săvârșirii unei contravențiuni, ori în cazul în care un lucrător român se angaja la un patron armean el nu săvârșea o infracțiune. Pentru a limita însă aceste angajări Așezămintele citate preved o taxă plătită de lucrătorii care se angajau la patroni streini, care desigur că îi plăteau mai bine.

În credința noastră, deci, termenul *ferie* în utilizarea lui de către Așezămintele ciubotarilor din veacurile al XVIII-lea și XIX-lea avea semnificația de taxă meșteșugărească și nu de amendă, cum s'a susținut de I. Tanoviceanu.

Din cele expuse până acum rezultă că termenul *ferie* a avut două înțelesuri: un prim înțeles de taxă judecătorească, semnificațiune cu care îl aflăm întrebuițat în hrisoavele de judecăți din veacurile XVI și XVII; și un al doilea înțeles de taxă meșteșugărească, semnificațiune pe care o avea în limbajul meșteșugarilor din veacurile XVIII și XIX.

Mai înainte de a încheia acest capitol ne rămâne de cercetat încă o problemă, anume: dacă numai acestea au fost accepțiunile cuvântului *ferie* în existența lui de patru secole în graiul românesc? Suntem de părere că termenul *ferie* a avut și alte înțelesuri care n'au fost remarcate de I. Tanoviceanu. Astfel în hrisovul lui Duca Vodă din 1672, April 29, aflăm cuvântul *ferie* cu o altă semnificațiune. Hrisovul lui Duca Vodă are, în rezumat, următorul cuprins: Domnul întărește lui Vasile Mârzacu, vel căpitan de Hotin, și lui Gheorghe Zgabără, pârcălab de Hotin, cumpărăturile lor din satele Buhăeni, Măneștergureni și Drăgoești. Deși este un hrisov de întăritură de ocini totuși Duca Vodă declară că a primit *feria*: „puinduș și *heriia* în visteriul domniei meli 24 zloți”. *Surete*, 22, p. 28; *idem IX*, p. 159).

Deci ceea ce ne relevă acest document este că pentru cea de a doua jumătate a veacului al XVIII-lea termenul *ferie* are pe lângă semnificațiunea de taxă judecătorească, precum am arătat mai dinainte, și de *taxă domnească*, adică de taxă pe care Domnul o încasa ori de câte ori prin activitatea lui produce anumite beneficii supușilor.

Să ne oprim asupra evoluției semantice a cuvântului *ferie*. La început are semnificațiunea de *taxă judecătorească*, apoi, în cea de a doua jumătate a veacului al XVII-lea, apare, concomitent cu prima accepțiune, a doua semnificațiune de *taxă domnească* și, în fine, în veacurile XVIII și XIX cu semnificațiunea de *taxă profesională*.

În această evoluțiune putem observa mai întâi cum semnificațiunea cuvântului *ferie* se generalizează. În prima epocă a existenței lui termenul *ferie* are un înțeles specific, de taxă judecătorească, de taxă cuvenită judecătorului. Mai târziu când Domnul a creat și alte taxe le-a dat numele tot de *ferie*, cuvântul *ferie* fiind în acea epocă sinonim cuvântului *taxă* de astăzi. Apoi, către sfârșitul veacului al XVIII-lea, începe un proces de discriminare în evoluția semantică, deoarece, după epoca de apogeu, în care *feria* era sinonimă cuvântului *taxă*, cuvântul *ferie* are din nou o semni-

ficație specială de *taxă profesională*. Și cu acest înțeles ultim el pare a fi dispărut din graiul nostru.

Mai înainte de a încheia acest tablou al accepțiunilor cuvântului *ferie* trebuie să arătăm că acest termen pare a fi avut și un alt înțeles, anume de *amendă judiciară*. Am lăsat discutarea acestui înțeles al cuvântului *ferie* la urmă pentru că, pe deoparte, semnificațiunea aceasta de *amendă judiciară* nu se încadrează în evoluțiunea semantică pe care am putut s'o stabilim și apoi pentru faptul că izvorul care ne raportează această accepțiune s'a dovedit a nu fi întotdeauna bine informat. Această semnificațiune trebuie s'o primim numai sub beneficiul de inventar, ceea ce și facem. Menționarea și analizarea ei nu putea însă să lipsească din acest studiu.

Despre înțelesul de *gloabă*, *amendă judiciară* a cuvântului *ferie* ne raportează numai Dimitrie Cantemir în *Descriptio Moldaviae* (p. 106) în chipul următor: „Sin autem alteruter dicta die non comparuerit, *cheria* i. e. multam pecuniariam solvere debest: rusticus viginti quinque aureos, nobilis centum, baro sexcentum”. În acest caz, deci, *feria* era *amenda* pe care trebuia s'o plătească partea care deși fusese chemată la judecată, totuși absentă fără nici o motivare. Dacă este adevărat că despre acest înțeles de *amendă judiciară* al termenului *ferie* nu ne mărturisește decât fostul Voevod al Țării Moldovei, totuși nimic nu contrazice afirmațiunea lui, astfel, că trebuie să luăm act că cel puțin la începutul veacului al XVIII-lea acest cuvânt avea și semnificațiunea de *gloabă*, de *amendă judiciară*, pentru partea care absentă dela judecată.

În fine, rezumând, cuvântul *ferie* a avut următoarele accepțiuni: de *taxă judecătorească*; de *taxă domnească*; de *taxă profesională* și de *amendă judiciară*.

În acest capitol am căutat să înfățișez înțelesurile pe care cuvântul *ferie* — meteoritul lexical, cum îl denumise Vasile Bogrea — le-a aprins în existența lui de peste patru veacuri în graiul românesc.

PARTEA II-a

CAPITOLUL I

PERSOANA CARE DEPUNEA „FERIA”

În acest capitol urmăm să stabilim persoana din contractul judiciar care depunea feria.

Insemnătatea acestui capitol este dublă, deoarece concluziunea lui este hotărâtoare în rezolvarea câtorva probleme privind instituțiunea feriei.

În primul rând, s'a susținut de către unii cercetători că *feria* este numele *mai nou* al instituțiunii pe care anterior anului 1573 o aflăm numită *zavescă*. Ceea ce se opune categoric acestei afirmațiuni este faptul că plata *feriei* se făcea de către câștigător, pe când *zavesca* se plătia, în viitor, de către partea care rămăsese și care voia să reînceapă judeaarea pricinei.

O altă problemă, de aceeași importanță și tot în legătură cu aceea a persoanei care făcea depunerea feriei, este a naturii juridice a instituțiunii. Astfel, unii autori au făcut afirmațiunea că instituțiunea feriei producea, pentru judecățile în care era depusă, *autoritatea de lucrul judecat*. Iar autorii acestei teorii se întrebau, când au avut să determine această structură, care alta putea să fie menirea unei taxe a cărei plată se făcea de către câștigătorul pricinei? Și astăzi cel mai de temei argument în favoarea teoriei autorității lucrului judecat se bazează pe această caracteristică a feriei, că era depusă de către câștigător, în loc să se depună de către partea rămasă.

Să cercetăm acum documentele, pentru ca, pe baza lor, să aflăm care era *persoana* care plătia *feria*. Înainte însă de a începe acest examen trebuie să menționăm că unanimitatea scriitorilor au ajuns la concluziunea că persoana care depunea ferie era câștigătorul pricinei.

În cel dintâi hrisov mărturisind depunerea feriei, cartea domnească a lui Ioan Voevod, dată la Iași în anul 1573 Dec. 21, în pâra dintre preotul Drăghici și nepoții lui, cu Lazăr Comișelul, feciorul Anghelinei și cu Toader, feciorul Crăstinei, nepoții lui Micul Bărbosul, se arată că Lazăr și cu Toader, pârâți, *au câștigat înaintea Domnului și au pus ferie*. Hrisovul se exprimă astfel: „Deci noi când am văzut că au căzut cu jalobă, asupra lor, noi le-am dat mai sus numiților, lui Lazor comișelu, feciorul Anghelinei și lui Toader, feciorul Crăstinei, zi de vade ca să facă jurământu cu 24 oameni pentru ocină în acel sat și când au venit ziua vadelei ei au venit cu martori și s'au îndreptat dinaintea noastră și au pus ferie 12 zloți în visteria noastră”.

Din acest document avem de scos două observațiuni: FERIA se plătia după ce se încheeae litigiul, adică după pronunțarea sentinței; Persoana care depunea feria era *câștigătorul*.

Să vedem dacă aceeași situațiune rămâne în tot timpul cât a dăinuit instituțiunea feriei.

Iată și hrisovul lui Ștefan Voevod, din 1615, Ghenar 26, dat în pâra lui Gherman Pitărelul și a femeii lui Odochița, fata lui Drăghici, cu Toader Boul, biv visternic, pentru o parte din satul Nisporești. În fața judecării *câștigă Visternicul Boul care depune și ferie 12 zloți*. Vorbele hrisovului sunt acestea: „iar Boul visternic s'au îndreptat și au pus ferăe 12 zloți”. (*Surete și izvoade*, II, 27.) Din acest document reese că în anul 1615 feria se depunea în *aceleași condițiuni* ca în primul document care mărturisește existența instituțiunii feriei.

În fine, mai înainte de a arăta care sunt concluziunile noastre în privința persoanei care depunea feria să cităm un ultim hrisov.

În anul 1656, April 20, Gheorghe Ștefan Voevod judecă pricina lui Contăși Cămărașul și a fraților lui, cu Constantin Miștelea, din Stroești, cu Alexandru, feciorul Bordei, și cu alții. Primii, anume Contăși și cu frații lui reclamau jumătate din satul Stroești dela pârâți. Contăși câștigă și plătește feria. Iar documentu scrie: „Și au rămas Constantin Miștela și Alexandru fecior Bordei denaintea noastră și den toată legea țării, care sluga noastră Contaș cămărașul el s'a îndireptat și șau pus *ferăe* în visteariul domniei mele”.

Din hrisoavele de judecăți, din care au tras și mărturiile de mai sus, se desprinde limpede că plata feriei s'a făcut, în tot cursul existenței acestui instituțiuni, de către persoana care se *îndreptase* înaintea judecătorului, fie că judecătorul era Voevodul sau numai un boer.

CAPITOLUL II

BENEFICIARUL DEPUȘII FERIEI

În acest loc urmează să cercetăm dacă de suma depusă ca ferie profita judecătorul sau, dimpotrivă, aceasta după încasare trebuia s'o depună în visteria țării, sau constituia, fie în mâna judecătorului fie la visteria domnească, un fond cu afecțiune specială.

Acest capitol este interesant, deoarece, dacă în cuprinsul lui se va stabili că ferie era un venit personal al judecătorului, atunci nu se va putea susține că păstrându-l, însușindu-l, judele beneficiar asigură definitivarea hotărârii, cu atât mai mult cu cât judecățile boerilor puteau fi atacate la curtea domnească.

Pentru I. D. Condurachi ferie era plătită în profitul visteriei țării. El scria așa: „La hierăia était versée au profit du trésor public”. (*Recherches sur l'ancienne organisation judiciaire des Roumains*, p. 122).

I. Tanoviceanu arată, în felul următor, că ferie era o taxă pe care o încasa fiscal, deci visteria domnească: „Ferăia pare dictată din spiritul de fiscalitate al domnilor, și de aceea ea înflorește mai cu seamă în timpul domniei lui Vasilie Vodă, deși este mult anterioară acestei domnii. Ea poate fi criticată, deoarece este nedrept ca acel care câștigă și nu are bani să plătească ferăia, să nu aibă aceeași siguranță pentru dreptul său, ca acela care a plătit ferie. Să ia fiscal banii dela acela care pierde, lucrul se poate înțelege, să ia dela acela care câștigă procesul, după ce a suferit cu nedreptatea potrivnicului lui este absolut injust. (*Zavezcu și ferăie*, „*Dreptul*”, 1916, p. 82).

Tot în beneficiul visteriei Țării a arătat și prof. St. Gr. Berechet că se plătia ferie: „Aici avem clarificată partea care depune taxa aceasta („fierăia”), adică cea câștigătoare și înțelegem că suma depusă în visteria țării o va plăti și partea care a pierdut procesul”. (*Procedura de judecată la Slavi și Români*, p. 125 și *Judecata la Români până în secolul al XVII-lea*, p. 89).

În același sens și prof. D. Mototolescu-Vădeni scria astfel: „Aus dem Studium aller Urteilsbriefe, welche in ihren Inhalt die Institution „Ferăia” anführen, ist zu ersehen, dass die Gewinnpartei in die fürstliche Schatzkammer eine Summe Geldes hinterlegte”. (*Herăie, eine alt rumänische Rechtsinstitution*, p. 24.)

Observăm că toți acești scriitori se refereau, când indicau pe beneficiarul feriei, la judecățile domnești, fără să aibă în vedere și

pe acelea ale boerilor pentru care deasemenea se depunea ferie. Ei erau pe linia indicată de G. Ghibănescu care scria în anul 1909 că: „Taxa feriei se plătea la visterie”. (*Feriii, Arhiva-Iași*, p. 69), funcțiunea lui de judecător, sau era un venit al Țării?

Dar nici în cadrul acesta restrâns al judecăților domnești autorii citați nu au rezolvat problema în întregime. FERIA într'adevăr în acest fel de judecăți se depunea în visteria domnească. În acest loc însă se adunau atât veniturile personale ale Domnului cât și veniturile Țării. FERIA era un venit personal al Domnului, pentru funcțiunea lui de judecător, sau era un venit al Țării?

Răspunsul acestei întrebări nu a fost căutat de scriitorii anteriori. Noi ne vom pronunța asupra acestei probleme numai după ce vom fi analizat, în complexul ei, problema beneficiarului, atât în cazul când judecătorul care încasase feria era un bier sau Domnul însuși.

Pe baza cărților de judecată să vedem de cine se încasa feria.

DATA DOCUMENTULUI	INCASAREA FERIEI
1573 Dec. 21	visteria noastră
1580 Mart. 24	„ „
1580 April 26	„ domnească
1580 Sept. 21	visteria noastră
1581 Sept. 14	„ domnească
1582 Mart. 10	înaintea noastră
1583 April. 8	visteria noastră
1583 Iulie	„ „
1584 Mai 7	„ —
1585 Sept. 10	domniei mele
1588 Oct. 6	în visterie
1592 Febr. 24	dinaintea noastră
1598 April. 5	vistiarul domniei mele
1598 April. 27	— —
1598 Aug. 17	— —
1599 Mart. 30	— —
1600 Mart. 25	in al nostri vistier
1603 Mart. 18	— —
1604 Mart. 13	— —
1604 Mai 10	— —
1604 Mai 26	— —
1604 Iunie 10	— —
1604 Oct. 10	— —
1605 Iulie 13	— —

1605 Nov. 23	—	—
1607 April. 30	—	—
1607 Mai 21	—	—
1608 Nov. 5	înaintea Domniei mele	
1609 Ian. 22	și am luat	
1609 Mart. 26	înaintea Domniei mele	
1609 Iunie 11	—	—
1609 Sept. 22	—	—
1610 Iunie 17	—	—
1611 Aug. 9	—	—
1612 Mai 8	—	—
1612 Dec. 21	—	—
1613 April. 25	—	—
1613 April. 30	vistiiarul Domniei mele	
1615 Ian. 17	—	—
1615 Ian. 26	—	—
1615 Mart. 29	—	—
1617 Febr. 26	—	—
1617 Mai 3	—	—
1617 Mai 12	—	—
1617 Mai 20	—	—
1617 —	—	—
1618 Mai 12	în mâna noastră	
1619 Mai 14	—	—
1619 Iunie 3	înaintea noastră	
1619 Iunie 28	în al nostru vistiar	
1619 Dec. 20	în visteria Domniei mele	
1620 Mart. 13	vistiarul domnesc	
1620 Mart. 23	—	—
1620 Mai 4	—	—
1620 Nov. 1	—	—
1621 April. 24	vistierul gspdz.	
1622 Iunie 28	—	—
1622 Iulie 23	visteria Domniei mele	
1623 Febr. 14	înaintea noastră	
1623 Mart. 20	—	—
1624 Dec. 21	în poarta domniei mele	
1625 Ian. 11	—	—
1627 Mai 3	—	—
1627 Iulie 2	vistiiarul Domniei mele	

1628 Mart. 11	vistieria Domniei mele
1628 Dec. 10	vistiiarul Domniei mele
1629 Aprilie 29	vistierul domnesc
1629 Iunie 3	visteria domniei mele
— —	— —
1630 Oct. 4	— —
1630 Nov. 1	— —
1630 Dec. 21	— —
1631 Febr. 15	înaintea noastră
1631 April 27	visteria domnească
1631 Mai 11	visteriul nostru
1631 Iunie 15	visteria Domniei mele
1632 Nov. 10	„ „ noastre
1633 Ian. 29	— —
1634 Ian. 30	— —
1634 Febr.	înaintea noastră
1634 Febr.	visteria Domniei mele
1634 Febr. 28	— —
1634 Mart. 20	visterie
1634 Iulie 6	visteariul domniei mele
1634 Aug. 20	visterul domnescu
1634 Dec. 27	înaintea noastră
1635 April 8	visteria noastră
1635 April 14	„ gospod.
1635 Iunie 28	vistiar domnesc
1635 Aug. 4	vistearnicul Domniei Meale
1635 Aug. 18	vistearul domnii mele
1636 Mai 14	vistierul gspd.
1636 Iulie 27	vistiiarul domniei mele
1636 Aug. 4	visteariul domniei mele
1636 Aug. 31	vistiiarul nostru
1638 Ian. 25	visteria Domniei mele
1638 Mart. 9	vistearul domniei mele
1638 Mart. 18	vistearul domnii meali
1638 Mai 1	— —
1638 Iunie 6	visterie gspdu.
1638 Sept. 3	visteria Domniei mele
1638 Iunie 28	vistiar domnesc
1639 Sept. 11	visteariul domniei mele
1640 Dec. 10	vistearul domnesc

1641 Mart. 2	visteria Domniei mele
1641 April. 22	vistiarul gospod.
1641 Mai 10	visteria Domnii Sale
1641 Mai 21	— —
1641 Mai 22	vistiarul domnesc
1641 Sept. 2	visteria Domniei
1641 Sept. 4	vistierul gospod.
1642 Mart. 20	visteria domniei mele
1642 April 5	visteria domniei mele
1642 Iunie 3	vistiarul domnesc
1642 Iunie 21	vistiarul nostru
1642 Oct. 19	visteriia domnii mele
1643 Aug. 22	vistiarul domnesc
1644 Mart. 22	visteriia domniei meli
1644 Iunie 5	— —
1644 Iunie 25	vistiarul domniei mele
1644 Aug. 6	visteria domnească
1644 Dec. 1	— —
1645 Sept. 15	vistiarul domnii mele
1646 April. 24	— —
1646 Iunie 14	vistiarul domnii mele
1646 Iulie 6	— —
1646 Aug. 24	vistăriul nostru
1646 Sept. 18	visteriul gospod.
1647 Febr. 15	visteariul domniei mele
1648 Iunie 14	visteriia domnii mele
1649 Febr. 22	vistiarul domnesc
1650 April. 7	vistierul nostru
1653 Febr. 24	vistiarul nostru
1654 Iulie 6	vistearul domnesc
1654 Dec. 2	vistiularul nostru
1656 Febr. 27	— —
1656 April. 20	visteariul domniei mele
1657 Febr. 5	vistiularul domniei mele
1660 April. 15	— —
1662 Ian. 11	vistierul domnesc
1662 Febr. 15	visterie
1662 Mai 12	— —
1663 Febr. 11	vistiarul domniei mele
1663 Febr. 18	vistearul domniei mele
1663 Iunie 16	— —

1668 Mai 12	visteariul domniei mele
1668 Iunie 18	vistearul domniei mele
1672 April. 29	visteriul domnii meli
1672 Sept. 19	— —
1685 Mart. 10	visteriea domnii miali

Majoritatea hrisoavelor de judecăți domnești ne arată deci că feria s'a plătit visteriei. Unele hrisoave ne indică mai mult, că plata s'a făcut chiar în fața divanului, căci se scrie: „și-au pus loruși ferăe înaintea noastră”. (Doc. din 1582, Mart. 10). Un hrisov ne menționează că Domnul însuși a primit feria: „și-a pus el și ferăe în mâna noastră”. (Doc. după 1618, Mai 12).

Prin urmare Domnul primea, fie personal, fie prin visterie suma de bani numită *ferie*.

Dintre hrisoavele de judecăți boerești menționăm pe acela dat de Ghianghia vel logofăt (15 Februarie 1631), în care se arată că feria s'a plătit „înaintea noastră”. În cartea de judecată a pârcălabului de Cotnar, Pavel, cu *șoltuzii*, nu se specifică dacă plata a avut loc chiar în fața completului de judecată sau s'a încasat apoi de către pârcălab. În fine, documentul din jurul leatului 1650 raportează că feria în pricina dintre Dorneni și Ioan Bălan, vameșul, s'a sfârșit prin împăcarea părților „la casa vătămănuului și de naintea giuraților și de naintea a tot satul, ș'am dat și heria: vr'o patru—cinci herhi de mied”. (N. Iorga, *Doc. românești în arhivele Bistriței*, I, pag. 99).

Pentru a ne putea pronunța asupra *beneficiarului* feriei în cazul judecăților boerești trebuie, pe lângă aceste informațiuni incomplete, pe care ni le aduc documentele menționate mai sus, să producem și alte mărturii.

Astfel în catastiful de cheltueli făcute de feciorii lui Iosif din Munteni se menționează că s'a plătit: „5 taleri *ferie* Marelui Logofăt” (Iorga, *Studii și Documente*, XI, p. 48, § 8). Deci *marele logofăt* a primit *ferie* 5 taleri. Din această listă de cheltueli făcute cu ocaziunea pârii cu Toader Grebincea de către moștenitorii lui Iosif din satul Munteni rezultă că *feria* se cuvenea logofătului judecător, deoarece la punctul următor se trece: „1 ughi *ispisoacele*”. Prin urmare scriitorul acestei însemnări dă rândurilor lui înțelesul că: 5 taleri s'a plătit *feria* cuvenită marelui logofăt și 1 ughi s'a plătit drept cost *ispisoacele*.

Deasemenea din litera și spiritul hrisovului dat de Constantin Movilă Voevod. în 1608, Ianuarie 7, rezultă că *feria* se cuvenea

boerului care judecă pricina. În această carte de scuteală, dată mânăstirii Probata, se arată pricinile pe care boerii aveau dreptul să le judece, precum și pricinile în care nu aveau dreptul a se amesteca. Hrisovul acesta scrie așa: „Dar dacă va fi vre-un om rău și hotărît morții sau de altă pedeapsă, boerii să facă după pravilă și după treabă, „iar cari de acolo a vre să globească de la judecată acela să giudice și să ia ferii”. (I. Minea, *Despre feriia din așezământul lui Miron Vodă Barnovski, Cercetări Istorice*, X—XII, 2, p. 206). Deci boerii judecători aveau dreptul „să ia ferii”. Dar trebuie să observăm și să insistăm și asupra unui alt aspect al acestei probleme. Prin cartea de scuteală menționată mai sus Domnul constituia o serie de venituri mânăstirii. Când era vorba de feria, pentru anumite pricini care se judecau de boeri, el le recunoaște acestora dreptul la încasarea feriei. De aici rezultă că feria era o taxă legată de funcțiunea judecătorului, căruia i se cuvenea această sumă. De aici și consecința că Domnul nu putea să dea în beneficiul mânăstirii înzestrate acea ce se cuvenea boerului în schimbul funcțiunii de judecător. De aici concluzia că feria nu era o taxă cuvenită visteriei țării ca un venit al țării, ci fiind un venit al judecătorului, când acesta era boer rămânea în patrimoniul lui, iar când judecătorul era Domnul, atunci feria se încasa de visteria domnească și avea caracterul unui venit personal, ca al oricărui bun pe care îl avea în calitate de proprietar și nu de Domn al Țării Moldovei.

Intr'o altă carte de scuteală, aceea dată de Alexandru Iliăș, în leatul 1621, se arată că pentru pricinile judecate de „Vlădica de Huși” acesta să încaseze și gloaba și feria. De aici rezultă că, precum am arătat noi mai sus, feria era strâns legată de îndeplinirea funcțiunii de judecător. De ori câte ori această funcțiune era îndeplinită de către un erarh el avea dreptul și la ferie. Cartea de scuteală (Melchisedek, *Cronica Hușilor*, p. 71) a lui Alexandru Iliăș întărește acest fel de a vedea.

Și în fine într'un alt hrisov de scuteală se scrie așa: „.....așîderea și pûrcalabii să n'aibă trebă cu satele sfintelorū monăstirî... a prăda pentru de përiturî și pentru alte sfędzi ce se vorū face. ci numai tălharîi și furiî ce se vorū găsi să aibă trebă pârçalabii a-î prăda, êrū alte globe ce se vorū face să aibă a-î giudeca egumenulū ș'a-î globi după vina lorū cum se va cădê, êrū de nu le va plăcê giudețulū cum îi va giudeca egumenulū cu soborulū. să mērgă să îea sorocū dela pûrcălabi să-î sorocēscă să-î giudece pûrcălabii și să îea numai ferîea êrū glōba să fie călugêrēscă;.....” B. Petriceicu Hăș-

dèu, *Arhiva Istorică a României*, I, 1, p. 175). Ceeace se hotărăște prin acest hrisov este că părțile nemulțumite de judecata egumenilor cu soborul se pot adresa spre o nouă judecată pîrcălabilor. *Prăcălabii* au în aceste cazuri dreptul la *ferie*, pentru că au judecat pricina, iar despre gloabe, amenzile, aceste cuvenindu-se visteriei domnești ca un venit al țării, Domnul putea să le cedeze în profitul mănăstirilor înzestrate. Deci și din acest hrisov observăm că *feria* era în legătură cu acela care *judecase* pricina, iar domniile cu toată puterea lor exorbitantă nu au știrbit dreptul judecătorilor la încasarea *feriei*. Dimpotrivă ei au respectat acest drept și în chip expres arătând, atunci când era de trebuință, că, deși judecățile boerilor erau pentru pricini întâmplare în satele lăsate danie mănăstirilor cu toate veniturile posibile (ex. gloaba pe care Domnul o ceda în calitate de Voievod al Țării Moldovei), în privința *feriei* se făcea excepțiune, ea fiind o taxă care în mod absolut se cuvenea aceluia care *judecase* pricina.

În rândurile de mai înainte am arătat că *feria* se plătia pentru pricinile judecate de către Domn în visteria țării sau direct Domnului în fața boerilor din Divan.

Am arătat apoi că taxa numită *ferie* era un venit special al boerului *judecător*, venit care i se cuvenea în întregime și pe care Domnul n'a căutat să-l știrbească, ci dimpotrivă a căutat să-l consolideze.

În fine am arătat că pentru Domn venitul *feriei* care se încasa de către visteria țării pentru judecățile domnești era un venit *personal* al acestuia de pe urma activității lui de împărțitor al dreptății, deoarece același caracter îl avea *feria* și când era încasată de către un *judecător boer*.

Pe scurt putem spune că: *feria* era un venit (personal) al *judecătorului* Domn sau boer ca recompensă a activității depusă în rezolvarea pricinei.

CAPITOLUL III

MOMENTUL ÎN CARE AVEA LOC DEPUNEREA FERIEI

În rândurile de față urmărim a stabili în care dintre fazele de desfășurare ale conflictului procesual se depunea *feria* de către câștigător.

Înainte de a cerceta această problemă, să expunem opiniile autorilor în privința *momentului* de depunere al *feriei*.

M. Pașcanu scria: „Toate documentele ce cunoaștem... spun cum că *feria* s'a depus numai după ce s'a dovedit că pretențiile uneia dintre părți erau neîntemeiate și deci, procesul fusese câștigat de adversarul ei”. (*Două încercări în studiul Dreptului*, p. 87.)

În lucrarea *Recherches sur l'ancienne organisation judiciaire des Roumains*, I. Condurachi exprima aceeași idee astfel: „La *feria* était versée toujours au trésor, par la partie qui avait eu gain de cause, après la prononciation de la sentence, car autrement on n'aurait pas su qui la devait”. (p. 120). Iar în alt loc: „La *hieria* devenait immédiatement exigible, après la prononciation de la sentence”. (p. 122).

Din lucrările prof. Ștefan Gr. Berechet, *Procedura de judecată la Slavi și la Români* (p. 125) și *Judecata la Români până în secolul al XVII-lea* (p. 89) rezultă deasemenea că depunerea *feriei* avea loc imediat după pronunțarea sentinței, căci, comentând hrisovul lui Gheorghe Ștefan, care a judecat păra dintre călugării dela Golia cu aceia dela Agapia (hrisovul din anul 1655 Februrie 22), se exprimă astfel: „Călugării de la Mănăstirea Golia au pierdut judecata, câștigând călugării dela Agapia, punându-și *fiere* de 24 galbeni în visteria domnească”.

Prof. D. Mototolescu constată același lucru. El scrie: „Die Summe wurde brauchgemäß eingezahlt, wenn der ganze Prozes beendet war und des Urteil verlautbart wurde, jedoch vor Abfassung die Urkunde”. (*Herie, eine altrumänische Rechtsinstitution*, p. 24.)

Putem deci afirma că în chip unanim autorii au conchis că depunerea *feriei* avea loc imediat după pronunțarea sentinței.

În rândurile ce urmează vom examina pe baza documentelor, dacă în adevăr plata *feriei* se făcea după pronunțarea sentinței. Apoi vom confrunta rezultatul obținut cu acela al analizei desfășurării raportului procesual.

În 1573, Decembrie 21, Ioan Voevod dă un hrisov, primul care menționează depunerea *feriei*, relatând că au fost pârâți Lazăr Comișelul și fratele lui Toader de către preotul Drăghici pentru satul Bărboși. Hrisovul arată apoi că pentru a respinge susținerile reclamantului s'a dat pârâților, lui Lazăr și lui Toader, jurământ cu 24 de oameni. Proba admisă a fost favorabilă părților care au câștigat și au plătit *feria*. Aceste fapte le arată hrisovul astfel: „Deci noi îndată ce am văzut cum se privesc ei în de ei, noi le-am dat zi mai sus zisului Lazăr comișel, fiul Anghelinei, și lui Toader, fiul Cristinei, cum să jure cu 24 oameni, ca să le facă de ocină în acel sat; și când au fost la zi, iar ei au venit cu mar-

tori și s'au îndreptat înaintea noastră și și-au pus loruși feriiu 12 zloți în al nostru vistiar, iar popa Drăghici și cu nepoții săi ei au rămas dinaintea noastră din toată legea și dat-am și am întărit slugilor noastre lui Lazăr, fiul Anghelinei și lui Toader fiul Cristei, nepoți Micului Bărbosul, acel de mai sus sat, ca să le fie și de la noi cu toate veniturile și de acum înainte să nu aibă a se pâra, nici a mai dobândi vreodineoară în veci, înaintea acestei cărți a noastre”. (*Surete și izvoade*, II, 275.)

Intr'un alt hrisov, acela din anul 1608, Noembrie 5, al lui Constantin Movilă Voevod, se arată pâra pe care a făcut-o Groza din Lucavăț, că Simon Setrat, Maxim, Ionașcu Toader și Măriica, n'ar avea ocină în satul Geamăn cu el. Groza a obținut zi spre a face dovadă că pârații nu erau rude cu el, dar la zi el nu prezintă martorii. Și hrisovul se închee astfel: „Deci, Simion șetrar și Maccin și Ionașco și Toader și Măriica ei au venit la zi, și li s'a mai dat încă o săptămână prespre zi, și s'au îndreptat și și-au pus ferăe înaintea Domniei mele, iar Grozea n'a venit la zi, și au rămas de zi și din toată legea. — Drept aceea cum să aibă a-și stăpâni cel sat Geameni cu neamurile lui, iar Grozea să nu aibă nici o treabă în veci; și de acum înainte să nu aibă a mai pâri Grozea pe Simion șetrar și pe Maccin și pe Ionașco și pe Toader și pe Măriica de această pâra nici a dobândi lor nici odănoară în veci înaintea acestei cărți a domniei mele”. (*Ispisoace și zapise*, I, 2, p. 68.)

În 1644, August 6, Vasile Voevod judecă pricina dintre Oancea și frații lui din Turbătești cu Vasile Corlat, pentru niște ocini din acest sat. Pentru a rezolva pricina Domnul a trimis carte lui Gheorghe Verga pentru a face cercetări. Iar hrisovul se sfârșește astfel: „Și a rămas Vasile Corlat dinaintea Domniei mele și din toată legea țării. Iar Oancea s'a îndreptat și și-a pus loruși fierăia în visteria domnească; să aibă deci a-și stăpâni cu ai săi frați acea de mai sus scrisă parte de ocină, partea lui Marco, cu toate veniturile. Iar Vasile Corlat să nu mai aibă niic o treabă a se amesteca, și de acum înainte mai mult să n'aibă a se mai judeca pentru această pricină nici odănoară în veci, înaintea acestei cărți a domniei mele”. (*Surete și izvoade*, III, p. 59).

Și, în fine, în 1663, Februarie 18, Evstratie Dabija Voevod judecă plângerea lui Toader Perjul împotriva jupănesei Paraschiva a lui Ion Prăjescul Vornicul. Perjul susținea că la vânzarea unor părți de ocină ale rudelor lui el n'a fost întrebat, dacă vrea să le cumpere. Părțile de ocină erau în satele Văscani și Oncești. Vân-

zători fuseseră nepoții lui Calapodu, cari erau rude cu nevasta lui Toader Perjul, iar cumpărător răposatul mare vornic Prăjescul. Giupâneasa Paraschiva dovedi plângerea lui Perjul neîntemeiată, prin jurământul martorilor „pre sfânta Evanghelie”. Și hrisovul lui Dabija Voevod se termină cu următoarele vorbe: „Deci, Domnia mea și cu tot svatul nostru văzând atâtea mărturii și mai apoi și giurându socotit-am că se acolișește Perjul fără cuvânt; dirpt aceea am dat rămas pe Perjul casă nu mai aibă a dodei nici a mai pără pe giupâneasa Paraschiva Prăjescul, iar giupâneasa Paraschiva Prăjesca sau îndreptat dinaintea noastră și șau pus fierăia 24 zloți în vistearul domniei mele și aceale părți de oprit și ispisocul dela Ghica Vodă cel de rămas carele sau aflat făcut pre gura Perjului, sau luat și sau rupt înaintea divanului și această pără să nu se mai părăscă nici dănoară în veaci preste cartea domniei mele”. (*Surete și izvoade*, IV, p. 222.)

Multiplicarea citatelor este inutilă; ea nu aduce nimic nou în rezolvarea problemei. Hrisoavele de judecată au încheeri în forme aproape de nedeosebit întrucât, deși, am menționat un număr redus de asemenea cărți domnești, totuși pe baza lor se poate ajunge la o idee clară în privința problemei cercetate, adică aceea a momentului în care avea loc depunerea feriei de către câștigător.

Taxa feriei se plătea de câștigător după pronunțarea sentinței, căci până după acest moment nu avem o parte care s'a „îndreptat” și alta „rămasă”, ci numai reclamat și pîrit.

Dar, că plata feriei avea loc după momentul pronunțării sentinței și imediat următor acestui act al raportului judiciar, rezultă și din expositiunea pe care o fac hrisoavele pricinilor judecate în care câștigătorul plătișe feria. Astfel, hrisoavele în primul rând indica părțile care veniseră în fața judecătorului și obiectul litigios. Expun apoi motivul pentru care reclamantul chema în judecată pe pârât și susținerile pe care i le opunea pârâtul. Urmează verificarea hrisoavelor date de Domniei anteriori sau mijlocul de probațiune care fusese administrat și rezultatul obținut. În sfârșit hrisovul indică pe scurt considerațiunile sentinței pe care o dă judecătorul, menționează care parte s'a „îndreptat” și care „a rămas” cum și faptul că partea îndreptată a plătit feria. Hrisovul se încheie cu fraza tipică în care se spune: „și să le fie lor și de la noi ocină și moșie de uric cu tot (venitul și să nu se mai părăscă cu această pără niciodată în vecii vecilor. Și altul să nu se amestice”. (Din hrisovul lui Moisi Movilă Voevod, 1634 Ianuarie 30, publ. A. Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Lă-*

pușnei, p. 44—47). Numai după ce hrisovul arată cine este câștigătorul menționează depunerea feriei. Expresiunea: „s'au îndreptat înaintea noastră și și-au pus fierie 24 zloți” se întâlnește aproape identică în toate documentele conținând feria. În ori ce caz nu găsim nici un hrisov care să ne arate că mai întâi s'a plătit feria și apoi care a fost partea câștigătoare.

În fața acestor constatări credem că feria se plătia întotdeauna imediat ce judecătorul (Domnul sau boerul se pronunța, arătând care dintre părțile din judecată s'a îndreptat.

CAPITOLUL IV

IN CE CONSTA „FERIA” ȘI MĂRIMEA EI

În acest loc ne propunem a cercetă în primul rând din ce constă depunerea feriei și, în al doilea rând, mărimea ei.

La prima vedere acest capitol pare a avea un rol secundar, deși în realitate nu este astfel, căci prin țelul propus, de a determina valoarea în care se plătea feria, el influențează deslegarea problemei originii cuvântului ferie.

Dacă terminul *ferie*, numele instituției pe care o cercetăm, provine din cuvântul *ferie* care avea semnificațiunea de „măsură de capacitate”, cum s'a susținut de unii cercetători, în acest caz va trebui să aflăm feria, în epoca ei inițială de existență, consistând dintr'unul din obiectele care puteau fi măsurate cu vasul numit *ferie*. Dacă însă nu vom întâlni feria depusă dintr'un bun care să se poată măsura cu vasul *ferie*, atunci ipoteza originii cuvântului *ferie*, numele *instituțiunii*, în cuvântul *ferie*—măsură de capacitate, va trebui înlăturată.

Deși studiul valorii în care se făcea depunerea feriei nu i s'a dat importanță cuvenită, totuși scriitorii au menționat, în trecut, care era valoarea depusă ca ferie.

Ion Tanoviceanu citează documente în care depunerea feriei consistă dintr'o sumă de zloți, taleri ori florinți. (*Zavezcu și ferăia*, „*Dreptul*”, 1916, p. 84).

Deasemenea, că feria depusă era o sumă de bani rezultă implicit din această frază a prof. St. Gr. Berechet: „Aici avem clarificată partea care depune taxa aceasta („fierăia” n. n.), adică cea câștigătoare și înțelegem că suma depusă în visteria țării o va

plăti și partea care..." (*Procedura de judecată la Slavi și Români*, p. 155 și *Judecata la Români până în secolul al XVII-lea*, p. 88). În visteria domnească nu se putea depune decât o valoare monetară.

D. Mototolescu Vădeni arată în chip clar că depunerea feriei consista dintr'o sumă de bani. El scria astfel: Aus dem Studium aller Urteilsbriefe, welche in ihrem Inhalt die Institution „heriie“ anführen, ist zu ersehen, dass die Gewinnpartei in die fürstliche Schatzkammer eine Summe Geldes hinterlegte..." (*Heriie, eine alt-rumänische Rechtinstitution*, p. 24.) Valoarea în care se făcea plata feriei era deci o sumă de bani, „eine Summe Geldes“.

Agapie Bogdan, deși cunoaște un document care arată că depunerea feriei a constat din câte-va măsuri de miere („vr'o patru-cinci herhi de mied“, N. Iorga, *Doc. românești în arhivele Bistriței*, I, p. 99), totuși a susținut că feria „se plătia întotdeauna în bani, nu și în natură“. Iar apoi scrie: „Aceasta este de altfel și una din caracteristicile feriei“. (*Instituția Fieriei*, p. 23).

Pentru a lămuri în ce constă depunerea făcută de câștigător, în achitarea obligațiunii lui față de judecător, să cercetăm amănunțit hrisoavele care ne lămuresc existența instituției feriei.

Data documentului	Numărul monetelor	Felul monetelor
1573 Dec. 21	12	Zloți
1580 Mart. 24	12	Zloți
1580 Apr. 26	12	Zloți
1580 Sept. 21	12	Galbeni
1581 Sept. 14	110	Zloți
1582 Mart. 10	—	—
1583 April. 8	12	Zloți
1583 Iul.	12	Zloți
1584 Mai 7	12	Zloți (tătăărăști)
1585 Sept. 10	—	—
1588 Oct. 6	12	Zloți
1592 Februarie 24	24	Zloți
1598 April. 5	24	Zloți
1598 April. 27	24	Zloți
1598 Aug. 17	—	—
1592 Febr. 24	24	Zloți
1599 Mart. 30	24	Zloți
1600 Mart. 25	24	Zloți

Data documentului	Numărul monetelor	Felul monetelor
1603 Mart. 18	24	Zloți
1604 Mart. 10	12	Zloți
1604 Mai 10	12	Zloți
1604 Mai 26	12	Zloți
1604 Iun. 10	12	Zloți
1604 Oct. 10	—	—
1605 Iulie 13	12	Zloți
1605 Noembrie 23	12	Zloți
1607 Aprilie 30	12	Zloți
1607 Mai 21	12	Zloți
1608 Noemb. 5	—	—
1609 Sept. 22	24	Zloți
1609 Ian. 22	24	Zloți
1609 Mart. 26	—	—
1609 Iun. 11	12	Zloți
1610 Iun. 17	24	Zloți
1611 Aug. 9	—	Zloți
1612 Mai 8	12	Zloți
1612 Dec. 21	12	Zloți
1613 April. 25	12	Zloți
1613 Apr. 30	12	Zloți
1615 Ian. 17	12	Galbeni
1615 Ian. 26	12	Zloți
1615 Mart. 29	12	Zloți
1617 Mai 3	12	Zloți
1617 Mai 12	—	—
1617 Mai 20	24	Zloți
1617 —	12	Zloți
1619 Mai 14	3	Ughi
1619 Iun. 3	12	Zloți
1619 Iun. 28	12	Zloți
1619 Dec. 20	12	Zloți
1620 Mart. 13	24	Zloți
1620 Mart. 23	12	Zloți
1620 Mai 4	12	Zloți
1621 April. 24	20	Arginți
1622 Iunie 28	—	—
1622 Iul. 23	24	Zloți
1623 Febr. 14	24	Zloți

Data documentului	Numărul monetelor	Felul monetelor
1623 Mart. 20	12	Zloți
1624 Dec. 21	—	—
1625 Ian. 11	—	—
1627 Iul. 2	12	Florinți
1628 Ian. 16	—	—
1628 Mart. 11	12	Zloți
1628 Decembrie 10	12	Zloți
1629 April. 29	24	Zloți
1629 Iunie 3.	24	Zloți
1630 Oct. 4	12	Zloți
1630 Nov. 1	—	—
1630 Dec. 21	—	—
1631 Febr. 15	12	Florinți
1631 April. 27	12	Zloți
1631 Mai 11	12	Taleri
1631 Iunie 15	24	Zloți
1632 Noembrie 10	12	Zloți
1633 Ian. 29	—	—
1634 Ian. 30	24	Zloți
1634 Febr.	—	—
1634 Febr. 28	—	—
1634 Mart. 20	—	—
1634 Iul. 6	24	Zloți
1634 Aug. 20	12	Zloți
1634 Dec. 27	—	—
1635 April. 8	—	—
1635 April. 14	12	Zloți
1635 Iunie 28	—	—
1635 Aug. 4	12	Florinți
1635 Aug. 18	5	Taleri
1636 Mai 14	—	—
1636 Iul. 27	—	—
1636 Aug. 4	12	Florinți
1636 Aug. 31	—	—
1638 Ian. 25	—	—
1638 Mart. 9	—	—
1638 Mart. 18	24	Taleri
1638 Mai 1	12	Taleri
1638 Iunie 6	24	Zloți

Data documentului	Numărul monetelor	Felul monetelor
1638 Sept 3	24	Zloți
1639 Iunie 28	—	—
1639 Sept. 11	12	„
1640 Dec. 10	—	—
1641 Mart. 2	24	Zloți
1641 April. 22	—	—
1641 Mai 10	—	Arginți
1641 Mai 21	—	—
1641 Mai 25	24	Taleri de argint
1642 Mart. 20	—	—
1642 April. 5	—	—
1642 Iunie 3	24	Zloți
1642 Iul. 21	12	„
1642 Sept. 2	24	„
1642 Sept. 4	24	„
1642 Oct. 19	12	„
1643 Aug. 22	12	„
1644 Mart. 22	12	„
1644 Iunie 5	—	—
1644 Iunie 25	12	Zloți
1644 Aug. 6	—	—
1644 Dec. 1	—	Taleri
1645 Sept. 15	12	Taleri
1646 April. 24	—	—
1646 Iunie 14	24	Taleri
1646 Iulie 6	24	„
1646 Aug. 24	24	Fiorinți
1646 Sept. 18	12	Zloți
1647 Febr. 15	12	Taleri
1646 Iunie 14	20	„
1649 Febr. 22	12	Taleri
1650 —	patru-cinci	hîerbi de miel
1650 April. 7	12	Zloți
1653 Febr. 24	24	Zloți
1654 Iunie 6	24	„
1654 Dec. 2	12	„
1656 Febr. 27	—	—
1656 April. 20	—	—
1657 Febr. 5	—	—

Data documentului	Numărul monetelor	Felul monetelor
1660 April. 15	—	—
1662 Ian. 11	12	Zloți
1662 Febr. 15	12	Taleri
1662 Mai 12	—	—
1663 Febr. 11	12	Zloți
1663 Febr. 18	24	Zloți
1663 Iunie 16	—	—
1668 Mai 12	—	—
1668 Iunie 18	12	Zloți
1672 April. 29	24	„
1672 Sept. 19	—	—
1685 Mart. 18	24	Taleri

Din documentele citate mai sus se constată următoarele: Cele mai multe dintre ele ne arată că feria depusă consta din o sumă de taleri, zloți, galbeni, florinți, sau ughii: un număr mai redus de hrisoave menționează plata feriei, *fără a indica și valoarea din care a constat depunerea ei*; iar un singur document arată că feria s'a achitat în natură. (N. Iorga, *Documente românești în Arhivele Bistriței*, I, p. 98—99).

În fața acestor constatări, concluziunile noastre vor fi că depunerea feriei consta dintr'o *valoare monetară* întotdeauna astfel cum am văzut că au susținut unii scriitori, ori această părere va trebui rectificată?

În ce privește prima grupă de hrisoave care arată că feria consta dintr'o sumă de taleri, zloți, galbeni, florinți sau ughii, încheerea noastră nu poate fi decât în sensul că în aceste cazuri depunerea feriei era o *valoare monetară*.

Pentru cazurile în care însă deși hrisoavele menționează plata feriei, dar nu indică în ce anume a constat această depunere, noi credem că ne aflăm în fața unor expresiuni eliptice, căci și în aceste judecăți feria depusă consta tot dintr'o *valoare monetară*. Bazăm această opinie mai ales pe faptul că feria încasându-se de către visteria domnească, astfel cum indică unele dintre aceste hrisoave, este imposibil de susținut că visteria încasa o taxă în natură. Pentru această interpretare pledează și numărul mare de hrisoave în care feria apare ca o sumă de bani.

Totuși, pentru că am aflat un document în care depunerea feriei era în natură — deși trebuie să ținem seama că ne raportează despre feria încasată pentru un litigiu dintre locuitorii unei așezări de munte și că această ferie era încasată de un mic dregător, o slugă neînsemnată a domniei — nu vom putea primi afirmațiunea că feria consta totdeauna dintr'o valoare monetară.

Pentru noi depunerea feriei consta în chip obișnuit, încă dela începutul existenței acestei instituțiuni, dintr'o *valoare monetară*, și numai în cazuri excepționale, determinate mai ales de natura stadiului economic al ținutului în care avea loc judecata, feria se putea plăti și în natură. În specificul acestei instituțiuni era ca depunerea să fie o valoare monetară și prin acest caracter așezământul feriei se deosebește de alte taxe judecătorești care se plăteau în natură.

*

În rândurile care urmează ne vom ocupa de mărimea feriei, a sumei pe care o plătise câștigătorul după pronunțarea sentinței în favoarea lui.

Înainte de a trece la observațiunile asupra acestei probleme este necesar să examinăm tabloul de mai sus, cu specificările documentare în privința numărului de monete plătite de ferie. Din observarea acestui tablou se poate vedea că feria nu constă dintr'o sumă fixă, cu alte vorbe valoarea monetară a feriei nu era identică în toate cazurile. Pentru unele procese feria consta dintr'un număr mai mare de monete în timp ce pentru alte procese numărul monetelor era redus. Deci, putem spune că feria ca taxă nu era fixă, ci dimpotrivă variabilă, putând să consistă dintr'un număr de 12 sau 24 de zloți, ori chiar 110 zloți; 5 sau 20 taleri; sau numai din 3 ughii.

Odată stabilit că *mărimea* feriei era variabilă să cercetăm criteriul care determina această variabilitate.

Problema câtului feriei nu s'a bucurat de osebită atențiune din partea cercetătorilor. Majoritatea lor s'au mulțumit să indice câte-va cazuri în care feria era de 12 sau de 24 de zloți, sau de atâția taleri, ughii, florinți sau galbeni, fără a trece însă peste aceste lămuriri.

Doi, însă, dintre acești autori au indicat criteriile care ar fi determinat suma feriei. Ipotezele acestor autori urmează să le analizăm acum.

Marele cărturar Dimitrie Cantemir care a fost Voevod al Țării Moldovei, în descrierea principatului asupra căruia stăpânise, a arătat că feria era de 25 de galbeni când o depunea un sătean; de 100 de galbeni când o plătea un nobil și de 600 de galbeni când o plătea un boer.

După Cantemir (*Descriptio Moldaviae*, p. 106) deci, criteriul care determina suma plătită ca ferie era starea socială a căreia aparținea partea care făcea această depunere.

Obiecțiunile, care se aduc informației lui Dimitrie Cantemir, sunt următoarele: Despre feria ca amendă judiciară pentru partea care citată, nu se prezenta la zi, fără motiv, nu avem nici o altă indicațiune în afară de relatarea acestui autor. Cantemir se raportează la o altă instituțiune, la o amendă judiciară și nu la instituțiunea feriei din hrisoavele de judecăți.

Indicând drept criteriu pentru fixarea cuantumului feriei starea socială a depunătorului nu se raportează la feria din documentele de judecăți, ci la o altă instituțiune de pe vremea sa, numită pare-se tot ferie.

O altă opinie cu privire la elementul care determina câtul feriei a fost emisă de către G. Ghibănescu, care a susținut că valoarea depunerii feriei era în raport cu valoarea obiectului asupra căruia se purta litigiul. Această ipoteză a proporționalității feriei cu valoarea obiectului litigios o expune astfel: „darea aceasta era de 20 de taleri, și până acum din documentele publicate nu se știe încă după ce norme se încasa o asemenea taxă.

„Probabil pare a fi fost proporționalitate între valoarea pământului și darea heriei”.

„In adevăr Săvenii fiind târg mare pe Bașeu, Anghelina a plătit 24 de zloți; aceasta la 1592; iar la 1628 Mart. 11 pentru două sate din Basarabia și pentru o baltă cronicarul Grigore Ureche plătește numai 12 zloți moșiile fiind mai mici (*Uricarul*, XVIII, p. 220, 392)”. (*Din traista cu vorbe*, I, p. 233).

Sau:

„Să fi fost o proporție între taxe și întinderea pământului pus în judecată? Era ea lăsată la voia Domnului cum ar reeși din Uricul lui Ștefan cel Mare? Noi credem că era o proporție între natura procesului și între herăie, căci nu putem crede că numai voința Domnului hotăra, ci visteria își avea deja ponturile ei în aceasta”. (*Feria*, în *Arhiva Iași*, XX, 1909, p. 70).

Ipoteza lui G. Ghibănescu, care susține că era un raport între suma depusă drept ferie și valoarea obiectului litigios, deși osebit de interesantă, nu se poate întemeia pe un examen științific al documentelor. Comparațiunea pe care ne-o dă Ghibănescu în această privință este fără valoare, deoarece prin nimic nu se dovedește că prețul celor două sate din Basarabia era mai mic decât al satului din Moldova. Argumentul acesta asupra căruia de altfel Ghibănescu nici n'a insistat, — în studiul din 1909 — nu este convingător atâta vreme cât nu vom avea mărturii sigure asupra valorii obiectelor litigioase.

Nici cel de al doilea argument al ipotezei lui Ghibănescu nu este mai temeinic, deoarece simpla prezumție că visteria își avea tarifele fixate de obișnuință, nu poate fi coroborată cu vre-un alt indiciu provenind din însuși conținutul documentelor.

Dacă prima ipoteză privitoare la criteriul care determina suma feriei nu poate fi luată în discuțiune, căci autorul ei se raportează la o altă instituțiune numită tot *ferie* (amendă judiciară pentru partea care absentă la ziua fixată judecății), cea de a doua ipoteză, susținută de către Ghibănescu, nu poate fi acceptată până ce în prealabil nu se va fi stabilit valoarea obiectelor litigioase pentru ca proporționalitatea între aceste obiecte și ferie să fie dovedită în chip deplin.

După părerea noastră ceea ce determina feria nu era numai valoarea obiectului în litigiu, dar și alte elemente, ca durata desbaterilor, greutatea rezolvării conflictului (în același sens și Agapie Bogdan, *Instituția Fieriei*, p. 23) și mai ales necesitățile visteriei domnești. Pe lângă aceasta nu trebuie să se uite că Domnul având puterea să fixeze taxa ce i se cuvenea pentru judecata lui putea să stabilească feria la oricât, socotind și care era starea persoanelor între care avusese loc litigiul.

În fixarea feriiilor nu cred să fi existat un singur criteriu, ci mărimea acestei taxe se determina de la caz la caz, avându-se în vedere circumstanțele judecății și necesitățile visteriei.

CAPITOLUL V

INSTANȚELE ÎN CARE SE DEPUNEA „FERIA”

În capitolul de față urmează să cercetăm dacă feria se depunea exclusiv în fața instanței domnești de judecată ori, dimpotrivă, dacă această taxă se plătia și pentru judecata celorlalte instanțe.

Interesant este acest capitol, deoarece dacă se va stabili că depunerea feriei avea loc pentru toate instanțele, atunci afirmarea că aceste taxe aveau de efect să consacre definitivarea unei judecări va trebui să fie înlăturată *de plano*. Cercetătorii cari au susținut această teorie se bazează pe considerațiunea că feria fiind plătită Domnului, acesta la rândul lui se obliga să nu rejudece pricina. Ori dacă feria era plătită și celorlalți judecători, în acest caz, desigur, nu mai poate fi vorba de asigurarea lucrului judecat. Împotriva hotărârii boerești se putea recurge la judecata Domnului.

Despre această problemă a instanțelor în care se depunea feria numai Agapie Bogdan s'a ocupat, citând în rezolvarea ei câte-va documente din colecțiunile mai noi. Concluziunea sa era că feria se depunea și „la scaunele de judecată inferioare divanului” (*Instituția Fieriei*, p. 21).

Să trecem la o cercetare amănunțită a acestei probleme, atât de importante în rezolvarea naturii juridice a instituției feriei, pe baza documentelor care mărturisesc depunerea ei.

<u>Data documentului</u>	<u>Voevodul judecător</u>
1573 Dec. 21	Ioan (cel Cumplit)
1580 Mart. 24	Iancul (Sasul)
1580 April 26	„ „
1580 Sept. 21	„ „
1581 Sept. 14	„ „
1582 Mart. 10	„ „
1583 April 8	Petru (Schiopul)
1583 Iulie	„ „
1584 Mai 7	„ „
1585 Sept. 10	„ „
1588 Oct. 6	„ „
1592 Febr. 24	Aron (Tiranul).

<u>Data documentului</u>	<u>Voevodul judecător</u>
1598 April. 5	Eremia Movilă
1598 April. 27	—
1598 Aug. 17	Eremia Movilă
1599 Mart. 30	„ „
1600 Mart. 25	„ „
1603 Mart. 18	„ „
1604 Mart. 13	„ „
1604 Mai 10	„ „
1604 Mai 26	„ „
1604 Iunie 10	„ „
1605 Iulie 13	„ „
1605 Nov. 23	„ „
1607 April 30	Simion Movilă
1607 Mai 21	„ „
1608 Nov. 5	Const. Movilă
1609 Ian. 22	„ „
1609 Mart. 26	„ „
1609 Iunie 11	„ „
1609 Sept. 22	„ „
1610 Iunie 17	„ „
1611 Aug. 9	„ „
1612 Mai 8	Ștefan Tomșa
1612 Dec. 21	„ „
1613 April 25	„ „
1613 April 30	„ „
1615 Ian. 17	„ „
1615 Ian. 26	„ „
1615 Mart. 29	„ „
1617 Febr. 26	Radu Mihnea
1617 Mai 3	„ „
1617 Mai 12	„ „
1617 Mai 20	„ „
1617	„ —
1618 Mai 12	—
1619 Mai 14	Gaspar Grațiani
1619 Iunie 3	„ „
1619 Iunie 28	„ „
1619 Dec. 30	„ „
1620 Mart. 13	„ „

<u>Data documentului</u>	<u>Voevodul judecător</u>
1620 Mart. 23	Gaspar Grațiani
1620 Mai 4	" "
1620 Nov. 1	Alexandru Iliăși
1621 April 24	" "
1622 Iunie 28	Ștefan Tomșa
1622 Iulie 23	" "
1623 Febr. 14	" "
1623 Mart. 20	" "
1624 Dec. 21	Radu Mihnea
1625 Ian. 11	" "
1627 Mai 3	" "
1627 Iulie 2	" "
1628 Ian. 16	Miron Barnovschi-Movilă
1628 Mart. 11	" " "
1628 Dec. 10	" " "
1629 April. 2	" " "
1629 Iunie 3	" " "
—	" " "
1630 Oct. 4	Moise Movilă
1630 Nov. 1	" "
1630 Dec. 31	" "
1631 April 27	" "
1631 Mai 11	" "
1631 Iunie 15	" "
1632 Nov. 10	Alexandru Iliăși
1633 Ian. 29	" "
1634 Ian. 30	Moise Movilă
1634 Febr.	" "
1634 Febr. 28	" "
1634 Mart. 20	" "
1634 Iulie 6	Vasile Lupul
1634 Aug. 20	" "
1634 Dec. 27	" "
1635 April 8	" "
1635 April 14	" "
1635 Iunie 28	" "
1635 Aug. 4	" "
1635 Aug. 18	" "
1636 Mai. 14	" "

<u>Data documentului</u>	<u>Voevodul judecător</u>
1636 Iulie 27	Vasile Lupul
1636 Aug. 4	„ „
1636 Aug. 31	„ „
1638 Ian. 25	„ „
1638 Mart. 9	„ „
1638 Mart. 18	„ „
1638 Mai 1	„ „
1638 Iunie 6	„ „
1638 Sept. 3	„ „
1639 Iunie 28	„ „
1639 Sept. 11	„ „
1640 Dec. 10	„ „
1641 Mart. 2	„ „
1641 Apr. 22	„ „
1641 Mai 10	„ „
1641 Mai 21	„ „
1641 Mai 25	„ „
1641 Sept. 4	„ „
1642 Mart. 20	„ „
1642 Iunie 3	„ „
1642 Iulie 21	„ „
1642 Sept. 2	„ „
1643 Aug. 22	„ „
1644 Iunie 5	„ „
1644 Iunie 25	„ „
1644 Aug. 6	„ „
1644 Dec. 1	„ „
1645 Sept. 15	„ „
1646 April 24	„ „
1646 Iunie 14	„ „
1646 Iulie 6	„ „
1646 Sept. 18	„ „
1647 Febr. 15	„ „
1648 Iunie 14	„ „
1649 Febr. 22	„ „
1650 April 7	„ „
1653 Febr. 24	„ „
1654 Iulie 6	Gheorghe Ștefan
1654 Dec. 2	„ „

<u>Data documentului</u>	<u>Voevodul judecător</u>
1656 Febr. 27	Gheorghe Ștefan
1656 April 20	" "
1657 Febr. 5	" "
1660 April 15	Ștefan Lupul
1662 Ian. 11	Evstratie Dabija
1662 Febr. 15	" "
1662 Mai 12	" "
1663 Febr. 11	" "
1663 Febr. 18	" "
1663 Iunie 16	" "
1668 Mai 12	Alexandru Iliăș
1668 Iunie 18	" "
1672 April 29	Gheorghe III Duca
1672 Sept. 19	Antoniie Roset
1685 Mart. 18	Constantin Cantemir

Din numărul mare de hrisoave domnești în care se menționează depunerea feriei, rezultă fără îndoială că această instituțiune își afla aplicațiunea în judecățile făcute de către Domni.

Asupra depunerii feriei în judecățile domnești autorii au fost întotdeauna de acord.

Ne rămâne însă aici să cercetăm, dacă instituțiunea feriei se aplica și în judecățile făcute de instanțele inferioare celei domnești, adică în judecățile *boerilor* (mari vornici, vornici, cămărași, pârçalabi) ori ale conducătorilor orașelor (consiliul pârgarilor prezidat de șoltuz). (În privința instanțelor de judecată a se cerceta lucrările: St. Gr. Berechet, *Judecata la Români până în secolul al XVII-lea*, p. 5—32 și C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. II, p. 484—490).

În general putem însă afirma că în vechiul nostru Drept putea să fie judecător ori care dintre boerii țării.

Despre depunerea feriei în judecățile făcute de către boeri ori de către consiliul pârgarilor prezidat de șoltuz avem următoarele mărturii ale cărților de judecată:

După anul 1631 Ghianghia vel logofăt a judecat pâra Nastei, nepoata lui Ionașcu Capotă, cu popa Vasile și cu Ion, feciorul Chircanii din Porcești. Nasta câștigă și și-a pus și *hierăia* doisprezece florinți naintea noastră". (*Ispisoace și zapise*, II, 1, p. 68.)

La 10 Octomvrie 1604 șoltuzul și pârgarii din Cotnar au ju-

decat pâra dintre Cozi Frîncu! și Urîta, soția unchiului lui Cozi Frîncul. Cartea de judecată întocmită cu această ocaziune menționează că s'a plătit *ferie*. (St. Berechet, *Doc. de drept public și privat*, Sec. XVI—XVII, în rev. *Intregiri*, I, p. 193, 1938, Iași).

Documentul bistrițan de prin 1650 arată că Ion Bălan Vameșul și locuitorii din Dorna s'au împăcat la casa vătămănușului și au plătit *feria*. (Iorga, *Doc. românești în arhivele Bistriței*, I, p. 98—99).

Din aceste cărți de judecată, puține la număr de altfel, se poate însă vedea că instituțiunea feriei își afla aplicațiune și în cazul în care judecata era făcută de o instanță *alta* decât Divanul Domnesc.

Numărul redus de mărturii de acest fel se explică prin faptul că, de obicei, boerii, care nu aveau la dispozițiune o cancelarie formată în scopul de a emite asemenea înscrisuri, se mulțumiau să dea numai oral sentința. Dealtfel și pricinile judecate de boeri erau de mai mică importanță, iar posibilitatea de a ataca sentința lor înaintea Domnului fiind permanentă necesitatea unui asemenea act nu era absolută.

Din cărțile de judecată prezentate rezultă că *feria* s'a depus într'un proces care fusese judecat de către un mare dregător; un altul judecat de către conducătorii de oraș; și, în fine, un altul în care judecata ajunsese să împace părțile, iar judecătorul era un slujitor al domniei mic în rang.

O altă mărturie o aflăm în catastiful de cheltueli făcute de feciorii lui Iosif din Munteni, când s'au judecat cu Toader Grîbencea și cu Nichifor și cu alții, din leatul 1604, Iulie 26 în care se arată că au plătit „5 taleri *ferie* Marelui Logofăt”. (N. Iorga *Studii și documente*, XI, p. 48 § 8).

Iar în afară de aceste mențiuni care se referă la cazuri speciale sunt și alte mărturii referitoare la depunerea în general a *feriei* în judecățile boerilor.

În 1608, Ianuarie 7, Constantin Movilă Voevod, prin hrisov dat mănăstirii Probata, arată felul cum se va împărți justiția în satele acestei mănăstiri și arată în care cazuri au dreptul boerii să se amestece și care va fi răsplata judecăților făcute: „Dar dacă va fi vre-un om rău și hotărît morții sau de altă pedeapsă, boerii să facă după pravilă și după treabă, iar cari de acolo a vrea să globească dela judecată, acela să giudece și să ia ferii” (I. Minea, *Despre ferii*, *Cercetări Istorice*, X—XII 2, p. 207).

Deasemenea cartea de scuteală dată de Alexandru Iliăș Voe-

vod în anul 1620. Noemvrie 1. hotărăște că pricinile dintre locuitorii satelor Episcopiei Hușilor vor fi judecate de către vlădică, care va încasa și *gloabele și feriele*. (Melchisedek, *Cronica Hușilor*, p. 72). Prin acest hrisov trecându-se în competența egumenilor și episcopului judecățile locuitorilor satelor Episcopiei Hușilor, Domnul a dat episcopiei și venitul judecăților care în mod obișnuit se cuvenea boerilor.

În fine, Miron Barnovschi Vcevod hotărînd în anul 1628. Ianuarie 16, în ce măsură să intervină pârçalabii în administrarea justiției în satele mănăstirii Cuvioasa Paraschiva din Iași scrie așa: „...așijderea și pûrcalabii să n'aibă trebă cu satele sfintelor mănăstiri... a prăda pentru de përituri și pentru alte sfëdzi ce se voră face, ci numai tâlharii și furii ce se voră găsi să aibă trebă pûrcălabii a-i prăda, êră alte globe ce se voră face să aibă a-i giudecă egumenulă ș'a-i globi după vina loră cum se va cădă, êră de nu le va plăcē giudețulă cum îi va giudeca egumenulă cu soborulă, să mērgă să îea sorocū dela pûrcălai să-i sorocēscă să-i giudece pûrcălabii și să îea numai feriea,, êră glōba să hie călugērescă:...” (Doc. acesta a fost publicat de Hașdeu în *Arhiva Istorică a României*, I, p. 175). De această dată Miron Barnovschi Voevod menține pârçalabilor care au judecat pricinile locuitorilor satelor acestei mănăstiri dreptul la încasarea *feriei*. Domnul respecta dreptul judecătorului asupra *feriei* pe care o depunea cîștigătorul.

Prin aceste cărți de scuteală Domnii dăde u mănăstirilor proprietatea unor sate din cuprinsul țării și atribuiău egumenilor sau episcopului, în cazul unei episcopii, funcțiuni judecătorești. În aceste cazuri clericii cu asemenea funcțiuni aveau și dreptul la încasarea *feriei*, atribut al puterii de a judeca. De câte ori Domnii lăsău totuși boerilor, judecători obișnuiți, dreptul de a judeca le respecta și venitul rezultând din depunerea de către cîștigător a *feriei*.

Pe baza cărților de judecată, care ne indică plata *feriei* și în judecățile făcute de boeri singuri ori de către șoltuz cu pîrgari, precum și pe baza hrisoavelor de scuteală din care rezultă caracterul de generalitate al *taxei feriei* pentru toate aceste instanțe inferioare de judecată, putem afirma că instituțiunea *feriei* nu era legată de o anumită instanță de judecată, ci dinpotrivă existența ei se poate constata în oricare dintre instanțe ar fi avut loc judecarea unei pricini. Mai mult, era atât de legată de funcțiunea de judecător, încât Domnul când investea cu această atribuțiune pe cle-

rici, aceștia aveau atunci și dreptul la încasarea *feriei*. Mai mult, *feria* se întâlnește a fi fost depusă nu numai în fața instanțelor obișnuite de judecată, dar și în fața instanțelor speciale (cele clericale), pe care Domnii le creau prin hrisoavele de scuteală date mănăstirilor sau episcopiilor.

Conchidem în sensul că *feria* era o taxă care se plătia de câștigător, indiferent dacă judecata se făcuse de Domn sau de un boer.

CAPITOLUL VI

JUDECĂȚILE ÎN CARE SE DEPUNEA FERIA

În acest capitol urmărim fixarea unuia dintre caracterele instituției *feriei*, anume: dacă *feria* se plătea pentru *orice fel* de judecăți sau, dinpotrivă, dacă această depunere era specifică unui anumit *fel* de judecăți. Cu alte vorbe, voim să determinăm dacă *feria* era o instituțiune cu aplicațiune generală judecăților sau depunerea ei avea loc numai în cazul în care obiectul litigiului era un anumit bun.

Dacă acesta este scopul către care țintește capitolul de față, însemnătatea lui se remarcă fără a fi nevoie de prea multe explicațiuni.

Amintim că teoria funcțiunii *feriei* de a garanta lucrul judecat va primi un argument împotriva ei, dacă în acest loc vom stabili că *feria* se plătia și în pricinile penale în care desigur nu poate fi discuțiune că se garanta proprietatea lucrului primit.

Deasemenea, părerea că mărimea *feriei* era proporțională cu valoarea obiectului litigios va fi înlăturată în cazul în care vom arăta că *feria* se depunea în pricinile penale, în care nu este vorba de multe ori de vre-un obiect care poate fi prețuit.

În primul rând să vedem care au fost opiniile cercetătorilor dinaintea noastră asupra acestei probleme.

A. D. Xenopol, urmat de către Gr. I. Alexandrescu (*Studiu asupra istoriei generale a Dreptului*, p. 298, § 161 și p. 302, § 208), precum și G. Ghibănescu, s'au pronunțat în sensul că *feria* se plătea exclusiv în pricinile civile. A. D. Xenopol scria despre *ferie* că era: „pentru judecățile civile cel puțin un mijloc de a îngreua, dacă nu a împiedica reînceperea judecăților” (*Istoria Românilor din Dacia Traiană*, ed. I, maj., vol. IV, p. 117) și se referea nu-

mai la judecățile asupra unor bunuri imobiliare. Această situație a îndemnat pe urmașul lui, G. Ghibănescu (*Din traista cu vorbe*, p. 233), cercetător mai atent al acestei probleme, să se pronunțe astfel: „Probabil pare a fi fost proporție între valoarea pământului și darea *herăei*”. Deci atât pentru A. D. Xenopol cât și pentru Ghibănescu, — Gr. I. Alexandrescu îl compilează pe Xenopol — feria se depunea exclusiv în judecățile acțiunilor *imobiliare*.

Numai recent Agapie Bogdan pare a se referi și la judecățile acțiunilor mobiliare — indică un hrisov care mărturisește că se plătitise ferie într'o judecată pentru un rob — când scrie: „Fieria era taxa pe care o plăteau instanțelor vechi de judecată câștigătorii proceselor de natură civilă”. (*Instituția Fieriei*, p. 21, doc. la pag. 22, nota 1).

Ceea ce trebuie reținut este că o serie de scriitori, având în frunte pe A. D. Xenopol, au crezut că feria se depunea *exclusiv* în judecățile care se purtau asupra *imobilelor*, deși în exprimarea acestei păreri întrebuițau un cuvânt care în tehnica juridică are o semnificație mai largă.

În rândurile care urmează să supunem unei analize documentare această problemă a câmpului de aplicațiune al feriei. Cu această ocaziune vom controla dacă părerea lui Xenopol, adoptată apoi și de alți autori, poate reprezintă, astfel cum a fost formulată, expresiunea adevărului.

Aproape unanimitatea tezaurului documentar privind feria ne raportă depunerea feriei în judecățile al căror obiect îl forma unul sau mai multe bunuri *imobile*. Astfel hrisovul lui Ioan Voevod din anul 1573, Dec. 21, menționează depunerea feriei într'un proces al cărui obiect îl forma o ocină în satul Bărboși. Hrisovul lui Iancu Voevod din 1582, Mart. 10, ne spune că obiectul procesului îl forma satul „Bodești pe Cracău, în ținutul Neamțului”. Un alt hrisov, acela din 1615, Ianuarie 26, dela Ștefan Voevod, arată că obiectul litigiului îl forma „o parte din satul Nisiporești ce-i în ținutul Sucevei”. Hrisovul dat de Vasile Vodă Lupul în 1645, Sept. 15, indică obiect al litigiului „o parte de ocină în satul Voitești, în ținutul Cărligăturii”. Și, în fine, pentru a încheia această expunere documentară, semnalăm documentul din 1685, Mart. 18, dat de către Constantin Cantemir Vodă și în care obiectul litigios este o parte din moșia Marcoviceani.

Rezultă, deci, indubitabil că feria se depunea în procesele al căror obiect consta dintr'un bun imobil.

Dar dacă nu poate fi discuțiune că pentru litigiile asupra bu-

nurilor imobile exista obiceiul în Dreptul vechiu moldovenesc să se plătească de câştigător judecătorului feria, a limita problema aplicabilităţii feriei *numai în aceste cazuri*, — rămânând astfel la opinia lui Xenopol, — este a nu trata în toată întinderea ei această problemă.

Astfel, întrebarea care în mod necesar ia naştere, după ce am stabilit documentar că feria se depunea în acţiunile imobiliare, este dacă aplicabilitatea ei avea loc *numai* atunci când obiectul litigios era un *imobil*.

În această privinţă trebuie să contrazică opinia autorilor care credeau că plata feriei era strâns legată de obiectul *imobil* al litigiului, deoarece feria se plătea şi în cazul în care obiectul litigios era un bun mobil.

Iată hrisovul lui Eremia Movilă Voevod din 1598, August 17, dat în pricina dintre Anghelina şi Ileana, fetele Antimii Burnăresei cu sora lor Aniţa. Ceeace ne interesează pe noi din relatările acestui hrisov sunt două elemente pe care le întâlnim: depunerea *feriei*, în rândul întâiu, şi apoi că judecata a avut de obiect bunuri mobile, anume: boi, vaci, iepe, oi, albine şi porci, pojijea casei şi hrană. (A. Sava, *Documente privitoare la târgul şi ţinutul Lăpuşnei*, p. 30).

Un alt hrisov care ne raportează că feria s'a depus într'un proces asupra unui bun mobil este acela dela Constantin Movilă, din 1611, August 9, în care se arată că jupâneasa lui Ştefan Blenda s'a judecat cu jupâneasa lui Zupco pentru un rob ţigan. (*Surete şi izvoade*, XXI, p. 185).

Ceea ce rezultă din examinarea hrisoavelor prezentate mai sus este că plata feriei avea loc şi în pricinile al căror obiect era un bun mobil, după cum feria se depunea în acţiunile imobiliare. (Un cercetător modern, d. Agapie Bogdan, *Instituţia Fieriei*, p. 1, s'a pronunţat deasemenea în acest sens).

În alineatul precedent am pus concluziuni în sensul că depunerea feriei avea loc atât în cazul acţiunilor *imobiliare* cât şi al acţiunilor *mobile*. Mai înainte însă de a părăsi această demonstraţiune, suntem datori o explicaţiune, la următoarea obiecţiune care ni s'ar putea ridica: de ce avem un număr foarte mare de hrisoave care conţin feria depusă pentru pricinile purtând asupra imobilelor şi un număr redus de documente în cazul în care obiectul litigios era un bun mobil? Sau aceeaşi întrebare în alte cuvinte: În mod obişnuit sau numai excepţional se depunea feria în pricinile cu obiectul litigios un bun *mobil*?

Răspunsul este următorul: Feria se depunea în mod obișnuit și în litigiile asupra unor bunuri mobile, dar numărul hrisoavelor care să ne mărturisească acest lucru este mai redus, din pricină că bunurile mobile au o viață mai redusă decât bunurile imobile. Odată cu disparițiunea lucrului, pentru care se judecase cineva și depusese feria, necesitatea păstrării înscrisului în care se consemnau felul în care se rezolvase pâra precum și plata feriei înceta; astfel dela această dată păstrarea cărții de judecată devenea inutilă. Documentele pe care le-am citat nu sunt cazuri de excepțiune în care feria s'a depus în litigiile asupra bunurilor mobile, ci numai exemplare pe care vremea vitregă nu le-a distrus și ni le-a adus ca mărturie despre plata feriei în pricinile asupra mobilelor. Documentul de judecată asupra bunului mobil nu a fost nimic în afară de tăiușul necruțător al anilor, ci și de lipsa lui valoare materială dela o generațiune la alta.

Deci concluziunea nu poate fi decât în sensul că feria se depunea atât în pricinile pentru bunurile *imobile*, dovadă numărul mare de documente relatând depunerea feriei în aceste cazuri, cât și în pricinile pentru mobile precum mărturisește numărul redus de documente care au răsbătut șirul anilor, cu noroc osebit față de documentele similare, cărora nimic nu le reclama existența dela o generațiune la alta.

Odată ce am stabilit mai înainte că feria se depunea deopotrivă în pricinile pentru bunuri *imobile* și *mobile*, adică în pricinile numite civile, mai rămâne o singură problemă de cercetat în acest capitol și anume, dacă feria se plătea și în cazul judecăților penale.

Am văzut mai sus, care a fost părerea cercetătorilor în frunte cu istoricul A. D. Xenopol, în privința câmpului de aplicațiune al feriei și cât de restrânsă era întrebuițarea feriei când vorbeau despre pricinile civile. Pentru pricinile penale nici nu era vorbă, după acești autori, să se fi depus feria.

Noi să ne oprim totuși asupra acestei probleme.

Este drept că pentru elucidarea ei nu putem aduce un hrisov de judecată, în care să se arate depunerea feriei în judecățile penale. Dar acest fapt nu ne poate conduce singur și sigur la răspunsul negativ, după cum lipsa de asemenea hrisoave nu ne duce la concluziunea că pe acea vreme judecățile penale lipseau.

Dacă înscrisul privind o judecată pentru un bun mobil avea valoare numai în timpul unei generațiuni, cu cât era mai redus acest timp, când era vorba de judecățile penale, care primeau exe-

cutare imediat. Ce interes prezenta pentru generațiunea viitoare achitarea cuiva și plata feriei pe care acesta o făcuse, când proba acestor fapte se putea împlini foarte bine cu martori?

Pentru judecățile penale, probabil cancelaria moldovenească nu avea obiceiul să elibereze cărți de judecată. La această afirmațiune ne îndeamnă și faptul că n'am descoperit până astăzi asemenea hrisoave. Ori, dacă nu avem cărți de judecată care să ne mărturisească despre pricinile penale, cum să avem dovezi despre depunerea feriei în astfel de pricini?

Cu aceasta am explicat motivul pentru care astăzi nu putem produce hrisoave de judecată, arătând achitarea *feriei* în pricinile penale.

Dar, dacă ne lipsește hrisovul de judecată, în care să se arate judecata penală în care se plătise feria, depunerea feriei în această speță de pricini este mărturisită de alte isvoare a căror expunere urmează.

Iată hrisovul lui Miron Barnovschi Voevod din 1628, Ian. 16, în care stabilește în ce măsură vor interveni pârčalabi în administrațiunea și împărțirea dreptății în satele mănăstirii Cuvioasa Paraschiva din Iași. Pârčalabii să aibă de a face numai cu tâlhari și cu furii. Pentru celelalte pricini era judecător egumenul. Pârților care nu le va conveni judecata egumenului erau în drept să se adreseze pârčalabilor spre o nouă judecată. Pentru această judecată pârčalabi aveau să ia *feria*, numai *feria*, iar ori ce gloabă, amendă, dădeau aceasta era în folosul mănăstirii. Iată și cuvintele acestui hrisov: „...așijderea și pūrčalabii să n'aibē trēbă cu satele sfintelorū mōnăstirū... a prāda pentru de pērīturi și pentru alte sfēdzī ce se vorū face, ci numai tālharii și furii ce se vorū găsi să aibē pūrčalabii a-ī prāda, ērū alte globe ce sē vorū face să aibā a-ī giudeca egumenulū ș'a-ī globi după viina lorū cum sē va cādē, ērū de nu le va plăcē giudețulū, cum îi va giudeca egumenulū cu soborulū, să mērgā să iea sorocū dela pūrčalabi să-ī sorocēscā să-ī giudece pūrčalabii și să iea numai ferīea, erū glōba să hie călugērescā;...” (*Arhiva istorică*, I, 175).

Rezultă dar că pentru rezolvarea gloabelor, care erau de competența egumenului și a soborului mănăstirii, în primă instanță, cea de a doua judecată, apelul, se făcea de pârčalabi, cari în acest caz aveau dreptul să încaseze numai *feria*.

Acest document prin cuprinsul lui ne interesează în rezolvarea problemei expusă mai înainte, întrucât ne raportă despre ferie,

fără să limiteze depunerea ei numai la anumite pricini. Dar, pe lângă acest argument în favoarea celor susținute mai sus, din același hrisov rezultă că feră se plătia pentru pricinile penale, deoarece majoritatea proceselor dintre locuitorii satelor mănăstirești era formată de această speță de diferende, căci ce altfel de conflicte pot să existe între locuitorii satelor mănăstirești a căror avere este foarte redusă.

Aceeași concluziune rezultă și din hrisovul lui Alexandru Iliăș Voevod din 1621, Nov. 1 (Melchisedek, *Cronica Hușilor*, p. 72).

Dar iată și un hrisov mai vechi, din 1608, Ian. 7, în care Constantin Movilă Voevod hotărăște că, pentru satele mănăstirii Probata, gloabele și deșugubinile ce se vor face în aceste sate să le judece starostii, globnicii și deșugubinariii, cari în acest caz vor avea dreptul să încaseze *feria* și altceva nimic.

Când însă se comisesse o infracțiune gravă și infractorul trebuia pedepsit, („dacă va fi vre-un om rău și(i) hotărât morții sau la altă pediapsă”), atunci judecata trebuia făcută de boeri, cari aveau încuviințarea să încaseze numai *feria*. Cuvintele acestui hrisov trebuie reținute, deoarece rezolvă în sensul arătat de noi problema depunerii feriei în pricinile penale: „Dar dacă va fi vre-un om rău și(i) hotărât morții sau de altă pediapsă, bo(e)rii să-i facă după pravilă și(i) după tr(e)abă, iar cari de acolo a vre să globească de la gud(e)cată acela să giudici și(i) să ia ferii...” (*Cercedări istorice*, XIII—XVI, p. 110).

Putem, deci, afirma, în temeiul acestor mărturii că feră se depune și în judecățile penale.

Am arătat în acest capitol că potrivit unei concepțiuni care astăzi nu mai poate fi considerată valabilă se susținea depunerea exclusivă a feriei în pricinile ale căror obiecte erau bunuri imobiliare și că această concepțiune greșită se datora în mare parte numărului redus de documente pe baza cărora se pronunța autorul ei, A. D. Xenopol.

Apoi am arătat că feră se depunea atât în pricinile cu obiecte imobiliare cât și mobiliare, adică întrebunțând expresiunea tehnică modernă, feră se plătia în acțiunile civile.

Și în fine am arătat, pe baza unor relațiuni ale vremii, fără a fi pusă în posesia unor cărți de judecată pentru pricinile penale în care se depusesse feră, că plata acestei taxe avea loc și în aceste judecăți de ordine publică, astfel cum ne mărturisește mai ales hrisovul de scutiri dela Constantin Movilă Voevod.

După părerea noastră deci depunerea feriei avea loc în pricinile cu caracter civil, precum și în acelea cu caracter penal.

CAPITOLUL VII

SPAȚIUL APLICABILITĂȚII „FERIEI”

Revine aici să fixăm spațiul peste care a dominat odinioară instituțiunea feriei.

Importanța unei instituțiuni provine, în prim rând, din durata ei și din întinderea teritoriului peste care ea și-a avut aplicațiune. Putem afirma că într'atât cât o instituțiune se realizează pe coordonatele timp și spațiu, cu ecouri profunde dealungul anilor, cu cercuri tot mai vaste de răspândire pe teritorii, ea se distinge mai clar din nouii trecutului și trebuie cunoscută. De aceea, pentru acela care târziu, peste secole, vrea să descifreze ființarea unui așezământ, aflarea limitelor geografice este de prima valoare în cunoașterea însemnătății instituțiunii. *Feria* va fi cu atât mai osebită cu cât hotarele ei de aplicare vor fi mai depărtate unele de altele. Înțelegând acest adevăr încercăm să stabilim, voim să aflăm marginile acestui domeniu instituțional. Voim să vedem țara feriei.

Autorii cari s'au ocupat cu cercetarea instituțiunii feriei nu au insistat asupra domeniului peste care existența feriei a fost prezentă odată. Nu s'a vorbit decât rar despre harta feriei, pentrucă ea rămânea mereu în umbră față de sforțarea de atâtea ori reînnoită de a cunoaște încadrarea teoretică a instituțiunii însăși.

Urmează, deci, să stabilim harta feriei pe baza mărturiilor pe care ni le aduc documentele.

Hrisoavele care menționează depunerea feriei aparțin aproape în unanimitate cancelariei moldave.

Concluziunea care se impune pe baza acestei afirmațiuni este că *feria* s'a aplicat pe teritoriul Țării Moldovei.

Dar întrebarea care se ridică atunci când se discută problema aplicabilității feriei este dacă *feria* s'a aplicat pe toată întinderea pământului Țării Moldovei și nu dacă *feria* s'a plătit vre-odată în această țară, deoarece acest fapt nu poate fi supus nici unei controverse.

Pentru a arăta că *feria* se depunea pe toată întinderea pământului Țării Moldovei, vom expune un tablou sumar de ținuturile menționate în documentele în care apare instituțiunea feriei.

Pentru pările asupra pământurilor din ținutul *Cernăuți* ne raportează plata feriei documentele din: 1615, Mart. 29; 1634, Mart. 20; 1641, Mai 25.

Idem ținutul *Hotinului*: 1641, April 22;

Idem ținutul *Dorohoiului*: 1630, Oct. 4; 1635, April 14; 1644, Iunie 25;

Idem ținutul *Soroca*: 1600, Mart. 25; 1620, Mart. 23; 1641, Mai 25; 1650, April 7;

Idem ținutul *Cârligăturii*: 1609, Noemvrie 5; 1618, Mai 12; 1645, Sept. 15; 1663, Febr. 11;

Idem ținutul *Orhei*: 1615, Ian. 17; 1634, Ian. 30; 1641, Mai 10;

Idem ținutul *Suceava*: 1615, Ian. 26; 1619, Mai 14; 1619, Dec. 20; 1622, Iulie 23; 1625, Ian. 11; 1636, Iulie 27; 1639, Sept. 3; 1640, Dec. 10; 1641, Mai. 25; 1642, Iulie 21;

Idem ținutul *Neamț*: 1604, Mart. 18; 1629, April 29;

Idem ținutul *Hârlăului*: 1641, April 22;

Idem ținutul *Cotnarului*: 1613, April 30; 1641, Mai 25;

Idem ocolul *Târgului Frumos*: 1630, Noemvrie 1;

Idem ținutul *Iașului*: 1635, April 8; 1641, Mai 25; 1642, Iunie 3;

Idem ținutul *Tigheciului*: 1599, Mart. 30; 1628, Mart. 11;

Idem ținutul *Fălcii*: 1623, Febr. 14; 1636, Aug. 31; 1613, Febr. 24; 1656, Aug. 20;

Idem ținutul *Romanului*: 1649, Febr. 16;

Idem ținutul *Vasluiului*: 1634, Febr.; 1635, Aug. 18; 1635, Dec. 27; 1662, Ian. 19;

Idem ținutul *Bărladului*: 1508, Oct. 9; 1647, Febr. 15;

Idem ținutul *Tutovei*: 1634, Febr. 28;

Idem ținutul *Vranceii*: 1613, April 25.

Din cuprinsul acestui tablou sumar rezultă că feria s'a depus în pricini a căror obiect se putea afla în ținutul Cernăușului sau pe apa Nistrului (doc. 1607, April 30) sau pe aceea a Cogâlnicului (doc. 1604, Iunie 10).

Deci suntem în drept să afirmăm că depunerea feriei era un obicei care aparținea *tuturor* ținuturilor Țării Moldovei, deoarece hrisoavele ne mărturisesc plata feriei pentru bunuri din osebite părți ale țării.

În sprijinul acestei păreri putem cita și faptul că feria încasându-se de către Domn, care avea dreptul să încaseze această taxă, obiceiul acesta domnesc aparținea prin firea lui întregii țări. Dacă Domnul încasa feria în pricinile care se purtau asupra unor

obiecte situate în Nordul țării, nimic nu-l împiedeca să aplice același tratament și când era vorba de litigii asupra unor bunuri situate în Țara de Jos.

Am stabilit în rândurile de mai sus că întâlnim feria pe toată întinderea Țării Moldovei. În acest sfârșit de capitol ne mai rămâne să cercetăm o problemă, anume dacă feria, obiceiul de a depune judecătorului o sumă de bani, nu a trecut de aici și în alte regiuni locuite de Români.

Într-o singură regiune, aceea a Bistriței, întâlnim o mărturie care să ne indice despre depunerea feriei și în aceste locuri. Este cartea din 1650, în care se arată că pricina dintre Bălan Vameșul și locuitorii din Dorna s'a sfârșit prin împăcarea părților și că s'a plătit și feria vre-o patru-cinci ferii de mied. (Iorga, *Documente românești în arhivele Bistriței*, I, p. 98—99).

În concluzie putem arăta: feria apare în Țara Moldovei și în regiunea Bistriței, fără să fi trecut și în alte regiuni locuite de Români.

CAPITOLUL VIII

DURATA „FERIEI”

În acest loc ne propunem să cercetăm care au fost limitele în timp ale instituțiunii feriei pe pământul moldovenesc. Voim, deci, să aflăm epoca în care această instituțiune apare, precum și epoca de la care se constată *disparițiunea* ei din viața românească.

Acest capitol despre durata feriei are osebită însemnătate, deși cei mai mulți dintre cercetătorii de până azi s'au ocupat numai sumar de problema limitelor temporare ale instituțiunii cercetate aici. Astfel, probleme ca originea instituțiunii feriei, dar mai ales aceea a naturii juridice se vor rezolva just numai ținându-se seama de datele acestui capitol. Data de aparițiune a feriei în Țara Moldovei va fi o bază sigură pentru rezolvarea problemei, dacă această instituțiune este produsul geniului național sau, dimpotrivă, ea a fost împrumutată dela neamurile cu care am avut schimburi culturale. De asemenea problema naturii juridice a feriei va fi greu de rezolvat, dacă nu cu totul imposibilă, fără a avea în vedere epoca în care s'a aplicat feria, căci numai încadrând instituțiunea în condițiunile sociale ale vremii vom putea afla rolul pe care ea l-a îndeplinit.

Dar fără a avea nevoie de asemenea legături pentru rezolvarea problemelor adiacente, fixarea limitelor de existență în timp ale feriei are importanță prin sine însăși, căci cu cât durata instituțiunii va fi mai mare, cu atât cercetătorul va trebui să se oprească mai insistent asupra aceluși așezământ, care în faptul ființării lui cuprinde unul dintre caracterele acelei epoci.

Pentru a împlini scopul acestui capitol trebuie în primul rând să examinăm epoca la care feria apare între instituțiunile moldovenești și în al doilea rând epoca în care dispare.

1. — În acest loc ne propunem să cercetăm epoca în care instituțiunea feriei apare între așezămintele Țării Moldovei.

Problema oșebit de importantă a epocii în care feria este primită în lumea moldavă a aflat o primă rezolvare în cadrul științei Dreptului românesc vechiu, din partea cercetătorilor cari socoteau că *zavesca* și *feria* erau una și aceeași instituțiune, în sensul că data de aparițiune a așezământului *feriei* este identică celei de aparițiune a *zavescăi*.

Între scriitorii care au susținut că data de aparițiune a feriei este data primului hrisov care menționează instituțiunea *zavescăi*, a legăturii, putem cita pe A. D. Xenopol, Dr. I. Alexandrescu, G. Ghibănescu, D. Mototolescu și C. C. Giurescu.

A. D. Xenopol în *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, (ed. I, maj. (vol. IV, p. 117) arată că: „documentul cel mai vechiu în care el apare”, adică așezământul feriei, este din 1461 de la Ștefan cel Mare, care s'a păstrat numai în traducere și care numește încă *hierăia* de mai târziu cu cuvântul *legătură*.

G. Ghibănescu în articolul *Feria* (*Arhiva Iași*, XX (1909) p. 65) se exprimă astfel: „De la 1459 până la 1669, într'un răstimp de 210 ani vedem vorbindu-se în acte de o taxă, care se impunea de domn uneia din prigonitoarele părți în afaceri de pără pentru lucruri nemișcătoare”.

Deasemenea în privința datei de aparițiune a *feriei* prof. D. Mototolescu-Vădeni scria astfel: „În hrisoavele moldovene găsim pomenindu-se cam pe la începutul secolului al XV-lea și continuându-se până către finele celui al XVII-lea, instituțiunea juridică, purtând numele la început de „*zavescă*”, apoi rare ori „*legătură*” și-n cele mai multe hrisoave de „*herăie*” cari numiri în fond aparțin uneia și aceleiași instituțiuni, numită *herăie*” cari numiri în fond aparțin uneia și aceleiași instituțiuni, numită *herăie* (*Herie, Revista Arhivelor*, I, 111).

În fine, în *Istoria Românilor*, prof. C. C. Giurescu, socotind *zavesca* și *feria* ca aceeași instituțiune, susține că data introducerii feriei în Țara Moldovei este indicată de primul document care menționează existența *zavescăi*. Se exprimă astfel: „Părții care pierduse nu-i mai rămânea... decât să aștepte o *nouă domnie*, pentru a putea redeschide procesul. Și această redeschidere însă era adeseori îngreunată, deoarece se luase obiceiul, în Moldova, să se fixeze o taxă însemnată, numită la început *zavescă*, iar mai târziu, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și în secolul al XVII-lea *herăie*, pe care cel ce voia să reia un proces trebuia s'o plătească în prealabil vistieriei domnești. În Țara Românească, această taxă se numește *gloabă* și ea se întâlnește în documente mult mai rar decât în Moldova, unde *zavesca* e amintită curent încă din timpul lui Alexandru cel Bun (prima mențiune în hrisovul din 13 Aprilie 1415)”. (Vol. II², p. 486).

În rândurile de mai înainte am enumerat autorii după care *feria* și *zavesca* sunt aceeași instituțiune și deci epoca de aparițiune a feriei este aceea indicată de primele documente menționând *zavesca-legătura*, transcriind și cuvintele în care ei s'au exprimat în privința epocii de aparițiune a feriei în Țara Moldovei.

Pentru noi însă între instituțiunea *zavesca* și instituțiunea ferie nu era nici o legătură. Un raport de descendență între ele nu poate fi probat. Asupra distincțiunii între *ferie* și *zavescă* vom reveni.

Atâta vreme cât nu se va putea dovedi *identitatea* dintre *zavescă* și *ferie*, ori cel puțin raportul de descendență, este nepermis a indica data de aparițiune a instituției feriei în Țara Moldovei, primul hrisov menționând *zavesca*.

Un alt grup de scriitori a susținut că aparițiunea feriei, a avut loc în cea de a doua jumătate a veacului al XVI-lea. Această afirmațiune era bazată pe mărturia documentelor, dintre care cel mai vechi este din anul 1573.

Scriitorii care au opinat în acest sens sunt: J. Condurachi, *Recherches sur l'ancienne organisation judiciaire des Roumains*, p. 118; Ion Tanoviceanu, *Zavezcu și țărie*, pag. 81; St. Gr. Berechet, *Procedura de judecată la Slavi și Români*, pag. 124 și *Judecata la Români până în secolul al XVIII-lea*, pag. 88.

Pentru acești scriitori, hrisovul lui Ioan Voievod din 1573 anunță existența feriei pe meleagurile Moldovei, deși aparițiunea acestei instituțiuni nu este o problemă în sine, cum nu era nici pentru acei cercetători cari confundau *zavesca* și *feria*, socotindu-le

un singur așezământ. Pentru unii, primul document cuprinzând *zavesca*, pentru alții primul document cuprinzând *feria*, indicau *datele* de aparițiune ale acestei instituțiuni.

Trebue însă să arătăm că și o parte dintre scriitorii care socoteau că *feria* se confundă cu *zavesca* și deci epoca de aparițiune a așezământului feriei este indicată de hrisoavele menționând *zavesca* și-au dat seama că trebue să se arate și data dela care apare instituțiunea feriei cu numele de ferie. Astfel G. Ghibănescu în *Slovar slavo-român*, scria la pag. 67: „φερια s. f. ferie, o taxă, care a durat între 1530—1720...” Iar prof. D. Mototolescu-Vădeni în studiul „*Herăie, eine alt — rumänische Rechtsinstitution*” (pag. 17) se exprima astfel: „Die älteste Urkunde, welche von „ferăie” spricht, ist die aus dem Jahre 1573 (7081) von Johann dem Grausamen”.

După alte păreri însă epoca de aparițiune a feriei nu este indicată de primul document menționând *zavesca*, ori de primul document menționând *feria*.

Astfel, pentru M. Pașcanu instituțiunea feriei este mult mai veche decât mărturisește hrisovul lui Ioan Vodă cel Cumplit. Este — cum se exprimă autorul — „o instituție îndătinată”. (*Două încercări în studiul Dreptului*, pag. 84). Deci depunerea feriei de către câștigător era după părerea lui M. Pașcanu un obicei străvechiu, care apăruse în vieța românească odată cu formațiunea statală.

Pentru Agapie Bogdan, deasemenea, instituțiunea feriei este anterioară datei hrisovului lui Ioan Vodă cel Cumplit. I se pare că întâlnește instituțiunea feriei în cea de a doua jumătate a veacului al XV-lea, adică pe vremea lui Ștefan cel Mare.

B. Agapie își întemeiază susținerea aceasta pe interpretarea regestului publicat de Aurel Sava în *Documente putnene*, I, pag. 9. Este de părere că regestul a fost întocmit în 1613, „Domnul Ștefan Voșvod”, în divanul căruia s'a judecat pricina... e „Ștefan Vodă Bătrânul”, iar „ispisocul di cumpărătură dela Petru Vvd.”, cu care nepoții lui Coman își dovedesc dreptatea, să fie dat de Petru Aron, unchiul și rivalul la domnie al lui Ștefan cel Mare” (*Instituția Fieriei*, p. 10—11).

Noi credem că interpretarea aceasta este fără putere de convingere, căci hrisovul tălmăcit de Gheorghe Evloghi dascăl purta data de 1613, iar nu tălmăcirea sau întocmirea regestului. Cât despre bănuelile că Domnii menționați în acest regest ar fi Ștefan cel Mare și Petru Aron, ele sunt îndoelnice, deoarece tot atât de bine

se poate susține că Ștefan Voevod, care a judecat pricina pentru jumătate din Poiana Vizăușului și a dat hrisovul, a fost Ștefan Tomșa Voevod, iar ispisocul de cumpărătură pe care s'a bazat hotărîrea fusese dat de Petre Vodă Schiopul.

Deși suntem de părere că instituțiunea feriei este anterioară datei produse de hrisovul lui Ioan cel Cumplit, totuși vechimea ei nu se poate proba cu astfel de argumente.

În rândurile ce urmează ne rămâne să cercetăm în care epocă a apărut instituțiunea *feriei* în Țara Moldovei.

Pentru a duce la bun sfârșit această problemă, trebuie să ținem seama că primul document în care se vorbește despre *ferie* este acela dat de Voevodul Ioan Vodă cel Cumplit în leatul 1573, Dec. 21, în mâna lui Lazăr Comisul. Acest document, care deschide seria actelor domnești, menționând depunerea feriei, acest prim element scriptural care ne face dovadă despre existența feriei, fixează *dată certă* în privința stabilirii momentului de aparițiune a instituțiunii cercetate.

Dela această dată certă au pornit cercetătorii care au socotit anul 1573 drept acela de naștere al instituțiunii feriei, precum s'a stabilit că Țara Moldovei era leagănul acestei instituțiuni.

Cercetătorii care au fixat aparițiunea instituțiunii feriei în leatul 1573 menționau această părere numai în treacăt, fără o analiză mai largă. Ceeace ni se pare nouă că au dovedit prin această indicare a epocii când apare feria era multă prudență și mai puțin un rezultat valabil. Pentru a fixa momentul de aparițiune al unei instituțiuni nu sunt necesare numai decât datele scrise. Trebuie ca din totalul elementelor care înconjurau venirea sau erau necesare acestei veniri, să se poată desprinde epoca de aparițiune a acelei instituțiuni.

Că feria este mult mai veche decât ne-o indică hrisovul lui Ioan Voevod din 1573, ne-o dovedește și faptul că multe documente în care întâlnim feria nu menționează și câțul ei. Astfel, în documentul din 10 Martie 1581, adică 7 ani dela primul document care indică existența feriei în mod cert, nu mai găsim specificată mărimea feriei. Nu este locul să ne întrebăm care este explicațiunea acestei enunțări eliptice? În fața acestui fenomen mai suntem îndrituiți să afirmăm că feria ia naștere în Țara Moldovei în anul 1573? Se poate admite să întâlnim menționată în asemenea formă o instituțiune adoptată de curând?

Dintre teoriile asupra scopului îndeplinit de către ferie, principale sunt două, și anume: teoria mai veche că feria producea au-

toritatea lucrului judecat pentru sentințele cu ocazia cărora se depuseseră; și teoria că ferăia era o simplă taxă judecătorească fără nici un efect asupra hotărârii pronunțate. Ne rămâne deci să verificăm, dacă necesitățile, de consacrară autorității de lucrul judecat, potrivit unei teorii sau cele financiare, potrivit celeilalte, au existență certă și coincid din punctul de vedere al datelor generale ale istoriei cu epoca în care s'a presupus aparițiunea acestei instituțiuni.

Anterior domniei lui Ioan Voevod, judecățile pierduseră într'atâta din sfințenia lor, încât acest Domn a fost nevoit să recurgă la remediul instituțiunii feriei, care să înlătore renoirea judecăților? Nimeni n'a susținut că reuarea judecăților, în veacul al XVI-lea, punea în pericol ordinea socială și că acest Domn a fost nevoit să ia o asemenea măsură.

În durată acestei scurte Domnii să se fi născut mari necesități de venituri, încât Domnul să creeze în favoarea judecătorilor, deci și a sa când îndeplinea această atribuțiune, un venit?

Oare cronicarul n'ar fi găsit acest lucru demn să fie trecut în slove pentru știința urmașilor?

Anul 1573 reprezintă numai o dată certă asupra existenței acestei instituțiuni între așezămintele moldave, dar epoca de aparițiune este anterioară.

Mai rămâne o singură întrebare: Când stabilim introducerea feriei în Țara Moldovei?

Nu credem că în timpul lui Ioan Voevod nici dorința de curmarea rejudecării pricinilor, nici nevoile financiare să fi iscodit instituția feriei. Că ferăia avea o existență anterioară anului 1573, ne indică și faptul că o găsim încă din această epocă menționată eliptic.

Cuvântul *ferie*, care denumește această instituțiune, este după părerea noastră de origine latină și a venit în Țara Moldovei în epoca influenței polone. Nu este necesar oare să credem că în aceleași epoce în care a venit termenul *ferie*, trebuie să atribuim aparițiunea instituțiunii feriei?

Deci un răspuns care să satisfacă necesitățile științifice nu poate fi decât acela că instituțiunea feriei apare odată cu termenul latin în epoca înrăuirilor masive asupra Țării Moldovei, care au avut loc în veacul al XV-lea din partea Poloniei.

În concluziune: Instituțiunea feriei este anterioară veacului 1573, din care avem mărturie scrisă asupra existenței acestei instituțiuni în lumea moldavă, iar că în ce privește epoca de apariție a acestui institut aparține probabil veacul al XV-lea.

2. — În rândurile precedente am indicat epoca în care credem că a apărut instituțiunea feriei în lumea *moldavă*. În acest loc urmează să încercăm a desprinde, din acelaș întuneric aruncat de ani asupra trecutului, epoca în care avem indicii că această instituțiune și-a încetat existența.

Începem prin a expune părerile cercetătorilor asupra acestei probleme, pentru ca apoi, pe baza unei confruntări cu documentele sau cu alte isvoare de informațiuni, să ne pronunțăm asupra epocii în care, după părerea noastră, dispăre instituțiunea feriei.

A. D. Xenopol în *Istoria Românilor din Dacia Traiană* (ed. I, maj., vol. IV, p. 120) scria în privința momentului în care așezământul feriei dispăre din circulațiune: „În veacul al XVIII-lea nu-l mai întâlnim”.

După G. Ghibănescu ultimul document în care se pomenește despre existența feriei este hrisovul lui Duca Voevod din 1669, Iulie 17. Această indicațiune pe care o aflăm în studiul lui *Feria* (*Arhiva-Iași*, XX—1909, p. 65) este exprimată astfel: „De la 1459 până la 1669, într’un răstimp de 210 ani vedem vorbindu-se în acte de o taxă, care se impunea de domn uneia din prigonitoarele părți în afaceri de pâră pentru lucruri nemișcătoare”.

Într’o lucrare mai nouă însă G. Ghibănescu indică drept dată de disparițiune a instituțiunii feriei anul 1720, fără a menționa temeiul ce îl îndemnase să-și schimbe opinia. În *Slovarul* (p. 67) el scria despre ferie; „era o taxă care a durat între 1570 și 1720).

I. D. Condurachi în *Recherches sur l’ancienne organisation judiciaire des roumains* (p. 119) se exprima astfel, în privința epocii în care ar fi dispărut instituțiunea feriei; „A partir de XVIII-e siècle, aucune document ne parle plus de *herăia* et même s’il y en a, on lui attribue un autre sens”.

Ion Tanoviceanu scria în articolul „*Zavezcu și ferăie*” (rev. Dreptul, 1916, p. 87) în privința disparițiunii feriei; „După 12 Noembrie 1689 noi nu cunoaștem nici o judecată întărită cu *ferăia* în documentele extrase și sistematizate de noi pe materii. Poate va fi vreunul posterior, în orice caz sigur că nu sunt numeroase”.

Ștefan Gr. Berechet atât în *Procedura de judecată la Slavi și la Români* (p. 124) cât și *Judecata la Români până în secolul al XVIII-lea* (p. 88) primia ultima opinie a lui G. Ghibănescu (exprimată în *Slovar*) cu precizarea datei primului hrisov care menționa depunerea feriei. Berechet scria: „De prin anul 1574 și până pe la anul 1720 sunt pline documentele noastre slave și românești de numele noei taxe: „*fierăia*”, care se mai numește și „*herăia*”.

Nici acest autor nu menționează vre-un document cu ferie din jurul datei de 1720, sau temeiul de alt ordin al acestei afirmațiuni.

În studiul „*Herie, eine alt-rumänische Rechtsinstitution*” (p. 17) D. Mototolescu-Vădeni scria: „Die älteste Urkunde, welche von „ferie” spricht, ist die aus dem Jahre 1573 (7081) von Johann dem Grausamen; während die späteste aus dem Jahre 1669 Julie 18 vom Fürsten Duka stammt”.

După Bogdan Agapie (*Instituția Fieriei, contribuțiune la cunoașterea Dreptului Cutumiar Românesc*, p. 13) așezământul feriei dispăre dintre instituțiunile moldovenești în veacul al XVIII-lea. („Deocamdată ne vom mărgini să-i fixăm ca limită prima jumătate a secolului al XVIII-lea”). Pentru a se pronunța în acest chip, Agapie Bogdan se baza pe actul din 1762, April 9, (N. Iorga, *Documentele familiei Calimachi*, II, p. 169) în care se ridică întrebarea: „cu heria să fie în cartea lui Dămian”. Cele două mărturii ale *Așezămintelor ciubotarilor* autorul le înlătură pentru considerațiunea că se putea ca în aceste regulamente meșteșugărești să se strecoare și vorbe care nu mai aparțineau limbei vorbite din acea vreme, fără să observe că în aceste locuri cuvintele *herăia* indicau o altă instituțiune.

Din observarea acestei enumerări a opiniilor cercetătorilor asupra momentului în care feria dispăre din viața moldovenească, se poate constata că autorii, fie când indică vre-un *an*, fie când se referă la o dată generală a istoriei, au în vedere permanent data ultimului document care menționează existența feriei.

Desigur că documentele ne vor indica data dela care nu mai avem mărturie sigură în privința existenței feriei — și hrisoavele trebuie avute în vedere — dar în acest fel nu se răspunde întrebării: când dispăre instituțiunea feriei, ci numai se arată care este ultima mărturie scrisă asupra feriei. Ori nouă ni se pare că numai pe bază de astfel de documente nu se poate cineva pronunța asupra epocii în care ar fi dispărut așezământul feriei din Țara Moldovei.

În privința actului privat din 1762 citat de Agapie Bogdan, observăm că deși pomenește cuvântul *ferie*, acest fapt nu este îndestulător pentru a ne convinge despre existența feriei, la data pe care ar fi avut-o „cartea lui Dămian”. Ni se pare că termenul „*heria*” din această carte, se referă la o altă instituțiune a Dreptului Moldovenesc, numită tot *ferie*, dar care era o *taxă pentru obținerea întăriturii domnești*. (Despre această instituțiune ne mărturisesc și hrisovul lui Duca Vodă din 29 April 1762). În orice caz,

deoarece actul din 1762 nu este deajuns clar, dacă în această carte *feria* s'a primit în urma vreunei judecăți sau în afară de orice conflict judiciar, data lui trebuie avută în vedere, fără însă a ne pronunța, ținând seama exclusiv de acest înscris.

Munca predecesorilor noștri s'a redus la arătarea ultimei mărturii scrise în privința *feriei* și nu la rezolvarea problemei epocii când instituțiunea aceasta dispare din lumea moldavă, care pentru a fi cea adevărată trebuie să se sprijine pe datele de alt ordin ale istoriei Țării Moldovei.

Din cele arătate mai sus putem afirma că avem indicațiuni documentare despre existența *feriei*, ca taxă judecătorească, până la începutul veacului al XVIII-lea.

Suntem îndrituiți a primi această epocă ca reprezentând aceea în care instituțiunea *feriei* dispare din Țara Moldovei?

Pentru a răspunde acestei întrebări cred că trebuie să cercetăm disparițiunea *feriei* prin încadrarea acestui fapt între evenimentele veacului al XVIII-lea.

După părerea noastră instituțiunea *feriei* avea de scop să recompenseze pe judecător pentru osteneala depusă în rezolvarea pricinii. Era deci o taxă judecătorească, încasată în folosul judecătorului.

Era posibilă în această epocă disparițiunea instituțiunii *feriei*, fie prin înlăturarea totală a acestui așezământ, — dacă funcțiunea lui s'ar fi dovedit nejustificată, — fie prin înlocuirea lui cu un altul care, îndeplinind aceeași misiune, îi era superior din alte puncte de vedere?

Nu credem că necesitatea unei taxe judecătorești a pierit în veacul al XVIII-lea. Și cea mai bună dovadă este că până astăzi întâlnim asemenea taxe.

Credem însă că în această epocă instituțiunea *feriei* este înlocuită prin alte taxe după sistemul occidental. Reformele Mavrocordaților și ale Domnilor următori au împământenit taxele judecătorești moderne, înlocuind obiceiul *feriei*.

Admitem că în prima jumătate a veacului al XVIII-lea instituțiunea *feriei* dispare din lumea moldovenească, deoarece după această dată nu mai avem nici urme documentare (hrisoave de judecăți). Reformele acestui veac în materie de administrație și de justiție, împrumutate din Apus, au înlocuit pământeana taxă a *feriei* — plătită injust de câștigător — cu taxele moderne judecătorești, plătite de reclamant.

CAPITOLUL IX

În acest capitol urmează să ne ocupăm de rostul pe care îl avea instituțiunea feriei în vechiul Drept românesc.

Despre însemnătatea capitolului de față credem că nu mai este cazul a insista, atâta timp cât aproape întreaga bibliografie a feriei se raportează la discuțiunile în jurul problemei funcțiunii pe care o îndeplinea depunerea acestei taxe.

Mai înainte însă de a pune concluziuni în această privință, vom analiza părerile diferiților autori cari au susținut, fie că feria era un mijloc pentru a asigura pe câștigător că judecata nu va fi reluată decât cu oarecare greutate, fie că feria nu producea efecte în privința sentinței date, fiind o simplă taxă judecătorească.

1. — În rândurile de față ne vom ocupa de părerea potrivit căreia depunerea feriei avea de scop să asigure irevocabilitatea hotărârii, cu ocazia căreia se plătise.

Această teorie a fost emisă de către istoricul A. D. Xenopol și susținută apoi și de alți cercetători.

A. D. Xenopol și-a schițat teoria mai întâi într'o notă însoțind publicarea cărții de judecată din 1648, Iunie 14, dată de către Vasile Lupu, în *Arhiva Societății Științifice și Literare* din Iași, I, p. 631. Această părere o va menține și desvolta apoi în tratatul „*Istoria Românilor din Dacia Traiană*”, ed. I. maj. IV, p. 117 și urm.

Iată cum se exprima marele istoric în privința funcțiunii îndeplinite de ferie: „*Herăia* scrisă și *hierăia*, *haraea* și *feria* era o sumă de bani plătită sau depusă ca garanție în scopul de a împiedeca reînceperea unui „proces” (*Arhiva-Iași*). Iar în tratatul său scria: „Există însă, pentru judecățile civile cel puțin, un mijloc de a îngreua dacă nu a împiedeca reînceperea judecăților. Acesta consta în un așezământ tot atât de straniu prin natura lui, ca și prin numele cu care era desemnat; în documentele mai noui *hierăia*”. (p. 117).

Pentru a ajunge la asemenea concluziuni, Xenopol se sprijină pe o serie de documente. Astfel, în primul rând citează hrisovul lui Ștefan cel Mare din anul 1461, care însă nu vorbește despre ferie ci de o altă instituțiune, confundată de autor cu feria, anume *despre legătură*. Apoi citează documentele cu următoarele date: 1574, dat de Ioan Vodă cel Cumplit (probabil se referă la hrisovul din 21 Decembrie 1573); hrisovul din 1581, Sept. 21 (se

referă probabil la hrisovul din 1580, Sept. 21); hrisovul dat de Petru Schiopul din 1589, Oct. 6; hrisovul din 1629, Iunie 3; hrisovul din 1648; Iunie 14, dela Vasile Vodă Lupu; și în sfârșit hrisovul din 1663, Februarie 11. Cu excepția primului document, care, precum am menționat, se referă la o altă instituțiune, celelalte documente mărturisesc existența feriei. Xenopol își dă seama de osebirea care există între cele două instituțiuni, dar crede că în cauză este vorba de un raport de transformațiune dela o instituțiune la cealaltă, *feria* derivând din *legătură* (p. 119). „La început, pe timpul lui Ștefan, hăieria de mai târziu era orânduită de domn ca o pedeapsă pentru acel ce ar vra să ridice din nou judecata. Mai târziu ea fu schimbată în o depunere în visteria, din partea celui ce câștigase procesul, prin care depunere el garanta contra reînceperii unei judecări odată desăvârșite. Căci altfel dacă ar fi fost rămasă tot o pedeapsă, pentru acel care pierzând vroia iarăși să reînceapă un proces îndrășneț ce înțeles ar fi avut depunerea ei numai de către partea câștigătoare? Este înviderat că această cu asemenea sumă *răscumpăra siguranța ei*. Se înțelege însă dela sine că o asemenea garanție, nu avea valoare decât atâta timp cât stătia în scaun domnul ce o primise, și că îndată ce domnul se schimba, procesul putea să fie redeschis” (p. 119—120).

Deci pentru a ajunge la concluziunea pe care am arătat-o A. D. Xenopol face întâi o apropiere între instituțiunea *legăturii* care consta din o sumă de bani fixată de Domn cu ocaziunea judecării unei pricini, sumă pe care va trebui să o plătească partea rămasă când va încerca să se judece din nou, și instituțiunea feriei, iar apoi analizează cuprinsul documentelor care menționează depunerea feriei.

Apoi pentru a întări opinia lui că *feria* garantează pe câștigător că pricina nu va fi rejudecată. Xenopol menționează că termenul *ferie* provine din limba turcă dela cuvântul *vere*, *verisia*, care însemna *garanție*.

Primul argument al teoriei lui A. D. Xenopol consta în raportul de descendență între instituțiunea *legăturii*, a *zăvescâi* cu termenul slavon al hrisoavelor, și instituțiunea *feriei*.

Raportul de transformațiune dela *zavescă* (*legătură*) la *ferie* este însă imposibil de admis, deoarece întâlnim în veacul al XVI-lea și cel de al XVII-lea hrisoave în care apare deopotrivă instituțiunea *feriei* și aceea a *zavescâi*, a *legăturii*, numită însă în aceste locuri *gloabă*. (Nu insistăm asupra osebirii între, *ferie* și *zavescă*

(*legătură, gloabă*) și a imposibilității de a constata un raport între aceste două așezăminte, căci asupra acestei probleme mai pe larg ne vom ocupa în cap. al X-lea al acestei cărți. Ceeace arătam aici este că *zavesca* nu putea să se transforme în altă instituțiune, dar în același timp să continue a exista în forma inițială!

Cel de al doilea argument al teoriei lui Xenopol consta din susținerea că hrisoavele care menționează depunerea feriei indică și rolul pe care îl îndeplinea această instituțiune. Autorul extrage din câte-va documente: „s'au îndreptățit și și-au pus *ferie* doisprezece galbeni în visteria noastră, și de aceia de acum înainte să nu mai aibă a trage la judecată pentru această treabă Gavril pe Grijă și Alexa, și să nu mai aibă pretențiuni nici odată din înaintea acestei scrisori a noastre”; „s'au îndreptat și și-au pus *fierie* doisprezece zoliți, pentru care de acum înainte să nu mai aibă a se trage niciodată în veci” și „au pus și *fhieruia* osăbit în visteria domniei mele două zeci și patru de zloți, și au rămas Gavril, feciorul Maricăi, înaintea noastră și din toată legea țării și de acum înainte pentru această pricină să nu mai aibă a se judeca”. Deci, susținerea lui Xenopol, bazată pe citațiunile redată mai sus, este că feria avea de scop să împiedice nejudicarea pricinii, deoarece chiar documentele care menționează feria îi explică și funcțiunea: „pentru această pricină să nu mai aibă a se judeca”.

Noi credem că acest argument nu este decisiv în privința susținerii că *feria* avea de scop să *garanteze* pe câștigător că pricina nu va mai fi judecată în viitor. Faptul că hrisovul se încheie cu această mențiune: „de acum înainte pentru această pricină niciodată să nu aibă a se judeca” nu este un temei că feria garanta irevocabilitatea hotărârii cel puțin în timpul domniei Voevodului care o primise. Un principiu elementar îl îndemna pe Voevodul-Judecător să nu rejudece pricinile. Dar aici desigur nu este vorba de efectul produs de depunerea *feriei*, ci de autoritatea care era necesară oricărui act domnesc. Nu putea Domnul să scrie într'un hrisov că el a găsit că are dreptate una din părți, dar că Domnul urmaș să rejudece pricina pentru a se convinge dacă *judecata Lui* fusese dreaptă. Expresiunea că *judecata* pe care o făcuse să fie vecinică, la fel cu aceea din hrisoavele de întăritură, în care Domnul se exprima astfel: „pentru aceia ca să fie lor și dela domnia mea, ocină și moșie și cumpărătură cu tot venitul acelei de mai sus scrise părți de ocină din satul Nisporeștii nerușuit niciodată în vecii veșilor și altul să nu se amestece”, nu se datorește depunerii feriei ci principiului stabilității în administrație și justiție, pe

care Domnii îl înțelegeau și proclamau cu fiecare ocaziune. (Doc. 1619, Dec. 3, *Surete și izvoade*, II, p. 41—43).

Dar expresiunea că judecata săvârșită să fie neturburată în veci se află și în hrisoavele de judecăți în care nu se făcuse depunerea feriei. Iată hrisovul din 1625, Iulie 1, care se încheie astfel: „Deaci Domnia mea și cu tot svatul nostru am socotit și am aflat că nu i-au fost datu nimica, dreptu acea le-am datu domnia mea ca să-și ție satu cumu l’au ținut până acumu; dar Arsenie să nu aibă nici un amestec acolo la acel satu și de acumu înainte să nu mai pîrască Arsenie logofătul pre giupâneasa Ieremieii și pe popa Drăguș nici odănaoară în veaci; și să va scoate cânduva nescari zapise să nu să crează înaintea cărții noastre” (*Uricarul*, XXIII, p. 89—90).

Socotim deci că expresiunea finală a documentelor nu se rapoartă în special la *instituțiunea* feriei, ci existența ei se datorește principiului de stabilitate care stăpânește orânduirea justiției, în oricare dintre organizațiunile statale.

În privința argumentului de ordin filologic că termenul *ferie*, care denumește instituțiunea cercetată aici, derivă din cuvântul *vere*, care înseamnă garanție o asemenea ipoteză este fără nici o bază, întrucât acest cuvânt apare într-o regiune unde influența turcă a fost mult mai redusă în comparație cu alte regiuni și acest termen apare anterior epocii de înrurire exercitată de Poartă asupra Moldovei.

Dar ceea ce înlătură definitiv posibilitatea de a primi teoria lui Xenopol, este faptul că judecățile pentru care se depuseseră ferie putea fi rejudecate de același Domn, în cazul în care partea nemulțumită cerea acest lucru. Astfel, hrisovul lui Vasile Voievod, din 1649, Februarie 22, arată că același Domn a judecat de trei ori pricina neamurilor lui Moțoc Vornicul, care s’au pârât cu Candachiia Beldimăneasa și rudele ei, pentru jumătate din satul Movileani și niciodată Domnul nu le-a refuzat rejudecarea, pentru că mai înainte primise ferie. El a primit ferie și cu ocaziunea celorlalte judecăți. (*Surete și izvoade*, III, p. 132).

Nici unul dintre argumentele lui Xenopol nu-i poate susține tema asupra misiunii pe care o avea ferie. Ipoteza că depunerea feriei ar fi avut de scop să asigure pe câștigător că pricina nu va mai fi rejudecată este inadmisibilă, cu atât mai mult cu cât hrisoavele ne mărturisesc că judecățile pentru care se plătise ferie se puteau rejudeca, chiar de Domnul, care, judecând prima dată, încasase ferie. În ce privește rejudecățile de către alți Domni, pen-

tru pricinile rezolvate în care se plătise feria, astăzi nu mai există nici o discuțiune, deoarece ea a fost închisă de către M. Pașcanu care în lucrarea *Două încercări în studiul Dreptului*, p. 87, a citat o serie de documente din care rezultă că feria nu putea împiedica o nouă judecată, mai ales când în scaun se afla un nou Domn.

2. — În rândurile care urmează ne vom ocupa de altă părere asupra funcțiunii îndeplinite de *ferie*, anume despre aceea aparținând lui Gr. I. Alexandrescu.

Gr. I. Alexandrescu explică în lucrarea lui (*Studiu asupra istoriei Generale a Dreptului*, p. 238, § 161; p. 259, § 173; și p. 302, § 208) funcțiunea așezământului feriei, astfel: „câștigătorul unei hotărâri, depunea în visteria domnească o sumă de bani, determinată de Domn, care depunere avea de efect a împiedica reînceperea judecăților“ (p. 238).

Pentru a ajunge la această concluziune autorul acesta se bazează pe textele indicate de către A. D. Xenopol în *tratatul de Istoria Românilor din Dacia Traiană*.

Fidel modelului ales, în expunerea acestui așezământ, Gr. I. Alexandrescu urmărește ideile înaintașului lui și pe alocuri le comentează. Astfel din seria de documente citate de Xenopol, el își dă seama că primul document vorbește despre legătură — căci suma de 60 de ruble de argint trebuia să o plătească partea rămasă în judecată când va voi să reia judecata — în timp ce documentele posterioare menționează alt nume, de *ferie*, iar plata acestei ferii se făcea de către câștigător.

Și Gr. I. Alexandrescu înțelege că aceste două indicațiuni documentare se referă la instituțiuni diferite. Dar că în credința sa este vorba de aceeași instituțiune care se transformase.

Revenind însă asupra feriei (p. 259) el menționează despre această instituțiune: „nu este decât o garanție precum este și astăzi în materie de sechestrul judiciar înainte, sau în timpul letigiului între părți. (op. cit., pp. 632 și 616—617), tot astfel și la vânzările făcute de Tribunal concurenții depun o garanție de 10% din prețul imobilului“.

Aceasta este, expusă pe scurt, părerea lui Alexandrescu și trebuie să observăm că ea este prea puțin osebită de aceea a lui Xenopol, pe care îl urmărește pas cu pas.

Astfel Alexandrescu crede că *feria* împiedica rejudecarea din nou a unei pricini și pentru aceasta se bazează pe fraza cu care

se încheie cea mai mare parte din documentele cuprinzând mențiunea depunerii feriei: „și au pus feria 12 zloți pentru care de acum înainte să nu mai aibă a se trage niciodată în veci”.

Din acest punct de vedere, Alexandrescu urmărește pe Xenopol. Spre a nu reveni asupra celor scrise cu ocaziunea ridicării acestui argument de către autorul principal, trimite la cap. I, sub cap. I, titlul I.

În al doilea rând, Alexandrescu observă că între documentele care menționează legătura și acelea care arată că s'a plătit ferie este o mare osebire.

Asupra acestei probleme întrezărită și de Xenopol nu putem decât să regretăm că Gr. I. Alexandrescu nu a căutat să o epuizeze, dovedind fără putință de replică cu o clipă mai devreme această diferențiere.

Asupra transformării legăturii în ferie, observăm că nimic nu justifică aceasta, iar Gr. I. Alexandrescu nu încearcă să facă proba acestei transformări, desigur din lipsă de argumente.

În fine, Alexandrescu mai credea că feria asigură judecata, fiind o garanție asemeni celeia dela sechestrul judiciar de astăzi.

Această idee care alătură feria din Dreptul vechi românesc de sechestrul judiciar de astăzi este contribuțiunea personală a lui Alexandrescu.

Este admisibilă această părere că feria era o garanție? Este pertinentă comparațiunea între ferie și sechestrul judiciar?

Câștigătorul unui proces trebuia să garanteze că va restitui lucrul judecat? Dacă se garantează restituirea obiectului litigios, în acest caz concepțiunea lui Alexandrescu este în flagrantă contradicție cu funcțiunea pe care o atribuia feriei și cu extrasele documentare invocate. Într'un alt aspect de garantare a judecății în sine, în acest caz feria trebuia plătită de Domn, ca fiind persoana care putea să primească o nouă judecată la cererea părții rămase, iar câștigătorul trebuia să încaseze această sumă numită ferie. Ori documentele în chip clar menționează că feria s'a plătit de către câștigător.

În rândurile de mai înainte am arătat că opinia lui Alexandrescu are două aspecte. Până la un punct urmărește pe Xenopol, această parte formând primul aspect, și asupra căruia nu avem de adăugat nimic în plus la cele scrise cu ocaziunea expunerii părerii lui Xenopol. Partea a doua a expunerii lui Alexandrescu îi este proprie. Prin aceea de a doua parte înțelegem susținerea lui

că feria era o garanție identică sechestrului judiciar de astăzi. Am arătat însă că această opinie nu este fundată, deoarece o asemenea plată cere existența unui raport procesual, iar nu o pricină rezolvată prin pronunțarea sentinței cum indică documentele, căci sub acest aspect ipoteza lui Alexandrescu contravine textele invocate și expulzează logica din cercetarea acestei instituțiuni.

3. — Pe lângă scriitorii cari au studiat instituțiunea feriei, istoricul și juristul Ioan Tanoviceanu aduce o contribuțiune ce trebuie semnalată. Ioan Tanoviceanu este drept că nu a văzut care era funcțiunea reală îndeplinită de ferie, și a rămas la concepțiunea lui Xenopol, dar demonstrațiunile lui fie că priveau imposibilitatea de a stabili vreun raport între *zavescă* și *ferie*, fie că duceau la respingerea unei ipoteze greșite în ce privește funcțiunea îndeplinită de ferie, sunt și rămân exemple de studii.

Despre *ferie* Tanoviceanu se ocupă mai întâi într'un articol în care recenza colecțiunea de documente din timpul lui Ștefan cel Mare, întocmită de Ioan Bogdan. Această dare de seamă a apărut în revista „*Curierul Judiciar*”, 1914, p. 36. Apoi în revista „*Dreptul*”, 1916, p. 81, el publică articolul intitulat „*Zavezcu și ferăie*”, în care cercetează tocmai problema funcțiuni îndeplinite de instituțiunea *feriei*. Cel de al doilea articol ne va interesa pe noi în special.

Pentru I. Tanoviceanu atât *zavesca* — legătura — cât și *feria* aveau misiunea să asigure autoritatea judecării săvârșite și pentru care se plătise suma de bani numită *ferie*.

Concluziunea aceasta că *feria* garanta lucrul judecat, I. Tanoviceanu o întemeia pe o serie de citațiuni documentare, adică, mai precis, pe formula de încheere a hrisoavelor de judecăți, hrisoave în care Domnul după ce arată persoana care s'a îndreptat și a plătit *feria*, scria: „deci de acum înainte să nu aibă a se mai pări de această pără niciodănaoară în veci înaintea acestei cărți a noastră” (doc. 1619, Mai 14).

Ceeace trebuie să observăm la opinia lui Tanoviceanu în privința funcțiunei feriei, este că el se alătură ipotezei lui A. D. Xenopol, dar nu primește dela acesta decât un singur argument, acela de ordin documentar, expus mai sus. Celelalte argumente ale lui Xenopol sunt înlăturate.

Nu ne vom ocupa de acest unic argument, rezultând din cu-

prinsul documentelor, deoarece el a fost cercetat de noi mai înainte, arătându-se și temeinicia pe care o merită.

Păreră lui I. Tanoviceanu, deși prin concluziunea ei identică opiniei lui Xenopol, totuși din punctul de vedere al evoluțiunei ideei că feră era o instituțiune care tindea să asigure irevocabilitatea judecăților, trebuie menționată. Păreră lui Tanoviceanu este caracteristică, din acest punct evolutiv, prin faptul că în argumentarea ei se baza pe un singur temei, anume pe expresiunea de încheere a hrisoavelor de judecăți, în care se depusese feră.

4. — Urmează ca în rândurile de față se ne ocupăm de păreră fostului profesor de Istoria Dreptului Românesc la Facultatea Juridică din București, Ion Peretz (*Curs de Istoria Dreptului Românesc*, vol. II—1928, p. 150).

Ion Peretz era de păreră că instituțiunea feră avea de scop „prevenirea și împiedicarea oricărei contestațiuni pe viitor” (pag. 151).

Dacă prin concluziunea ei, această opinie se încadrează în grupa aceloră care susțin că feră garanta lucrul judecat, totuși, prin argumentele prezentate de autor, cum și prin metoda întrebunțată în aflarea scopului instituțiunei cercetate, păreră lui Peretz se deosebește de cele ale autorilor precedenți.

I. Peretz începe studiul feră prin analizarea scrierii lui A. D. Xenopol. El arată că primul document pe care înaintașul lui îl socotea făcând parte dintre monumentele instituțiunei feră, este acela publicat de Hașdeu în revista *Arhiva Istorică a României*, (III, p. 148) dar că în acest document nu apare cuvântul feră.

Analizând acest prim document trecut de Xenopol între acelea care cuprind mărturii despre feră, I. Peretz avea o reflexiune pesimistă în privința identității dintre instituțiunea zavescăi și aceia a feră: „caracterul acestei legături se schimbă și în actele mai noi vedem că ea se transformă atâta, încât pentru un jurist e locul să se întrebe, dacă nu cumva se face o apropiere între două instituțiuni juridice absolut distincte”.

Pornind dela această observațiune, după care nu ar exista vre-o identitate sau raport de descendență între legătură și feră, adâncind-o printr’o analiză în care se așează față în față documentele, I. Peretz își dă seama (nu pare a fi cunoscut studiul lui I. Tanoviceanu, *Zavezcu și ferăie*) de osebirile dintre aceste două instituțiuni. De aceea se exprima astfel: „se pare chiar, că (feră n. n.) nu este numai fixarea restiutiunei unei sume în caz de reîncepere

a procesului, ci o taxă impusă câștigătorului, ca să fie garantat de orice nouă judecată în acea chestiune de către puterea socială. Este, deci, o enormă diferență între legătură cu un secol mai veche a lui Ștefan cel Mare și feria, fieria, fhieruia, hărăiea sau hierăia din celelalte documente, este patentă că apropierea lor nu este justificată”.

Opinia lui I. Peretz în privința funcțiunei îndeplinite de *ferie*, precum și fundamentul acestei opinii se pot rezuma indicând următoarele idei: crede că plata feriei garanta imutabilitatea hotărârii și că această părere se bazează exclusiv pe cuprinsul documentelor care mărturisesc existența instituțiunei feriei. Exprimându-ne schematic:

a) Ferie produce definitivarea sentinței;

b) Caracterele instituțiunei nu se pot afla decât din cercetarea documentelor care îi mărturisesc existența.

După ce am arătat în ce consta opinia lui I. Peretz și caracterul acestei construcțiuni, ne vom opri spre a vedea care este contribuțiunea lui în deslegarea problemei funcțiunei pe care o îndeplinea feria.

I. Peretz a avut credința că plata feriei producea definitivarea sentinței. Prin această părere el se situează în cadrul școalei vechi, întemeiată de Xenopol, care susținea că feria era o garanție pentru a înlătura sau cel puțin pentru a îngreua rejudecarea pricinilor.

Din acest punct, deci, opinia lui Peretz este expusă tuturor obiecțiunilor pe care le-am enumerat în cursul acestei cercetări, în special când am analizat părerea lui A. D. Xenopol.

Ceeace colorează osebit opinia lui I. Peretz, este faptul că a înlătura din construcțiunea ipotezei lui Xenopol argumentul greșit (susținut însă cu îndârjire de alți discipoli) că *ferie* descinde din *zavescă-legătură* și că pentru înțelegerea misiunei îndeplinită de instituțiunea feriei, trebuie avut în vedere și rolul îndeplinit de cealaltă instituțiune.

Un alt punct de merit al lui I. Peretz constă în aceia că a preconizat că orice cercetare a instituțiunei *feriei* trebuie să țină seama numai de documentele menționând expres această instituțiune, idee pe care el a aplicat-o în cursul dezvoltării opiniei care ne-a rămas dela el.

Prin aceste fericite contribuțiuni, opinia lui I. Peretz merită a fi caracterizată ca un aport serios care a pregătit rezolvarea problemei funcțiunei pe care o îndeplinea instituțiunea feriei în vechiui

nostru Drept, deși prin cecece susținuse el, că se obținea prin depunerea feriei, era departe de adevăr.

5. — În rândurile de față ne vom ocupa de opinia prof. St. Berechet asupra funcțiunei pe care o îndeplinea feria.

Opinia aceasta a fost expusă cu ocazia publicării în anul 1926 a celor 2 studii asupra procedurii vechi de judecată, anume; *Procedura de judecată la Slavi și Români și Judecata la Români până în sec. al XVIII-lea*.

Pentru prof. Berechet depunerea feriei avea de scop să îngreuneze, rejudecarea unei pricini, căci despre o împiedicare totală nu se poate vorbi. Din acest punct de vedere, al concluziei ei, opinia prof. Berechet se află alături de teoria lui A. D. Xenopol.

Ceeace însă ne îndeamnă să atribuim acestei opinii un loc distinct, constă din faptul că autorul ei, unul din cei din urmă adepți ai teoriei după care feria tindea la asigurarea lucrului judecat, nu mai susține că prin plata feriei câștigătorul cumpăra dela Domn garanția că nu va mai fi rejudecat în timpul domniei lui, ci că depunerea feriei împiedica rejudecarea pricinei dacă partea rămasă nu plătea la rândul ei, Domnului, suma depusă ca ferie de către câștigător. (De aceeași părere este și prof. G. Fotino, *Contribution à l'étude des origines de l'ancien droit coutumier roumain*, p. 169—171 și *Curs de Istoria Dreptului Românesc*, I, p. 19—20).

Pentru a susține această părere, prof. Berechet și-a întemeiat construcțiunea și pe argumentul decurgând din litera hrisovului, care fără îndoială este cel mai serios din seria celor produse în sprijinul teoriei că feria avea de scop să asigure lucrul judecat.

În privința faptului că prof. Berechet își întemeiază opinia pe cuprinsul formulei de încheere a hrisoavelor, nu avem de făcut nici o observațiune față de cele arătate când am analizat acest argument în cadrul părerii lui A. D. Xenopol. Menționăm că am arătat insuficiența acestui argument, pentru a susține că depunerea feriei producea definitivarea sentinței.

Ceeace e specific însă acestei păreri, este susținerea că feria se plătea de câștigător la sfârșitul judecății și prin această depunere sentința devenea definitivă iar *dacă partea rămasă voia să reînceapă judecarea pricinei, trebuia să întoarcă Domnului suma depusă ferie de câștigător*. „Înțelegem că suma depusă în visteria țării o va plăti și partea care a pierdut procesul și care vrea să-l redeschidă în nădejdea câștigării cu o altă împrejurare mai favo-

rabilă” (*Judecata la Români până în sec. al XVIII-lea*, p. 89), scrie prof. Berechet. În susținerea acestei păreri autorul citează pe N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, (I, p. 236): Um Wortbruch zu verhindern und die Lust zu weitem Prozessen abzuschneiden, wird eine Summe festgesetzt, welche von dem Urheber eines solchen Rechtsstreits zu bezahlen ist: in Siebenbürgen heisst sie binșag in den rumänischen freien Gebieten *f e r i e, h e r â i e*“.

Ideea că feria se plătea și de partea rămasă, când voia să se judece în aceeași pricină cu câștigătorul care plătise feria, este complet nefundată.

Din nici un document nu rezultă că partea care s'a rejudecat a fost obligată să plătească feria depusă de către câștigătorul primei judecăți. Iată hrisovul lui Vasile Voevod din 1649, Februarie 22 în care se arată că de trei ori fiii vornicului Moțoc s'au judecat cu nepoții Pătrășcănesii pentru jumătate din satul Movileni. Se menționează în acest hrisov că s'a primit feria dela câștigători, aceia care erau după fiecare judecată, dar nu arată nimic despre *feria* depusă de partea rămasă, care în părerea prof. Berechet era o condiție a judecății celei noi.

Faptul că nici un hrisov nu menționează îndeplinirea condiției pentru cea de a doua judecată, ne îndeamnă să credem, în primul rând, că feria nu trebuia plătită la redeschiderea procesului de către partea rămasă și în al doilea rând, ca o consecință, că instituțiunea feriei nu avea funcțiunea de a asigura irevocabilitatea hotărârei, atâta timp cât un domn viitor sau acelaș domn putea să rejudece o pricină pentru care primise feria.

Deși opinia prof. Berechet este o interesantă construcțiune în cadrul teoriei că instituțiunea feriei asigura irevocabilitatea judecății, ea totuși nu reușește să ne convingă că de partea ei se află adevărul.

6. — În rândurile care urmează ne vom ocupa de o altă opinie privind funcțiunea pe care o împlinea instituțiunea feriei.

Opinia aceasta expusă de prof. D. Mototolescu-Vădeni mai întâiu parțial într'un articol *Herie* publicat în *Revista Arhivelor* (I, p. 109 și urm.) și apoi în studiul intitulat: „*Herie, eine alt-rumänische Rechtsinstitution*, își are cadrul firesc în teoria după care *feria* producea autoritatea de lucrul judecat, pe care ori ce hotărîre de astăzi o are în cazul în care a rămas definitivă.

Din punctul de vedere al funcțiunii care i se va atribui instituțiunii feriei opinia prof. Mototolescu nu aducea nimic nou față

de teoria lui A. D. Xenopol, dar ceea ce ne interesează pe noi aici nu este numai funcțiunea atribuită *feriei* de acest autor, ci și argumentele de care el se va servi în scopul propus.

Iată cum se exprima prof. Mototolescu-Vădeni în privința rolului îndeplinit de *ferie*: „Die Institution „heriie“ hatte nach dem Ortsbrauche eine prohibitive, erschwerende Rolle gegenüber den Wiederbeginnen von Prozessen und erfüllte zur selben Zeit auch die Funktionens Schikanen seit der Gegenpartei zu verhindern“ (p. 33).

Deci scopul depunerii *feriei* era de a *impiedica* reluarea judecării procesului, prin aceasta desigur căutându-se a se asigura definitivarea primei judecări.

Dacă pentru prof. Mototolescu scopul *feriei* era să asigure definitivarea unei sentințe, și din acest punct de vedere opinia lui se încadrează în grupa teoriei că *feria* producea autoritatea de lucrul judecat, prin argumentele cu care va susține această opinie el se va depărta de făgașul teoriei lui A. D. Xenopol și pentru acest fapt părerea lui și-a dobândit locul de față în studiul nostru.

Pentru a dovedi că *feria* avea de scop să asigure autoritatea unei hotărâri, prof. Mototolescu-Vădeni întreprinde un examen al hrisoavelor de judecări, cu care ocaziune observăm că identifică *zavesca* și *feria*, deși Xenopol arătase că între aceste două instituțiuni este cel mult un raport de descendență. Din seria de documente, dintre care unele menționează *zavesca* iar altele *feria*, acest autor ajunge la concluziunea arătată mai înainte.

Confundarea *feriei* cu *zavesca* rezultă clar din pasagiul următor al scrierii: „Die Fürsten pfligten auch weiter, die obsiegende Partei zu zwingen, dem Staatsschatze die *zavesca* zu zahlen, aber die Taxe führt in dem Urkunden nicht mehr den bekannten Namen „*zavesca*“, sondern einen neuen „*feriie*“, welche durch phonetische Werwandlung zu „*heriie*“ wurde“ (p. 17).

Asupra confuziunii pe care prof. Mototolescu-Vădeni a făcut-o între instituțiunea *zavescai* și aceea a *feriei* nu este cazul a insista, deoarece este tratată pe larg în alt capitol (Cap. X).

Cel de al doilea temei al susținerii prof. Mototolescu Vădeni că *feria* avea de scop să asigure definitivarea unei hotărâri consta în arătarea că însuși hrisovul care menționa depunerea *feriei* arăta și care era efectul acestei depuneri, anume de a *impiedica* o nouă judecată. Este vorba de formula cu care se încheeau hrisoavele de judecări. Iată o asemenea formulă în hrisovul lui Moise Mo-

ghilă Voevod din anul 1631 Aprilie 27: „Deci de acum să nu mai aibă Procopie a se mai pîri nici a mai dobândi vre-odată înaintea acestei cărți domnești“.

Acest argument nu este nou. Când am examinat opinia lui A. D. Xenopol am pus concluziuni și în privința argumentului reeditat de către prof. Mototolescu-Vădeni. Cu acea ocaziune am arătat cât de neconvingătoare este susținerea că scopul *feriei* era arătat de această formulă tipică de încheere a hrisoavelor.

Opinia prof. Mototolescu-Vădeni, că prin plata *feriei* câștigătorul se asigura că pricina lui nu se va judeca în viitor pare nedovedită. În primul rând identitatea dintre *ferie* și *zavesca* nu a fost o realitate, astfel că examenul documentar pe care îl întreprinde se face asupra unor piese care nu conțin instituțiunea în privința căreia se voește a se ajunge la o concluziune. Iar în al doilea rând expresiunea cu care se încheie hrisoavele de judecată nu poate constitui un argument hotărîtor atîta timp cât ea nu este specifică hrisoavelor de judecăți în care se menționează depunerea *feriei*, cu atît mai mult cu cît se întîlnește și în documente cu alt conținut decît acelea de judecăți.

Opinia prof. Mototolescu-Vădeni deși neconvingătoare în privința funcțiunii pe care ar fi îndeplinit-o instituțiunea *feriei*, totuși este locul a fi menționată pentru a se învedera felul în care ultimii susținători ai teoriei autorității lucrului judecat, ca efect al depunerii *feriei*, au încercat să o dovedească: identificând *zavesca* și *feria*, precum și scoțînd un argument hotărîtor dintr'o expresiune comună tuturor hrisoavelor.

7. — În rândurile care urmează ne vom ocupa de părerea prof. C. C. Giurescu, în ce privește funcțiunea pe care o îndeplinea *feria*.

Opinia sa a fost dezvoltată în tratatul de „Istoria Românilor“, vol. II², pag. 486 și urm.

Pentru a ne justifica funcțiunea îndeplinită de *ferie*, prof. C. C. Giurescu menționează în primul rând că hotărîrile domnești în vechiul nostru Drept nu se bucurau de autoritatea deplină în viitor, căci partea care pierduse se putea adresa unui Domn următor celui care soluționase odată pricina, pentru a se judeca din nou. Instituțiunea *feriei* fusese creată tocmai pentru a înfrîna practica rea abuzivă a acestei libertăți de a ataca hotărîrea unui Domn în fața Domnului care îi urma.

Iată felul cum se exprimă prof. C. C. Giurescu: „Părții care pierduse nu-i mai rămânea decît să aștepte o nouă domnie, pentru

a putea redeschide procesul. Și această redeschidere însă era adeseori îngreunată, deoarece se luase obiceiul, în Moldova să se fixeze o taxă însemnată, numită la început *zavescă*, iar mai târziu, în a doua jumătate a sec. XVI și în sec. XVIII, *herâie*, pe care cel ce voia să reia un proces trebuia să o plătească în prealabil visteriei domnești. În Țara Românească, această taxă se numește *gloabă* și ea se întâlnește mai rar de cât în Moldova unde *zavesca* e amintită curent încă din timpul lui Alexandru cel Bun, (prima mențiune în hrisovul din 13 Aprilie 1415.” (pag. 486).

Observăm că prof. C. C. Giurescu confundă instituția *feriei*, cu instituția mai veche *zavesca*, deși chiar A. D. Xenopol își dădea seama că între *zavescă* și *ferie* este o deosebire structurală, în sensul că *feria* se plătea de câștigător, imediat ce judecătorul se pronunțase în favoarea lui, pe când *zavesca* nu se va plăti de către partea rămasă, decât în cazul când nemulțumită cu judecata va apela la o nouă domnie pentru rejudicarea pricinii.

În privința funcțiunii *feriei* susține că asigură cel puțin în parte autoritatea lucrului judecat.

Prin faptul că prof. C. C. Giurescu atribuie instituției *feriei* funcțiunea de a îngreuna rejudicarea pricinilor, opinia sa se încadrează în teoria care a susținut că *feria* producea autoritatea de lucru judecat.

Pentru considerațiunile pe care le-am expus cu ocazia examinării opiniei lui A. D. Xenopol, care a fost inițiatorul și teoreticianul susținerii că *feria* producea autoritate de lucrul judecat, nu putem primi opinia prof. C. C. Giurescu.

8. — În rândurile care urmează ne vom ocupa de altă părere în privința funcțiunii îndeplinite de *ferie*.

Această opinie aparținând lui I. D. Condurachi a fost expusă în lucrarea: „*Recherches sur l'ancienne organisation judiciaire des Roumains.*”

După părerea lui Condurachi *feria* nu era o taxă care se plătea pentru a asigura procesul dintre părți ca definitiv judecat. ci se depunea de partea câștigătoare pentru a avea dela judecător înscrisul în care să se arate judecata care a avut loc și cine a câștigat. Autorul se exprima astfel: „A mon avis la *hieraiâ* n'était qu'une sorte de taxe, que la partie gagnante doit payer, pour obtenir par écrit le texte de la sentence prononcée par le juge”. (p. 122). Iar în alt loc revenind scria: „*Hieraiâ* était une taxe payée pour la sentence” (p. 123).

În sprijinul acestei opinii J. D. Condurachi aduce două argumente:

În rândul întâiu el arată că scopul pe care-l avea depunerea feriei va rezulta din faptul că această taxă, numită *feria*, se plătia numai de către câștigător. Prin plata feriei câștigătorul obținea din partea judecătorului un înscris, în care se arăta cum se sfârșise pricina. Autorul exprima acest punct de vedere astfel: „Nous expliquons très bien pourquoi seule la partie gagnante versait au trésor *'hierăia*, parce qu'elle seule obtenait une preuve écrite de son droit" (p. 122).

Cel de al doilea temei al opiniei lui Condurachi este dobândit din interpretarea documentului publicat de Hașdeu în *Arhiva Istorică a României* (I, 176) în care se arată că în cazul când unui pricinaș nu-i va conveni hotărîrea egumenului și a soborului mănăstirii să se adreseze pentru o nouă judecată pârçalabilor, cari vor avea dreptul la *ferie*, iar gloaba va fi călugărească. Și I. D. Condurachi se întreabă dacă față de relatarea acestui hrisov se mai poate susține că *feria* — taxa cuvenită judecătorului — putea să fie o garanție a definitivării judecării, cum s'a crezut de alți autori.

Observăm că cele două argumente ale lui Condurachi sunt neconvingătoare.

În primul rând avem mărturii că pentru obținerea ispisoacelor câștigătorul trebuia să plătească în afară de *ferie* o sumă pentru a le obține. Astfel în catastiful de cheltueli din 1604 Iulie 26 după ce se arată că s'au plătit „5 taleri *ferie* marelui logofăt" se menționează o altă plată: „1 ughi *ispisoacele*". Deci pe lângă *ferie* câștigătorul mai trebuia să plătească și o altă sumă pentru ispisoace. (Iorga, *Studii și documente*, XI, p. 48, § 8).

În ce privește cel de al doilea argument el nu consolidează opinia a cărei expunere am făcut-o aici, ci caută să arate că teoria după care *feria* avea de obiect să asigure definitivarea unei judecări nu poate fi admisă, deoarece în cazul în care *feria* ar fi avut o asemenea funcțiune atunci ea trebuia să se depună mănăstirii și nu să rămână judecătorului.

Deci, față de netemeinicia argumentelor prezentate de către Condurachi suntem în drept să ne îndoim că *feria* ar fi avut funcțiunea de taxă pentru obținerea înscrisului probator al judecării. Cercetarea lui I. Condurachi merită însă a fi citată, deoarece autorul a luat poziție împotriva interpretării greșite că *feria* era o taxă pentru asigurarea lucrului judecat. Dacă părerea sa nu poate

fi reținută, aceasta nu se datorește decât faptului că tezaurul documentar privitor la ferie nu a fost cercetat cu prea multă atenție.. Dacă este drept că I. Condurachi n'a reușit să definească just funcțiunea juridică a feriei, nu-i mai puțin adevărat că a văzut temeiurile pentru care feria nu producea în vechiul nostru Drept irevocabilitatea hotărârii cu ocaziunea căreia se depusese și acesta încă este un merit.

9. — O altă părere cu privire la funcțiunea pe care o îndeplinea instituțiunea feriei aparține lui D. Stoicescu și a fost expusă în revista „Dreptul”, anul XX (1916), § 8, p. 57.

Opinia lui D. Stoicescu în ceea ce privește funcțiunea feriei este cu totul oșebită de susținerea majorității scriitorilor în vremea în care își publica studiul, căci pentru acest autor *feria* era o *taxă* pe care o plătea persoana care avea interesul ca proprietatea ei să-i fie recunoscută și respectată de autoritatea publică. Și că de preferință această *taxă* se plătea de ori de câte ori dreptul care se cerea să fie întărit nu obținuse mai înainte o recunoaștere din partea Domnului.

În susținerea acestei opinii D. Stoicescu urmează această cale: Dela început el admite axiomatic, ceea ce este o eroare, că *zavesca* ori *feria* sunt termenele care indică aceeași instituțiune.

Apoi, pe baza cercetărilor publicate de Mihai Pașcanu, el respinge teoria că atât *zavesca* precum și *feria* avea funcțiunea de a împedea, ori cel puțin de a îngreuna, reînceperea judecăților. Pentru a respinge teoria lui A. D. Xenopol acest autor prezintă un argument care, deși nu este de natură a ne convinge, are totuși o frumoasă structură dialectică. Pentru a ne dovedi că *feria* (pentru D. Stoicescu și *zavesca*) nu putea să împiedice o nouă judecată a pricinii, acest autor demonstrează astfel: *feria* se plătea de câștigător Domnului. Deci se legau câștigătorul și Voevodul. Putea să împiedice convențiunea dintre câștigător și Domn o nouă reclamațiune din partea *celui rămas*, se întreabă D. Stoicescu? Răspunsul este negativ, căci legătura câștigătorului cu Voevodul este pentru partea rămasă, fără efect fiindcă n'a luat parte la încheierea acestui *vinculum juris*. El opune, în cazul în care câștigătorul va invoca această legătură, că în ce-l privește convenția adversarului cu Voevodul nu are nici un efect. Dar nici Domnul nu va putea să împiedice o rejudecare a pricinii, căci obiceiul, căruia el trebuie să se supună, este că o pricină poate ori când să fie rejudecată.

Odată înlăturată teoria lui A. D. Xenopol prin argumentarea expusă mai sus, D. Stoicescu își înfățișează construcțiunea lui.

Constatarea dela care pleacă D. Stoicescu este că în vechiul Drept trecerea proprietății unui imobil, spre a avea efecte *erga omnes*, trebuia să fie recunoscută de către Domn. Hrisoavele de întăritură, atât de multe la numărul din tezaurul documentar românesc, confirmă deci acest punct de vedere.

Al doilea pas pe care îl face autorul constă în asimilarea judecăților cu întăriri domnești. D. Stoicescu se exprimă astfel: „Se înțelege că între acte trebuie să cuprindem și judecățile — cărțile de judecată — căci și ele, conform obiceiului, purtau întăritură domnească, neexistând pentru ele publicitatea rezultând din pronunțarea lor în ședințe și transcrierea în registre publice ca astăzi”.

Și pe baza acestor constatări, exemplificate în parte cu hrisoave, D. Stoicescu ajunge la concluziunea că *feria* care se plătia de câștigător la sfârșitul judecății, avea funcțiunea de a face cunoscută și opozabilă proprietatea dobândită cu acea ocaziune față de ori și cine (*erga omnes*). El menționa că *feria* se depunea în special în cazul în care dreptul de proprietate câștigătorul îl dobândise pe cale de moștenire.

Să analizăm această ipoteză.

În primul rând el greșește când socotește *feria* și *zavesca* una și aceeași instituțiune. În ce privește respingerea teoriei lui A. D. Xenopol, suntem de acord cu D. Stoicescu, dar nu pe baza argumentării lui de pură logică, fără valoare după noi, ci pentru că această opinie este contrazisă de hrisoave.

Dar lăsând la o parte aceste obiecțiuni, construcțiunea lui D. Stoicescu este vișioasă. Eroarea cea mai gravă a lui D. Stoicescu consta în aceea că nu a văzut deosebirea care există între un hrisov de judecată și unul de întăritură. Nu este cazul a demonstra acum aceasta.

Opinia lui Stoicescu va trebui însă respinsă, deoarece *feria*, cum se constată din seria documentelor, era o *taxă specifică judecăților și nu întăririlor domnești*. *Feria* nu o întâlnim ca taxă în hrisoavele de întăritură decât târziu. Prima mărturie este hrisovul lui Duca Voevod din 1672, Aprilie 29, iar alta este în actul din 9 Aprilie 1762 care se scrie: „Iară nu s'a spus: cu *heria* să fie cartea lui Dămian”. Către sfârșitul veacului al XVII-lea se pare că termenul *ferie* a devenit sinonim cu acela de taxă. Dar din cele câteva cazuri în care se menționează depunerea unei taxe nu-

mită *ferie cu ocaziunea întăririi unei proprietăți* nu se poate ajunge la încheierea că *feria* care se depunea la sfârșitul judecății, avea același efect.

Impotriva acestei opinii după care *feria* era o taxă pentru întărirea proprietății dobândită de câștigător pledează faptul că ea se depunea și în judecățile boerilor, în care cazuri nu se mai poate susține că plata acestei taxe asigura pe proprietar. Este fără îndoială că boerul judecător nu era în drept să întărească proprietatea, atribut al Domniei.

Dealtfel, în judecățile penale pentru care deasemenea se plătea *feria* nu se poate vorbi de vre-o întărire de proprietate.

Dar dacă depunerea *feriei* aducea pentru depunătorul acestei sume recunoașterea și garantarea proprietății, care este explicațiunea că aflăm Domni care o încasau de câte două ori, după numărul judecăților care avuseseră loc asupra acelei proprietăți? În această privință cităm hrisovul lui Vasile Lupul Voevod din 1649 Februarie 22, în care arată că de două ori fiii lui Moțoc, dvornicul, au plătit *feria*. Dacă *feria* era taxă de întăritură, oare nu era de ajuns să se plătească o singură dată în cursul unei domnii?

Pentru considerațiunile arătate mai sus, respingem opinia lui D. Stoicescu, deși, precum am menționat, către sfârșitul veacului al XVII-lea și în cel de al XVIII-lea taxa de întăritură pare a se fi numit tot *ferie*. Este exclus că taxa judecătorească a *feriei* să fi fost o simplă plată pentru întărirea proprietății.

10. — În acest loc ne vom ocupa de părerea altui scriitor modern, care a pus concluziuni în privința rostului depunerii sumei de bani numită *ferie*.

M. Emerit și-a dezvoltat opinia într'un studiu publicat în *Revue historique de Sud-Est européen*, X (1933), p. 31—33, pe care îl intitula: „*Sur l'origine de la „fierie”*”.

Iată cuvintele cu care M. Emerit a arătat care era funcțiunea pe care o îndeplinea instituțiunea *feriei*: „La partie qui gagne le procès, moyennant le versement d'une certaine somme au Trésor princier, obtient l'assurance qu'elle ne sera plus inquiétée à l'avenir. C'est une taxe fixée par le prince et que le gagnant doit payer s'il veut jouir sans ennuis d'une propriété qui cependant lui a été formellement reconnue” (p. 31).

Deci după această opinie plata *feriei* avea de scop să asigure câștigătorului proprietar o anumită folosință asupra unui bun, de-

oarece prin depunerea feriei Domnul îi recunoștea acest fel de proprietate.

Opinia lui M. Emerit se apropia de aceea a lui D. Stoicescu, care susținea că feria era o taxă de întăritură, dar pe când întăritura se referă la persoana proprietarului, feria în părerea lui M. Emerit era o taxă care se plătea pentru a se obține o stăpânire absolută asupra unui lucru.

Argumentarea pe care M. Emerit își bazează opinia este aceasta:

Instituțiunea care la Moldoveni avea funcțiunea arătată mai sus se numea *ferie*. Terminul *ferie* provine de la cuvântul turc „*uhrie*”, se pronunța aproape ca *herie*. Odată cu acest cuvânt am împrumutat și instituțiunea pe care el o desemna. Funcțiunea pe care o împlinea această instituțiune *uhrie*, precum și felul în care se obțineau proprietatea recunoscută și garantată de către principe sunt explicate astfel: „Le prince ne connaît qu'une seule catégorie de terre dont le droit de propriété absolue soit incontestable, perpétuellement inattaquable, c'est l'„*uhrie*”. La déclaration de propriété incontestable est faite dans un acte émis par sa chancellerie, mais il a soin de retenir pour lui la part du Dieu” (p. 33).

Din cele expuse mai sus rezultă că, potrivit concepției lui M. Emerit instituțiunea *feriei*, asemenea cuvântului care o denumea, este de origine orientală; că *feria* ar fi un tip de proprietate absolută, adică „incontestabilă, perpetuă și inatacabilă”, cum se exprima M. Emerit; și această proprietate se dobândea prin plata taxei care avea același nume.

Terminul *ferie* nu este de origine otomană. Dacă nu este probabil că am împrumutat dela Turci cuvântul *ferie*, cu atât mai puțin este de admis că am luat dela ei o instituțiune juridică. Epoca în care Osmanliii au influențat vocabularul Rumânilor dintre Carpați și Nistru este mai nouă decât aflăm în hrisoave cuvântul *ferie*. La epoca aparițiunii instituțiunii *feriei* o influență de ordin juridic din partea Turcilor este exclusă. Dealtfel nici mai târziu nu vom întâlni vre-o instituțiune juridică de origine turcă în Țările Românești, influența lor în lumea Dreptului Românesc consistând numai în a da numiri de obârșie turcă instituțiilor noastre.

Dar dacă la Turci taxa *uhrie* se plătea pentru a se obține proprietatea absolută, care se numea deasemenea *uhrie*, atunci va trebui să întâlnim și în lumea românească pe lângă taxa *feriei* și un

tip de proprietate numit *ferie*, proprietate care să fie absolută, adică „incontestabilă, perpetuă și inatacabilă”.

Însă la Români încă înainte de influența Turcilor era proprietatea „incontestabilă, permanentă și inatacabilă”, cum ar spune M. Emerit, astfel că *uhrie* nu era ceva nou ori chiar excepțional pentru studiul de dezvoltare juridică al Țărilor Românești.

Dar ceace ne îndeamnă să susținem că *feria* nu era o taxă pentru a obține o asemenea proprietate, este faptul că în hrisoavele prin care se întărește proprietatea asupra unor bunuri nu se află de obicei menționată depunerea *feriei*, cum apare în *hrisoavele de judecăți*.

După noi, opinia lui M. Emerit este neîntemeiată, deoarece un împrumut dela Turci nu era posibil în privința așezămintelor juridice în veacul al XVI-lea. Pe lângă aceasta la noi taxa *feriei* se depunea de obicei în cazul judecăților, pe când la Otomani, chiar după afirmațiunea autorului, *uhrie* era o taxă de recunoaștere cu caracter general.

11. Urmează să ne ocupăm de teoria care a susținut că *feria* era o taxă de judecată, asemenea celor din zilele noastre, adică fără vre-un efect juridic.

Teoria aceasta aparține prof. I. Minea și a fost expusă într'un mic studiu intitulat: *Despre feriia din așezământul lui Miron Vodă Barnovski*, publicat în revista „*Cercetări istorice*”, anul X—XII (1934—1936), No. 2, p. 206.

Potrivit teoriei prof. I. Minea, depunerea *feriei* nu se făcea pentru dobândirea vre-unui efect de ordin procedural, ca irevocabilitatea sentinței, ci era o simplă taxă convenită judecătorului în schimbul funcțiunii pe care o îndeplinise. *Feria*, care se plătia în vechime se aseamănă cu taxele judecătorești de astăzi. În privința scopului acest autor se exprima astfel: „*Feriia* era o taxă de proces, care revenia judecătorilor cari dădeau sentința” (p. 207).

Pentru a întări opinia sa, prof. Minea ne prezintă o serie de mărturii documentare. Astfel, el indică următoarele hrisoave care ne mărturisesc despre funcțiunea îndeplinită de așezământul *feriei*:

Hrisovul lui Miron Barnovski Voevod din 1628, Ianuarie 16, în care se hotărăște pârcașabililor în ce măsură pot interveni în judecarea pricinilor dintre locuitorii satelor dăruite mănăstirii Predobna Paraschiva din Iași. Domnul recunoaște pârcașabililor, în cazurile în care erau competenți să judece, dreptul lor de a încasa *feria*. (*Arhiva Istorică a României*, I, p. 175—176).

Hrisovul tot de scuteală dat de către Alexandru Iliaş Voevod în 1620, Noemvrie 1, în care se hotărăşte că pentru pricinile judecate de către vlădica dela Huşi — evident dintre locuitorii satelor Episcopiei de Huşi — acesta avea dreptul să primească atât *gloaba* cât şi *feria*. În hrisov se scrie aşa: „Şi vorū hi glóbe, *ferie* să aibă trebă Molitva Sa Vlădica de Huşi”. (*Melchisedek, Cronica Huşilor*, p. 31—32 şi 72).

Hrisovul lui Constantin Movilă Voevod din 1608, Ianuarie 7, care în privinţa împărţirii justiţiei în satele mănăstirii Probata arăta, în casurile în care infractorul era un om rău, un recidivist, boerii să judece această pricină şi să încaseze *feria*. (P. Mihailovici. *Doc. moldoveneşti. Cercetări Istorice*, XIII—XVI, p. 110). Deasemenea globnicii şi deşugubinarii şi starostii din ținut aveau să judece şi să încaseze *feria*.

Din acest ultim hrisov I. Minea extrage următorul paragraf care ne interesează mai mult: „Gloabe şi duşegubini cari facu în toate satele mănăstirii, ori în ce ținut va fi şi în satul Drăguşanii şi satul Dracinişii şi giumătate din sat Costeşti în ținutul Cernăuţi cu gloabe şi duşegubini ci facu în toate satele mănăstirii, dar starostii dintr'acel ținut şi globnicii şi deşegubinarii să aibă, numai a giudeca şi a-şi lua *ferii*. Dar dacă va fi vre-un om rău şi hotărît morţii sau de altă pedeapsă, boerii să facă după pravilă şi după treabă, iar cari de acolo a vre să globească dela giudecată, acela să giudici şi să ia *ferii*, precum scriem mai sus, iar altă nimică să nu ia din gloabe şi din duşegubini, nici starostii, nici globnicii, nici duşegubinarii, ci să fie toate gloabele şi duşegubinile a mănăstirii şi să iai după dreptate...” (*Cercetări Istorice*, X—XII, p. 207).

În privinţa hrisovului lui Constantin Movilă Voevod, prof. I. Minea observă că acest Domn întăreşte (recunoaşte şi ordonă respectarea şi pe viitor) o rânduială mai veche. Deci în judecăţile dintre locuitorii satelor mănăstirii Probata încă înainte de leatul 1608, starostii, globnicii, deşugubinarii şi ceilalţi boeri cari resolvau pricinile aveau dreptul numai la *feria*, iar gloaba era a mănăstirii.

Ceea ce susţine prof. I. Minea în privinţa *feriei* este că ea era o *taxă*, care se cuvenea judecătorului, ori cărui judecător (Domn sau boer), iar pentru a ne dovedi această afirmaţiune presintă câteva hrisoave prin care diferiţi Domni exceptau anumite regiuni dela felul obişnuit de administrare al justiţiei. Dar de câte ori ei au hotărît măsuri de excepţie au arătat că ceea ce se cu-

venea judecătorului în mod obișnuit rămânea judecătorului și în aceste cazuri supuse unui alt regim din anumite puncte de vedere.

Toate hrisoavele prezentate de prof. I. Minea sunt de scuteală și hotărăsc că *feria* se va cuveni judecătorului, fie el pâr-călab, staroste, globnic, deșugubinar sau alt boer, pe când *gloaba*, *deșugubina* și ori ce altă amendă se va cuveni mănăstirii, ca venit.

Din faptul că în toate documentele de scuteală date mănăstirilor nu se menționează că *feria* se va cuveni altei persoane sau așezământ decât judecătorului care resolvase pricina, precum și că alte venituri ale visteriei (*gloabe*, *deșugubini*, *amenzi*) se cedau mănăstirii de către Domn, rezultă că *feria* nu era considerată ca un venit al Domnului ori al visteriei, ci era suma al cărei beneficiar era în chip absolut judecătorul *pricinei*.

Prof. I. Minea se oprește la concluziunea că *feria* aparținea judecătorului ca semn de mulțumire din partea părții câștigătoare pentru sentința dată.

Dacă *feria* ar fi fost o taxă pentru a se asigura irevocabilitatea unei sentințe, atunci cum această asigurare nu putea veni decât din partea autorității publice (a Domnului), încasarea *feriei* trebuia să se facă totdeauna de către visteria Țării, ca un venit al Țării, nu al Domnului personal, și deci Domnul când prin hrisoavele de scuteală date mănăstirilor le atribuia anumite venituri ale Țării, ca *gloabele* și *deșugubinile*, ar fi avut dreptul să le atribue și venitul *feriei*. Totuși hrisoavele în mod permanent ne arată că *feria* se va încasa de către persoana care efectiv a judecat pricina. Deci *feria* era un venit al judecătorului, iar Domnul nu avea puterea să cedeze acest venit care nu i se cuvenea nici lui și nici Țării. Deaceia nu aflăm nici un hrisov de scuteală prin care venitul *feriei*, care se cuvenea judecătorului *pricinei*, să fi fost cedat altei persoane.

Ipoteza schițată de prof. Minea este dintre cele mai interesante, ea bazându-se pe un material dacă nu cu totul nou, în schimb necercetat în rezolvarea problemei rostului *feriei*.

Credem că analiza documentelor nu este greșită, iar concluziunea este pe linia adevărului.

Totuși avem de obiectat prof. I. Minea că în acest studiu de proporții reduse a lăsat o impresiune neclară în ce privește *feria* despre care se ocupă, deoarece din titlu ar rezulta că *feria* studiată de el este o instituțiune specifică așezământului lui Miron Barnovschi Voevod. Ori o astfel de părere nu se poate susține, deoarece *feria* despre care mărturisesc hrisoavele de scuteală, este

aceea care se depunea cu ocaziunea judecăților, instituțiune asupra căreia s'au oprit cercetătorii și asupra căreia noi am întreprins studiul de față. Hrisovul lui Miron Barnovschi nu inovează o instituțiune numită tot *ferie*, ci se referă la taxa, la *feria*, care se depunea cu ocaziunea judecăților.

Suntem de acord cu părerea prof. I. Minea, dar regretăm că prin faptul de a fi tratat problema feriei numai dintr'un singur aspect, a lăsat impresiunea că cercetează o altă instituțiune, când rezolva, poate fără să știe, în mod just, problema funcțiunii pe care o îndeplinea *feria*.

12. — În acest loc urmează să ne ocupăm de opinia lui Bogdan Agapie în privința funcțiunii pe care o îndeplinea *feria*.

D. Agapie, deși într'o lucrare anterioară pusese alte concluziuni în ce privește funcțiunea feriei (*Problema jurătorilor români*, p. 44—45, susținând că *feria* „era o dare la care se supunea *voluntar* orice împlicinat, câștigător de proces, dar care nu se mulțumia cu o simplă recunoaștere în justiție a drepturilor sale, ci se străduia să obțină din partea autorității statului, întreg aparatul administrativ depe vremea aceea și garantarea realizării lor practice. S'ar putea asemăna cu investirea cu titlu executor a hotărârilor dictate de instanțele actuale de judecată”), totuși cu ocaziunea publicării studiului special asupra *feriei*, intitulat *Instituția Fieriei, contribuțiune la cunoașterea Dreptului Cutumiar Românesc*, părăsește vechea opinie, pentru a ne arăta și demonstra care era scopul depunerii feriei.

În aceste rânduri nu ne va preocupa opinia primă a autorului, deoarece ea a fost expusă incidental, este lipsită de ori ce argumentație și mai ales pentru faptul că, în cele din urmă, a fost părăsită.

În „*Instituția fieriei*”, care are însușirea de a fi al doilea studiu închinat în întregime cercetării instituțiunii feriei Agapie opinează în sensul că misiunea *feriei* era de a despăgubi pe judecător de cheltuelile făcute pentru judecarea pricinii, dar că mai înainte, adică la început, această taxă era benevolă pentru câștigător, constituind un act de supunere și devotament special. Transcriem cuvintele autorului: „Sensul fieriei, la început *voluntar* și depinzând de starea materială a câștigătorului din proces: semn spontan de omagiu față de judecătorul și supremul ocrotitor al țării, devine la scurt timp o contribuțiune *obligatorie* tarifată după importanța intereselor în prezență, — măsurând prețul cu care justițiabilul

de bună credință, răscumpăra migala pusă de domn în divan pentru a alege adevărul de aparențele de dreptate ale adversarului său, sfârșind prin a-i da câștig de cauză”. (p. 43).

Din extrasul prezentat mai sus, rezultă în primul rând că în opinia lui Agapie Bogdan *feria* era o taxă pe care o plătia partea câștigătoare drept mulțumită pentru judecarea pricinei, iar în al doilea rând se desprinde că la început această taxă, *feria*, nu era obligatorie — cum va deveni mai târziu — ci se plătia voluntar.

Argumentele pe care le prezintă autorul în sprijinul afirmațiunii că *feria* era o taxă de omagiu conferită judecătorului sunt în număr de patru.

În primul rând, autorul respinge teoria că *feria* ar fi avut de scop să asigure irevocabilitatea sentinței date, și ne prezintă o serie de hrisoave care mărturisesc că rejudecarea pricinei era posibilă, deși se încasase *feria* (p. 40).

Apoi d. Agapie Bogdan ne prezintă documentul din 1618, Mai 12, mărturisind că marele logofăt Ionașcu Ghianghia a judecat pe Simion Capșa din Todirești în pâra lui cu Drăgușan și Neaniul, diaci. Hrisovul arată că marele logofăt a primit *feria* dela câștigători, adică dela diacii Drăgușan și Neaniul. După această judecată pricina este judecată din nou în anul următor de către Gașpar Voevod (14 Mai 1619), care dă din nou dreptate diacilor Drăgușan și Neaniul, cari și de data aceasta plătesc *feria*. Din hrisoavele care mărturisesc pricina de mai sus autorul conchide că *feria*, plătindu-se și pentru judecățile boerilor, cum se plătia pentru judecățile făcute de către Domni, rezultă că *feria* nu putea să fi avut funcțiunea de garanție a lucrului judecat, pentru că era de principiu în vechiul nostru Drept că orice sentință se putea ataca în fața Domnului. Deci în judecățile boerilor *feria* este absolut sigur că nu avea de scop să asigure irevocabilitatea hotărârii. În ce privește judecățile domnești, este de presupus că Domnul, în schimbul *feriei* nu dădea nimic în plus față de ceea ce dădea boerul judecător. Cu alte cuvinte *feria* domnească îndeplinea aceleași condițiuni ca *feria* plătită boerilor judecători (p. 40—41).

Părerea noastră este că acest argument este unul din cele mai puternice pentru susținerea teoriei că *feria* era o taxă de judecată fără alte efecte și pentru respingerea teoriei că *feria* producea irevocabilitatea sentinței.

Cel de al treilea temei al susținerii lui Agapie Bogdan constă din un argument de *a contrario* pe care îl produce în defavoarea teo-

rieri că feria definitivă sentința dată. Autorul citează hrisovul lui Ștefan Tomșa Voevod din 1615, Ianuarie 26, hrisov care se încheie astfel: „și acei de mai sus ziși boieri Beldiman, logofăt, și Ciolpan, postelnic, Gherman și femeia lui Odochița au rămas din toată legea țării noastre, iar Boul, visternic, au rămas din toată legea țării noastre, iar Boul visternic, s'au îndreptat și au pus *ferăe* 12 zloți; pentru aceea de acum înainte de ar vrea ca să se mai judece de această pricină în zilele domniei mele sau în zilele altor domni să nu aibă a dobândi, ci să fie mare gloabă 24 de boi la poarta noastră și altul să nu se amestece”. Și autorul interpretează acest fragment de hrisov astfel: gloaba avea misiunea de a împiedeca partea rămasă să ceară o nouă judecată. Asupra acestei afirmațiuni, desigur nu este nici o îndoială. Dacă gloaba asigura autoritatea sentinței, feria care se plătise cu această ocaziune trebuia să aibă altă funcțiune. De aci concluziunea că feria era taxa cuvenită judecătorului, pentru a răsplăti activitatea pe care o depusesese cu ocaziunea judecării acelei pricini. (p. 41—42).

Deși în sistemul Dreptului cutumiar este foarte posibil ca în același hrisov să se afle două instituțiuni cari aveau o funcțiune identică, totuși în ce privește acest caz suntem de părere că nu este vorba de o simplă eroare a diacului, ci de *două instituțiuni* diferite, cu atât mai mult cu cât hrisovului lui Ștefan Voevod i se pot alătura și altele din epoce diferite. (Doc. 1643, August 20; 1638, Martie 9.)

În fine, în al patrulea rând, autorul arată că nu toate hrisoavele de judecăți mărturisind depunerea *feriei*, se încheie cu aceeași formulă, care să arate consecința acestei depuneri. Astfel Agapie Bogdan citează următoarele cazuri: „...de amu înainte ca să n'aibă a se mai pârî peste această tocmeală în veci” și „...și a pus sieși *ferăiu* să stăpânească aceale ocine și cu toate veniturile” (p. 42—43).

Acest argument ni se pare fără însemnătate în cadrul părerii lui Agapie Bogdan, deoarece lipsa unei indicațiuni precise a misiunii pe care o avea feria în fiecare dintre hrisoavele mărturisindu-i existența, se poate interpreta și ca fiind datorită unei expresiuni eliptice —, care întotdeauna însoțește o instituțiune a cărei funcțiune este bine cunoscută.

În privința susținerii că la început *feria* era o taxă *benevolă*, iar apoi s'a transformat într'o taxă *obligatorie*, asupra acestui proces de evoluție autorul nu ne indică nici un temei.

Deși autorul nu ne indică temeiul pe care întemeiază susți-

nerea că *feria* era o taxă *obligatorie*, credem că asupra acestui punct se referă la hrisovul dat de Petru Vodă Schiopul în 1585, Septemvrie 10, și prin care s'a hotărît ca Andreica vătaful: „să fie tare și puternic... a opri ocina din Tunguzeai și Căscăești și din poiana Mânăstirii despre ai săi răzeși până ce îi vor plăti *ferăe* ce a dat el în visteria domniei mele”.

Suntem de părere că *feria* era o taxă *obligatorie*, iar solidaritatea câștigătorilor este un aspect al obligativității ei și un argument puternic în sprijinul acestei afirmațiuni.

Credem, deasemenea, că *feria* fiind introdusă în Țara Moldovei din Polonia, la început ca un venit al Domnului pentru activitatea Lui de judecător suprem, caracterul obligativității ei este prezent dela începutul existenței acestei instituțiuni.

Revenind la cercetarea opiniei lui Agapie Bogdan, după această paranteză, putem scrie în concluziune că opinia sa este o contribuțiune de reținut întru rezolvarea problemei funcțiunii *feriei*. Cu toate că argumentația autorului nu este totdeauna la același nivel, putem totuși conchide că opinia lui se află pe linia adevărului, când susține că *feria* era o taxă cuvenită judecătorului ca răsplată pentru osteneala pe care o depusese în rezolvarea pricinii.

13. — În rândurile care urmează să expunem concluziunile noastre în privința *funcțiunii* pe care o îndeplinea instituțiunea *feriei*.

Am arătat, în cuprinsul acestui capitol, că o serie de cercetători au susținut că depunerea *feriei* se făcea de câștigător pentru ca acesta să obțină, din partea Domnului judecător, *garantarea* dreptului lui.

Cu această ocaziune, am menționat că temeiul direct al teoriei că *feria* garanta irevocabilitatea sentinței consta din faptul că hrisoavele care amintesc despre depunerea ei au ca formulă de încheere expresiunea următoare: „Deci de acum înainte... să nu mai aibă mai mult a pârî sau să întinde nici odată în vecii vecilor, nici altul să nu să amestece preste carte (a) domnii mele”. (Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, II, 1, p. 95).

Combăteam, însă, acest argument — cel mai important argument al teoriei irevocabilității hotărîrii, prin depunerea *feriei* — arătând că o expresiune identică se află și în hrisoavele de întăritură.

Susțineam că această expresiune nu își motivează existența prin faptul încasării feriei, ci este manifestarea principiului de stabilitate care predomină vieța statală. Domnii, prin înscrierea expresiunii arătate la sfârșitul hrisoavelor, aminteau urmașilor să nu le strice hotărârile, și pe cele judecătorești în special, căci prin acest fapt distrugeau ordinea socială. Recomandau prudența, deoarece viitorul Domn putea să nesocotească actul unui Domn anterior sau o hotărîre a acestuia.

Dar cu atât mai mult nu primim teoria după care *feria* definitiva sentința pronunțată, cu cât aflăm o serie de mărturii documentare din care rezultă că deși pricina fusese rezolvată și câștigătorul plătit ferie, totuși același Domn rejudecă pentru a doua sau a treia dată pricina, sau după ce pricina se rezolvase și se achitase feria, părțile se prezentau din nou în fața Domnului pentru ca acesta să ia act că partea rămasă nu înțelege să aibă vre-o pretenție pe viitor dela câștigător în schimbul sumei pe care o primea în acel moment. Un câștigător care avea certitudinea că dreptul lui confirmat de justiție este definitiv prin plata feriei desigur nu mai recurge la o tranzacție cu partea rămasă.

Dar ceva mai mult, aflăm din înscrisul de pe la anul 1650 că deși părțile s'au împăcat totuși s'a achitat *feria* (N. Iorga, *Documente românești în arhivele Bistriței*, I, p. 99).

După o altă părere, *feria* din hrisoavele de judecată era o taxă de întăritură, pentru întărirea proprietății pe care o dobânda câștigătorul.

Am arătat că deși din cea de a doua jumătate a veacului al XVII-lea, — cea dintâi din 1672, — întâlnim cărți în care *feria* apare ca taxă de întărire, totuși nu se poate vorbi că taxa depusă de câștigătorul unei pricini se plătia pentru obținerea întăririi domnești. Intre *feria* din hrisoavele de judecată și aceea din cărțile de întăritură nu este decât o legătură de nume, căci termenul *ferie*, care însemna la început taxă de judecată, denumind unica taxă care se primea în acele vremi, cu timpul a fost atribuit și altor taxe, create de necesitățile sociale, prin generalizarea înțelesului cuvântului *ferie*, adică întrebuintare cu înțelesul pe care îl are astăzi termenul taxă.

Dacă *feria* din hrisoavele de judecată ar fi fost o taxă de întăritură, trebuia să aflăm această instituțiune și în cărțile de întăritură, din decursul primului veac de existență a feriei.

La această concepțiune asupra feriei se opune faptul că se

depunea și în pricini pentru bunuri mobile, bunuri pentru care nu avem mărturie că se obișnuia să se ceară întăritură domnească.

Apoi întăritura era un act exclusiv al Domniei, pe când feria se plătia judecătorului, și în cazul în care acesta era un boer.

Depunerea feriei în pricinile penale, despre care ne mărturisesc câte-va hrisoave, înlătură, însă, definitiv, ipoteza că feria din hrisoavele de judecată se depunea pentru recunoașterea proprietății câștigătorului din partea autorității statale, a Domnului.

Părerea unui autor că plata feriei se făcea pentru obținerea din partea Domnului a unei proprietăți „incontestabile, perpetue și inatacabile”, după expresia lui, nu poate fi admisă nici pentru temeiurile indicate mai sus, dar mai ales pentru faptul că în totalitatea ei proprietatea privată românească era „incontestabilă, perpetuă și inatacabilă”, astfel că plata feriei la noi nu își are o explicațiune, ca în țările orientale, unde tot teritoriul Statului aparținea stăpânitorului, care în schimbul taxei *uhrie*, ceda părți din domeniul său luptătorilor bravi.

În fine am arătat că după părerea altor autori, feria era taxa pe care o plătia câștigătorul pentru a despăgubi pe judecător de truda și cheltuelile lui cu ocaziunea judecării pricinei.

Unul dintre acești autori, prof. I. Minea, se baza pe trei documente de scuteală, când concludea în felul menționat mai sus.

Celălalt, Agapie Bogdan, deși producea o serie de patru argumente, prin trei din ele demonstra inadmisibilitatea ipotezei definitivării sentinței prin achitarea feriei. Temeiul însă pentru care feria se plătia judecătorului ca despăgubire este că întâlnim mărturii documentare din care rezultă că această plată se făcea și pentru judecățile boerești, unde desigur că această taxă se încasa nu pentru a se asigura irevocabilitatea hotărârii, ci pentru a se răscumpăra cheltuelile făcute cu ocaziunea judecării, care putea fi dedusă în fața unei instanțe superioare de judecată, a Domnului, cu care ocaziune se va plăti încă odată feria. (Vezi doc. din 1631, Febr. 15, *Ispisoace și zapise*, II¹, p. 68).

Din expunerea de mai sus rezultă în privința funcțiunii împlinite de ferie următoarele constatări:

Așezământul feriei era specific judecăților (cel puțin acela de care ne ocupăm noi în acest studiu):

Plata feriei se făcea deopotrivă în judecățile civile și penale; Plata feriei se făcea indiferent de gradul instanței de judecată;

Achitarea feriei nu atrăgea definitivarea sentinței.

O singură opinie în privința funcțiunii feriei împlinește con-

dițiunile enumerate mai sus. Această opinie vede în instituțiunea feriei o taxă de judecată, asemenea cu acele pe care le plătesc și astăzi justițiabilii pentru a răscumpăra întreținerea de către Stat a instanțelor de judecată.

Pentru opinia că feria se plătia judecătorului spre a-l despăgubi de cheltuelile pe care i le ocazionase judecarea pricinei pledează și faptul că boerul care încasase această taxă nu era dator să o restituie visteriei Țării, ci o socotea un venit personal de care dispunea după propria voință.

Că aceasta era situațiunea se vedește și din aceea că Domnul nu va atribui feria, odată cu alte venituri ale Țării, mănăstirilor înzestrate pentru că această taxă era un drept personal al judecătorului. (vezi cap. II al părții a II-a.)

Mai mult, disparițiunea acestei taxe judecătorești coincide, din punctul de vedere temporar, cu epoca în care Constantin Mavrocordat Voevod, prin reformele lui, desființează taxele cuvenite boerilor fixându-le în schimb simbria dela visteria Țării. Inființarea a trei tribunale la Iași și desființarea dreptului ispravnicului la vre-un alt venit decât simbria are loc în aceeași epocă în care nu mai avem urme despre existența feriei.

Conchidem că feria era taxa plătită de câștigător spre a răsplăti osteneala și cheltuelile făcute de judecată cu ocaziunea judecării pricinei lui.

ORIGINEA INSTITUȚIUNII FERIEI

În rândurile care urmează ne vom ocupa de problema originii instituțiunii feriei.

Aflarea instituțiunii din care derivă *feria* este importantă, deoarece de pe urma acestei stabiliri vom avea un argument în ce privește rostul instituțiunii feriei.

Mai înainte de a pune concluziuni cu privire la originea așezământului *feriei*, trebuie să examinăm diferitele opinii pe care autorii le-au susținut cu ocaziunea cercetării acestei probleme.

1. În rândurile de față vom examina ipoteza descendenței *feriei* din instituțiunea mai veche numită *zavească*.

Ascendența *feriei* în instituțiunea *zavească* a fost arătată de către prof. A. D. Xenopol în tratatul de *Istoria Românilor din Dacia Traiană* (ed. I, maj. IV, p. 119—120).

Prof. Xenopol vedea în *ferie* un așezământ rezultat prin transformarea *zavescăi*.

Părerea sa, deși nu era susținută de vreun argument, totuși s'a bucurat de multă autoritate până în timpul din urmă, când pare a fi înlăturată.

Zavesca numită de Xenopol cu termenul românesc *legătură*, era o instituțiune care avea de scop să îngreuneze rejudecarea pricinilor, deoarece Domnul judecător stabilea odată cu sentința pe care o pronunța și o sumă pe care partea care va voi să se judece a doua oară trebuia să o plătească în prealabil visteriei domnești. (În privința *zavescăi* vezi următoarele documente: 1415 Aprilie 13 (C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, II, p. 468); 1447, Septembrie 22 (Hașdeu, *Revista Istorică a României*, III, p. 149); 1459, Iunie 12 (I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I, p. 31); 1460, Dec. 5 (ibidem, p. 41); 1462, Aprilie 22 (ibidem, p. 53); 1462 Dec. 3 (ibidem, p. 67); 1474, Aug. 26 (ibidem, p. 191).

Iată și mărturia unui hrisov în privința instituțiunii legăturii (*zavescăi*). Este vorba de pricina dintre Stan Peană și Logofătul Mihail, judecată de Petru Voevod în 1447 Sept. 22 și câștigată de către logofătul Mihail: „Dacă se va scula el, sau frații săi, sau copiii săi, sau ori cine din neamul său, asupra boerului Mihail logofăt sau asupra fraților lui, sau asupra ori cui din neamul lui pentru acel sat, fie prin judecată, fie prin ceartă, apoi să plătească acea legătură de mai sus de 66 ruble de argint topit” (Hașdeu, *Arhiva Istorică a României*, III, p. 149).

Prof. Tanoviceanu, *Dreptul*, 1916, p. 81, căutând să stabilească osebiriile dintre *zavescă* și *ferie* a constatat că instituțiunea *zavescăi* avea următoarele caractere:

Zavesca avea de scop să mențină hotărîrea pronunțată;

Se plătia de către partea care încerca să redeschidă o pricină odată judecată — era o plată eventuală;

Persoana care achita această taxă era aceea care pierduse în prima judecată;

Suma de bani din care consta *zavesca* era foarte ridicată, dacă o comparăm cu aceea a *feriei*.

Desigur, osebirea dintre *zavescă* și *ferie* este evidentă și numai printr'o gravă eroare s'a ajuns să se afirme că aceste instituțiuni sunt identice.

Dar ipoteza descinderii *feriei* din *zavescă* trebuie înlăturată deoarece momentul de aparițiune al instituțiunii ascendente, adică al *zavescăi*, nu este același cu acel de aparițiune al instituțiunii

nouă, al feriei. Am arătat într'un capitol anterior că feria apare, și aceasta în chip absolut sigur, deoarece dela aceea dată avem mărturie documentară, în 1573, pe când zavesca, adică instituțiunea care avea de obiectiv să asigure îngreunarea reînceperii judecățiilor, prin stabilirea de către Domn a unei amenzi pe care trebuia să o plătească partea nemulțumită care va cere o nouă judecată, se întâlnește, deși cu alt nume, acela de *gloabă*, în veacul al XVII-lea, când instituțiunea *feriei* era pe deplin formată. (In privința *globei* care era identică *zavescăi*, vezi hrisovul lui Vasile Voevod din 1634, August 20, care se încheie astfel: „Iar care s'ar mai încerca a se judeca sau ar arăta niscaiva zapise, să nu se creadă, ci să fie de *gloabă* la poarta domnească 20 boi și altfel să nu fie”).

Mai mult, pentru lipsa de dependență între *ferie* și *zavescă* pledează și faptul că aflăm aceste două instituțiuni în chiar cuprinsul aceluiași hrisov de judecată, ca în hotărîrea lui Vasile Voevod din 1634, August 20.

Suntem de părere că instituțiunea *feriei* nu descinde din *zavescă*, deoarece este o aberație a susține că o instituțiune consuetudinară se transformă pentru a apare sub altă înfățișare, dar în același timp continuă a exista în forma inițială.

La această inadmisibilitate se acordă și faptul că nu au putut fi determinate cauzele de ordine socială care au determinat schimbarea instituțiunii *zavescăi* în *ferie*. În schimb însă este cunoscut în chip precis că pentru a se îngreuna rejudecarea pricinilor, în epoca de existență a feriei, hrisoavele menționează o instituțiune care avea de scop tocmai acest obiectiv și că instituțiunea aceasta numită *gloabă*, dar din punctul de vedere structural identică *zavescăi*, nu este decât una și aceeași instituțiune pe care limba Moldovenilor a denumit-o cu termenul de *gloabă*, înlocuind cuvântul *zavescă* întrebuițat la început în hrisoavele cancelariei moldovenești.

2. Ne vom ocupa în aceste rânduri despre opinia că instituțiunea *feriei* ar fi venit pe plaiurile moldovene dela Otomani, cari aveau o instituțiune asemănătoare.

Ipoteza aceasta în privința originii instituțiunii feriei a fost susținută de către M. Emerit în studiul publicat în *Revue historique du Sud-Est européen*, X (1933), p. 31.

Pentru M. Emerit, *uhrie* este taxa pe care o primea „principele pentru a recunoaște unei proprietăți „incontestabilă, perpetuă și inatacabilă”. Autorul explică apoi că termenul *uhrie* a denumit

acest fel de proprietate, spreosebire de proprietatea cealaltă care aparținea principelui.

Deci în Dreptul Otoman după acest autor cuvântul *uhrie* denumea:

Taxa pe care o plătia cel care voia să dobândească o proprietate deplină, adică „incontestabilă, perpetuă și inatacabilă”, cum scria autorul;

Proprietatea „incontestabilă, perpetuă și inatacabilă”, dobândită prin achitarea taxei *uhrie* principelui, care avea deplina proprietate a teritoriului Statului.

La noi plata feriei, potrivit părerii lui Emerit, avea de scop să aducă recunoașterea din partea Voievodului a unei proprietăți absolute.

Intr'un capitol anterior am arătat motivele care ne îndeamnă să respingem ipoteza că *feria* ar fi fost o taxă care se depunea pentru obținerea recunoașterii unei proprietăți absolute, ca o excepție dela regula că proprietatea aparținea principelui, căci în starea Dreptului nostru regula era formată de o proprietate care nu avea nimic comun cu structura proprietății otomane. La noi *feria* nu era o taxă care se plătia pentru recunoașterea unui tip de proprietate, de către Domn, deoarece nu o întâlnim decât foarte târziu și cu alt scop în cărțile de întăritură, ci era o taxă judecătorească. De altfel dacă am admite punctul de vedere că *feria* era o taxă pentru recunoașterea proprietății, nu ne-am putea explica de ce același câștigător o plătia Domnului cu ocaziunea fiecărei judecăți asupra bunului litigios.

Dar ipoteza lui M. Emerit nu poate fi primită, deoarece în epoca apariției instituției feriei în Țara Moldovei o influență turcă în structura proprietății românești nu era posibilă. De altfel, ultimele studii în această materie ne demonstrează că formele de viață ale poporului românesc, dintre care proprietatea în special, am păstrat caractere cu mult anterioare epocii lui de formațiune (Vezi G. Fotino, *Contribution à l'étude des origines de l'ancien Droit coutumier Roumain*).

Ipotheza lui Marcel Emerit trebuie înlăturată, deoarece așezământul feriei nu are nimic comun cu instituțiunea turcă *uhrie* și mai ales pentru faptul că descendența presupusă contrazice datele elementare ale istoriei noastre.

3. În rândurile de față vom expune concluziunile noastre în privința originii instituției feriei.

Am văzut în rândurile anterioare că autorii au opinat în sensul fie al unei obârșii autohtone (din *zavescă*), fie al unei origini streine (din instituțiunea otomană *uhrie*).

Am demonstrat însă la locurile cuvenite, imposibilitatea de a admite asemenea ipoteze, căci *zavesca* nu s'a putut transforma în *ferie* și totuși să avem mărturii că în formă inițială a continuat să-și împlinească funcțiunea ei (ceea ce denotă că nevoile sociale nu au împus această transformare), după cum *feria* nu putea fi împrumutată din Dreptul otoman, când raporturile noastre de schimb cu Turcii sunt mult ulterioare și în orice caz nu așa de active ca să permită importarea unei instituțiuni juridice, cu atât mai mult cu cât nu există o identitate de concepție în ce privește regimul fundamental al proprietății.

În cursul acestui studiu am opinat că *feria* era *taxa* plătită de câștigător judecătorului pentru a-i răsplăti osteneala și cheltuelile făcute cu ocaziunea acelei judecăți. Dela această idee vom porni în încercarea de a stabili origina instituțiunii *feriei*.

Noi credem că *feria* era o instituțiune autohtonă. Ea a fost produsul unor condițiuni de viață care lipseau vecinilor Țării Moldovei.

Obiceiul de a se răsplăti osteneala judecătorului este probabil anterior formării marilor principate: Țara Românească și Moldova, deoarece în forme diferite îl întâlnim pe toată întinderea spațiului românesc.

Organizarea Statului moldovean a creat numai anumite caractere specifice acestui obicei străvechi și aparținând întregii lumi românești.

Taxa feriei, putem afirma în concluziune, nu are origină străină, ci la baza ei stă o idee străveche — de răsplată — care s'a născut din concepția de viață a poporului românesc odată cu formarea lui.

GEORGE D. LONGINESCU

BIBLIOGRAFIA

PĂRȚII I-a DESPRE CUVÂNTUL „FERIE”

- AGAPIE B. — *Instituția fieriei, contribuțiune la cunoașterea Dreptului Cutumiar Românesc*, Iași, 1942.
- ANTONOVICI I. — *Documente bărlădene*, I-V, Huși, 1915—1926.
- BĂLAN T. — *Documente bucovinene*, I-VI, Cernăuți, 1933—1942.
— *Familia Onciul*, Cernăuți, 1927.
- BERECHET GR. ST. — *Judecata la Români până în sec. al XVIII-lea*, Chișinău, 1926.
— *Procedura de judecată la Slavi și la Români*, Chișinău, 1926.
— *Documente de Drept public și privat*, revista *Intregiri*, I, Iași, 1939.
- BOGA T. L. — *Documente basarabene*, I-XVII, Chișinău, 1928—19.
- BOGREA V. — *Din vechea noastră terminologie juridică: „Ferăie”, Anuarul Institutului de Istorie Națională*, II, București, 1924.
— *Despre ferăie, câteva noi precizări*, *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, III, Cluj, 1926.
- CANTEMIR D. — *Descriptio Moldaviae*, I, București, 1872.
- CODRESCU T. — *Uricarul*, I-XXV, Iași, 1852—1895.
- DRĂGANU N. — *Etimologii: ferie (herie); ferăie (herăie), Dacoromania*, V, Cluj, 1929.
- GHIBĂNESCU G. — *Ferăia, Arhiva științifică și literară*, XIX-XX, Iași, 1908—1909.
— *Ispisoace și zapise*, I-V, Iași, 1916—1923, Huși, 1924.
— *Surete și izvoade*, I-XXV, Iași, 1906—1933.
- HAȘDEU P. B. — *Documente, Arhiva Istorică a României*, III, București, 1867.

- IORGA N. — *Documente românești în arhivele Bistriței*, I, București, 1899.
 — *Studii și documente*, V, București, 1901.
 — *Documente privitoare la familia Calimachi*, I-II, București, 1892—1903.
 — *Chroniques, Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud. or. I*, Vălenii de Munte, 1915.
 — *Note, Revue historique de Sud-Est européen*, X, 1933.
- KALINA PAWEL — *Słownik francusko-polski i polsko-francuski*, II, Warszawa, 1936.
- MELCHISEDEK — *Cronica Hușilor și a Episcopiei*, București, 1869.
- MINEA I. — *Documente, Cercetări Istorice*, IV, Iași, 1928.
- MOTOTOLESCU D. — *Herie, Revista Arhivelor*, I, București, 1924.
 — *Herție, eine alt-rumänische Rechtsinstitution*, Prag-Weinberge, 1928.
- PERETZ I. — *Curs de istoria Dreptului român*, I-II³, București, 1926—1928.
- QUICHERAT L. et
 DAVELUY A. — *Dictionnaire latin-français*, Paris, 1892.
- SAVA A. — *Documente putnene*, I, Focșani, 1929.
 — *Documente privitoare la târgul și ținutul Lăpușnei*, București, 1937.
- SCRIBAN A. — *Etimologii, Arhiva, organul soc. istorico-filologice din Iași*, XXVIII (28), Iași, 1921.
 — *Dicționarul limbii românești*, Iași, 1939.
- TANOVICIANU I. — *Zavescu și ferăie, rev. Dreptul*, nr. 11, București, 1916.
- TIKTIN H. — *Dicționar român-german*, II, București, 1911.
- XENOPOL D. A. — *Documente, Arhiva Soc. Științifice și Literare*, I, nr. 6, Iași, 1890.
 — *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, IV, Iași, 1891.

BIBLIOGRAFIA

PĂRȚII A II-a : DESPRE INSTITUȚIUNEA „FERIEI”

- AGAPIE B. — *Problema jurătorilor români*, Iași, 1939.
— *Instituția Fieriei, Contribuțiune la cunoașterea Dreptului Cutumiar Românesc*, Iași, 1942.
- ALEXANDRESCU — *Studiu asupra Istoriei Generale a Dreptului*, Focșani, 1905.
- ANDREESCU I. C. și
STOIDE A. C. — *Documente și regeste, vol. I, Documente moldovenești din sec. XVI*, Iași, 1934.
- ANTONOVICI I. — *Documente bărlădene*, Bârlad, 1911.
— *Istoria comunei Bogdana*, Bârlad, 1906.
- APOSTOL N. — *Documente, rev. Miron Costin*, III, Bârlad, 1915.
- BĂLEANU A. — *Documente și regeste moldovenești, rev. Cercetări Istorice*, VIII—IX, 1932—33, Iași, 1934.
- BĂLAN T. — *Documente bucovinene*, Cernăuți, 1934.
— *Familia Onclul*, Cernăuți.
- BERECHET ST. — *Judecata la Români până în sec. al XVIII-lea*, Chișinău, 1926.
— *Procedura de judecată la Slavi și la Români*, Chișinău, 1926.
— *Documente de drept public și privat, rev. Intregiri*, I, Iași, 1939.
- BOGA T. L. — *Documente basarabene*, Chișinău, 1928.
— *Documente din arhivele Basarabiei (1607—1806)*, Chișinău, 1935.
- BOGDAN I. — *Documentele lui Ștefan cel Mare*, București, 1913.
- BOGREA V. — *Din vechea noastră terminologie juridică: „Ferăie”*, *Artuarul Institutului de Istorie Națională*, II, București, 1924.

- *Despre ferdiie, câteva noi precisări, Anuarul Istorie Națională*, III, Cluj, 1926.
- CANTEMIR D. — *Descriptio Moldaviae*, I, București, 1872.
- CODRESCU T. — *Uricarul*, Iași, 1852.
- CONDURACHI I. — *Recherches sur l'ancienne organisation judiciaire des Roumains*, Paris, 1912.
- CONSTANTINESCU N. — *Inceputurile și stabilirea suzeranității turcești în Moldova*, București, 1914.
- COSTĂCHESCU M. — *Neamul Oană, dvornic de Suceava și satele lui*, rev. *Cercetări Istorice*, VII (1929—31), Iași, 1932.
- EMERIT M. — *Sur l'origine de la „fierărie“*, *Revue historique du Sud-Est européen*, X (1933), București, 1933.
- FOTINO G. — *Contribution à l'étude des origines de l'ancien droit contumier roumain*, Paris, 1926.
- *Curs de Istoria Dreptului Românesc*, I, București, 1939—1940.
- GHIBĂNESCU G. — *Ispisoace și zapise*, I—V, Iași, 1906—1923, Huși, 1924.
- *Surete și izvoade*, I—XXV, Iași, 1906—1933.
- *Din traista cu vorbe*, Iași, 1906.
- *Slovar Slavo-Român*, Iași, 1911.
- *Ferria*, *Arhiva științifică și literară*, an XIX, Iași, 1908, nr. 11—12 și an. XX, Iași, 1909, nr. 2.
- GIURESCU C. C. — *Istoria Românilor*, II², București, 1937.
- HĂJDEU P. B. — *Documente*, *Arhiva Istorică a României*, I, București, 1865. III, București, 1867.
- IORGA N. — *Documente românești în arhivele Bistriței*, I, București 1899.
- *Studii și documente privitoare la Istoria Românilor*, I—XXV, București, 1895—1913.
- *Documente privitoare la familia Calimachi*, I—II, București 1902—1903.
- *Geschichte des rumänischen Volkes*, Gotha, 1925.
- *Despre Ferdiie*, *Revista Istorică*, vol. XXVII nr. 1—12 București, 1941.
- KARADJA M. și C. — *Documentele moșilor cantacuzinești din Bucovina*, Vălenii de Munte, 1935.
- MELCHISEDEK. — *Cronica Hușilor și a Episcopiei*, București, 1869.
- MIHAILOVICI PAUL — *Documente moldovenești găsite la Constantinoșel*, rev. *Cercetări Istorice*, XIII—XVI, nr. 1—2, Iași, 1940.

- MINEA I. — „Reforma” lui Constantin Vodă Mavrocordat, rev. *Cercetări Istorice*, II—III, Iași, 1927.
— *Regeste și documente moldovenești*, rev. *Cercetări Istorice*, IV, Iași, 1928.
— *Despre feriia din așezământul lui Miron Vodă Barnovschi*, rev. *Cercetări Istorice*, X—VII, nr. 2, Iași, 1936.
- MOTOTOLESCU D. — *Heriia*, *Revista Arhivelor*, I, București, 1922.
— *Heriia, eine alt-rumänische Rechtsinstitution*, Prag-Weinberge, 1928.
- PAȘCANU M. — *Două încercări în studiul Dreptului*, București, 1908.
- PAVLESCU E. — *Economia breslelor în Moldova*, București, 1939.
- PERETZ I. — *Curs de Istoria Dreptului Român*, II, București, 1926.
- POPESCU O. — *Câteva documente moldovene*, Cernăuți, 1895.
- PIIU VISARION,
TOMESCU C.,
BERECHET ȘT. și
CIOBANU ȘT. — *Documente din Basarabia*, Chișinău, 1928.
- SAVA A. — *Documente putnene*.
— *Documente privitoare la târgul și ținutul Lăpușnei*, București, 1937.
- SOLOMON C. și
STOIDE A. C.
STOICESCU D. — *Documente tecucene*, III, Bârlad, 1942.
— *Despre feria*, rev. *Dreptul*, an. XLV (1916), nr. 8.
- STOIDE A. C. și
TURCU C. — *Documente și regeste moldovenești din ținutul Neamțului, sec. XVI—XVIII*, Piatra Neamț, 1935.
- SCRIBAN A. — *Etimologii*, *Arhiva Soc. Științifice și Literare*, Iași, 1921.
— *Etimologii*, rev. *Tudor Pamfile*, Bârlad, 1923.
— *Dicționarul limbii românești*, Iași.
- TANOVICEANU I. — *Zavescu și ferăie*, rev. *Dreptul*, București, 1916.
- VITENCU A. — *Vechi documente moldovenești*, Cernăuți, 1925.
- WICKENHANSEN A. FR — *Geschichte der Klöster Homor, Sect. Onufri, Horodnik und Petrantz*, Czernowitz, 1881.
- XENOPOL D. A. — *Documente*, *Arhiva Soc. Științifice și Literare*, Iași, 1889.
— *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, IV, Iași, 1891.

INDICE CRONOLOGIC

DE DOCUMENTELE UTILIZATE CU TRIMITERE LA LOCUL PUBLICAȚIUNII

- 1573 Dec. 21 *Uricarul* XIV, p. 152; *Surete și izvoade*, II, p. 274; *Surete și izvoade*, XIX, p. 79.
- 1580 Aprilie 26 *Surete și izvoade*, XIX, p. 222; I. Minea, *Cercetări Istorice*, IV, 2, p. 142.
- 1580 Martie 24 *Uricarul*, XXI, p. 17.
- 1580 Septembrie 21 Hașdeu, *Arhiva Istorică a României*, III, p. 198; I. Peretz, *Curs de Istoria Dreptului Românesc*, II 1, p. 153.
- 1581 Septembrie 14 *Surete și izvoade*, XIX, p. 152.
- 1582 Martie 10 *Ispisoace și zapise*, I, 4, p. 159; St. Berechet, *Judecata la Români până în sec. al XVIII-lea*, p. XVI.
- 1583 Aprilie 8 A. Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Lăpușnei*, p. 19.
- 1583 Iulie *Uricarul*, XXV, p. 14.
- 1584 Mai 7 I. Minea, *Cercetări Istorice*, IV, 2, p. 143, § 19.
- 1585 Septembrie 10 *Surete și izvoade*, XIX, p. 191.
- 1587 Aprilie 22 L. Boga, *Documente basarabene*, V, p. 42.
- 1589 Octombrie 6 Melchisedek, *Cronica Hușului*, p. 25.
- 1592 Februarie 24 *Uricarul*, XVIII, p. 220.
- 1598 Aprilie 5 *Surete și izvoade*, XX, p. 66.
- 1598 Aprilie 27 T. Bălan, *Documente bucovinene*, II, p. 132.
- 1598 August 17 A. Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Lăpușnei*, p. 30.
- 1599 Martie 30 T. Bălan, *Documente bucovinene*, I, p. 128, § 53.
- 1600 Martie 25 *Ispisoace și zapise*, I, 1, p. 221.
- 1603 Martie 18 *Ispisoace și zapise*, I, 2, p. 10. Zt. Berechet, *Judecata la Români până în sec. al XVIII-lea*, doc. nr. XXVIII.
- 1604 Martie 13 *Ispisoace și zapise*, II, p. 66.
- 1604 Mai 10 *Surete și izvoade*, XX, p. 125.
- 1604 Mai 10 *Uricarul*, XXV, p. 290.
- 1604 Iunie 10 *Uricarul*, XXIII, p. 42.

- 1604 Iunie 21 N. Iorga, *Studii și documente*, XI, p. 48, § 7.
- 1604 Iulie 26 N. Iorga, *Studii și documente*, XI, p. 48, § 8.
- 1604 Octombrie 10 Șt. Berechet, *Documente de drept public și privat, Intregiri*, p. 193.
- 1605 Noembrie 23 T. Bălan, *Documente bucovinene*, II, p. 61.
- 1606 Mai 10 *Surete și izvoade*, XX, p. 125.
- 1607 Aprilie 30 *Surete și izvoade*, IV, p. 75.
- 1607 Mai 21 *Surete și izvoade*, XX, p. 164; idem, XXII, p. 145
- 1608 Ianuarie 7 *Cercetări Istorice*, X—XII, p. 206; *Ibidem*, XIII—XVI, nr. 1—2, p. 110.
- 1608 Noembrie 5 *Ispisoace și zapise*, I, 2, p. 68.
- 1609 Ianuarie 22 *Surete și izviade*, IX, p. 82.
- 1609 Martie 26 *Surete și izvoade*, XX, p. 173.
- 1609 Iunie 11 *Surete și izvoade*, II, p. 304.
- 1609 Septembrie 22 *Surete și izvoade*, IX, p. 85.
- 1610 Iunie 17 T. Bălan, *Documente bucovinene*, IV, p. 205.
- 1611 August 9 *Surete și izvoade*, XXI, p. 185.
- 1612 Ma 0 *Surete și izvoade*, II, p. 248.
- 1612 Decembrie 21 *Surete și izvoade*, XV, p. 21.
- 1613 Aprilie 25 A. Sava, *Documente putnene*, p. 9, § 14.
- 1613 Aprilie 30 *Surete și izvoade*, XX, p. 212.
- 1615 Ianuarie 17 A. Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Lăpușnei*, p. 42.
- 1615 Ianuarie 26 *Surete și izvoade*, II, p. 27.
- 1615 Martie 29 T. Bălan, *Documente bucovinene*, I, p. 151, § 71.
- 1617 Februarie 26 *Surete și izvoade*, XVI, p. 24.
- 1617 Ma 3 *Ispisoace și zapise*, I, 2, p. 102.
- 1617 Mai 12 *Surete și izvoade*, V, p. 251.
- 1617 Mai 20 *Surete și izvoade*, V, p. 253.
- 1617 *Surete și izvoade*, V, p. 121.
- 1618 Mai 12 *Ispisoace și zapise*, II, p. 49.
- 1618 Mai 15 *Surete și izvoade*, V, p. 248.
- 1619 Mai 14 *Ispisoace și zapise*, I, 2, p. 123.
- 1619 Iunie 3 *Ispisoace și zapise*, II, 1, p. 3.
- 1619 Iunie 28 *Surete și izvoade*, II, p. 304; I. Antonovici, *Documente bîrlădene*, III, p. 77.
- 1619 Decembrie 20 *Surete și izvoade*, II, p. 48.
- 1620 Martie 13 *Surete și izvoade*, IX, p. 96.
- 1620 Martie 23 T. Bălan, *Documente bucovinene*, I, p. 174; Idem, *Familia Onciul*, p. 23, § 19.
- 1620 Mai 4 T. Bălan, *Documente bucovinene*, II, p. 79; Idem, *Familia Onciul*, p. 24, § 20.
- 1620 Noembrie 1 Melchisedek, *Cronica Hușilor*, p. 31.
- 1621 Aprilie 24 *Surete și izvoade*, XXI, p. 16.
- 1622 Iunie 28 *Surete și izvoade*, II, p. 60.
- 1622 Iulie 23 *Surete și izvoade*, XXI, p. 246.
- 1623 Februarie 14 *Surete și izvoade*, II, p. 309.

- 1623 Martie 20 T. Bălan, *Documente bucovinene*, II, p. 81; *Idem, Familia Onciul*, p. 24, § 21.
- 1624 Decembrie 21 *Surete și Izvoade*, XVI, p. 44.
- 1625 Ianuarie 11 *Surete și izvoade*, XXIV, p. 160.
- 1627 Mai 3 *Ispisoace și zapise*, I, 2, p. 182.
- 1627 Iulie 2 *Surete și izvoade*, XXIV, p. 206.
- 1628 N. Iorga, *Studii și documente*, XXII, p. 205.
- 1628 Ianuarie 16 *Arhiva Istorică a României*, I, p. 175.
- 1628 Martie 11 *Uricarul*, XVIII, p. 390; G. Ghibănescu, *Arhiva-Iași*, II (1890—91), p. 180.
- 1628 Iunie 28 *Surete și izvoade*, II, p. 59.
- 1628 Iulie 23 *Surete și izvoade*, XXI, p. 246.
- 1628 Decembrie 10 *Surete și izvoade*, XXI, p. 31.
- 1629 Aprilie 29 *Ispisoace și zapise*, I, 2, p. 68.
- 1629 Iunie 3 *Uricarul*, X, p. 93.
- 1630 Octombrie 4 *Ispisoace și zapise*, I, 2, p. 227.
- 1630 Noembrie 1 *Surete și izvoade*, II, p. 151.
- 1630 Decembrie 21 *Surete și izvoade*, II, p. 81.
- 1631 Februarie 15 *Ispisoace și zapise*, II, 1, p. 68.
- 1631 Mai 11 *Surete și izvoade*, IX, p. 124.
- 1631 Iunie 15 *Surete și izvoade*, V, p. 277.
- 1632 Noembrie 10 T. Bălan, *Documente bucovinene*, I, p. 204, § 104.
- 1633 Ianuarie 29 *Surete și izvoade*, XXI, p. 96.
- 1634 Ianuarie 30 A. Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Lăpușnei*, p. 44.
- 1634 Februarie *Ispisoace și zapise*, II, 1, p. 29.
- 1634 Februarie *Ispisoace și zapise*, II, 1, p. 30.
- 1634 Februarie 28 *Surete și izvoade*, II, p. 302.
- 1634 Martie 20 T. Bălan, *Documente bucovinene*, III, p. 90, § 2.
- 1634 Iulie 6 *Ispisoace și zapise*, II, 1, p. 85.
- 1634 August 20 *Surete și izvoade*, III, p. 4; Șt. Berechet, *Documente de drept public și privat, Intregiri*, 1938, p. 179.
- 1634 Decembrie 27 *Ispisoace și zapise*, II, 1, p. 88.
- 1635 Aprilie 8 *Ispisoace și zapise*, II, 1, p. 94.
- 1635 Aprilie 14 *Uricarul*, XXV, p. 296.
- 1635 Iunie 28 *Surete și izvoade*, III, p. 274.
- 1635 August 4 N. Iorga, *Studii și documente*, V, 24, § 104.
- 1635 August 18 *Ispisoace și zapise*, II, 1, p. 105.
- 1636 Mai 14 *Surete și izvoade*, XXI, p. 41.
- 1636 Iulie 27 T. Bălan, *Documente bucovinene*, I, p. 211, § 111.
- 1636 August 4 *Ispisoace și zapise*, II, 1, p. 124.
- 1636 August 31 *Uricarul*, XXIII, p. 125.
- 1638 Ianuarie 25 *Surete și izvoade*, III, p. 70.
- 1638 Martie 9 *Ispisoace și zapise*, II, 1, p. 151.
- 1638 Martie 18 *Ispisoace și zapise*, II, 1, p. 157.
- 1638 Mai 1 *Uricarul*, XVII, p. 15.
- 1638 Iunie 6 *Ispisoace și zapise*, II, 1, p. 166, § 127; T. Bălan, *Documente bucovinene*, III, p. 22.

- 1639 Iunie 28 *Surete și izvoade*, III, p. 274.
- 1639 Septembrie 3 *Uricarul*, I, p. 162.
- 1639 Septembrie 11 *Surete și izvoade*, VII, p. 134.
- 1640 Decembrie 10 *Surete și izvoade*, III, p. 167.
- 1641 Martie 2 *Ispisoace și zapise*, II, 1, p. 238.
- 1641 Aprilie 22 *Uricarul*, XXIII, p. 149.
- 1641 Mai 10 A. Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Lăpușnei*, p. 57, § 37.
- 1641 Mai 21 *Uricarul*, XXII, p. 64; Idem, XXIII, p. 158; T. Bălan, *Documente bucovinene*, II, p. 95, § 2.
- 1642 Martie 20 *Ispisoace și zapise*, II, 2, p. 18.
- 1642 Aprilie 5 L. Boga, *Documente basarabene*, VII, p. 24, § XXIII.
- 1642 Iunie 3 *Surete și izvoade*, III, p. 155.
- 1642 Iulie 21 *Surete și izvoade*, IX, p. 139.
- 1642 Septembrie 2 *Uricarul*, XXIII, p. 177.
- 1642 Octombrie 19 L. Boga, *Documente basarabene*, VII, p. 27.
- 1643 Ianuarie 29 *Surete și izvoade*, XXI, p. 36.
- 1643 August 22 *Ispisoace și zapise*, II, 2, p. 73.
- 1644 Martie 22 L. Boga, *Documente basarabene*, VII, p. 44.
- 1644 Iunie 5 *Surete și izvoade*, V, p. 12.
- 1644 Iunie 25 *Surete și izvoade*, III, p. 116.
- 1644 August 6 *Surete și izvoade*, III, p. 59.
- 1644 Decembrie 1 *Surete și izvoade*, XXI, p. 63.
- 1646 Aprilie 24 *Ispisoace și zapise*, II, 2, p. 109.
- 1646 Iunie 14 *Ispisoace și zapise*, II, 2, p. 118.
- 1646 Iulie 6 *Uricarul*, XXII, p. 70; T. Bălan, *Documente bucovinene*, II, p. 42, § 7; T. Bălan, *Familia Onciul*, p. 42, § 36.
- 1646 August 24 Visarion Puiu și alții, *Documente din Basarabia*, p. 185, § CIII.
- 1646 Septembrie 15 *Surete și izvoade*, III, p. 321.
- 1646 Septembrie 18 *Surete și izvoade*, X, p. 321.
- 1647 Februarie 15 *Surete și izvoade*, III, p. 189.
- 1648 Iunie 14 A. D. Xenopol, *Documente*, Arhiva-Iași, 1889, p. 629.
- 1649 Februarie 22 *Surete și izvoade*, III, p. 132.
- 1650 N. Iorga, *Documente românești în arhivele Bistriței*, I, p. 98-99.
- 1650 Aprilie 7 *Surete și izvoade*, IX, p. 144.
- 1653 Februarie 24 *Surete și izvoade*, III, p. 185.
- 1654 Iulie 6 *Uricarul*, XXIII, p. 244, p. 100.
- 1654 Decembrie 2 *Surete și izvoade*, IX, p. 166.
- 1655 Februarie 22 Șt. Berechet, *Procedura de judecată la Slavi și Români*, p. 88.
- 1656 Februarie 27 *Ispisoace și zapise*, III, p. 74.
- 1656 Aprilie 20 *Surete și izvoade*, IV, p. 239.
- 1657 Februarie 15 Șt. Berechet, *Judecata la Români până în sec. al XVIII-lea*, p. XXI.
- 1660 Aprilie 15 *Surete și izvoade*, IV, p. 219.
- 1662 Ianuarie 11 *Surete și izvoade*, IV, p. 308; *Ibidem*, XV, p. 87.
- 1662 Februarie 15 Tanoviceanu, *Documente*, Arhiva-Iași, III, p. 342.

- 1662 Mai 2 *Ispisoace și zapise*, III, I, p. 203.
- 1663 Februarie 11 *Operele complete ale lui Miron Costin*, ed. V. A. Ureche, I, p. 92-95.
- 1663 Februarie 18 *Surete și izvoade*, IV, p. 222.
- 1663 Iunie 16 *Surete și izvoade*, IV, p. 98.
- 1668 Mai 12 *Ispisoace și zapise*, III, 2, p. 59.
- 1668 Iunie 18 N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 88, § 57.
- 1672 Aprilie 29 *Surete și izvoade*, XXII, p. 28; *Ibidem*, IX, p. 159.
- 1672 Septembrie 19 *Documente*, rev. Miron Costin, III, p. 65, § 281.
- 1685 Martie 18 *Ispisoace și zapise*, IV, p. 120-122.
- 1587 Aprilie 22 L. Boga, *Doc. basarabene*, V, p. 42.
- 1762 Aprilie 9 N. Iorga, *Documentele familiei Calimachi*, I, p. 169.